

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HENNING HENNINGSEN

BÅDEOPTOG

I DANSKE SØKØBSTÆDER OG I UDLANDET

WITH A SUMMARY
IN ENGLISH

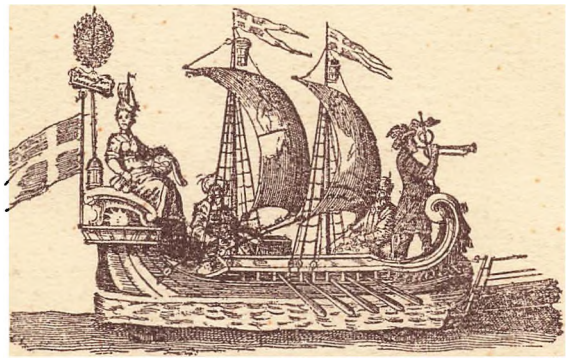

KØBENHAVN

EJNAR MUNKSGAARD

1953

BÅDEOPTOG

Danmarks folkeminder
Nr. 62

HENNING HENNINGSEN

BÅDEOPTOG

I DANSKE SØKØBSTÆDER OG I UDLANDET

WITH A SUMMARY
IN ENGLISH

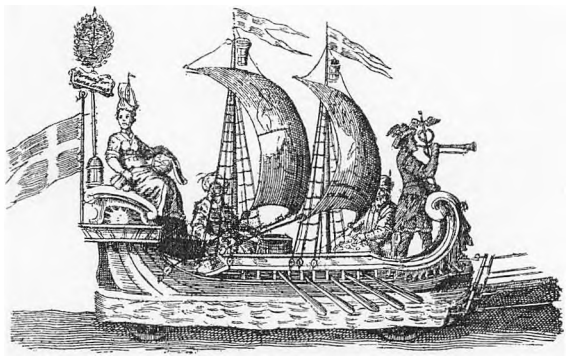

KØBENHAVN

EJNAR MUNKSGAARD

1953

DENNE BOG ER SAT MED PLANTIN
OG TRYKT I NIELSEN & LYDICHES BOG-
TRYKKERI (M. SIMMELKIÆR)

KLICHEERNE ER FREMSTILLET AF
F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-
ATELIER

INDHOLDSFORTEGNELSE

(* angiver illustration)

Forord 7

BÅDEOPTOGET

A. Danmark 9

I. Oversigt over skikken (kort 10) 9
Navn 9. Tid og arrangement 9. Formål 12. Båden 14. Bådemandskabet 16. Festtoget 18. Rundturen 20. Alder* 24. Håndværkeroptog 29. Narre og spottere 32. Stodder og kælling 34. Negere, tyrkere og indianere 35. Politi og soldater 36. Vildmanden* 36. Bjørnetrækkeren med bjørn* 39. Halmmænd 42. Hvalfisken 43. Neptun 44. Bakkus på tønden 45. Kæmpefigurer 45.

II. Det danske stof 47
Danmark i alm. 47. København 48. Helsingør 49. Nordsjælland 51. Roskilde, Køge*, Kalundborg 54. Ringsted, Slagelse, Korsør* 56. Skelskør 58. Præstø, Vordingborg 59. Stege, Bogø 62. Nakskov*, Nysted 63. Fejø, Femø, Nykøbing Falster 64. Stubbekøbing, Gedser, Rønne 65. Hasle, Allinge, Svaneke, Neksø 66. Odense (Stige) 67. Kerteminde* 68. Bogense* 72. Assens* 73. Middelfart* 75. Svendborg 76. Fåborg 77. Nyborg 79. Rudkøbing 80. Ærøskøbing, Marstal* 81. Sæby, Frederikshavn, Skagen 83. Thisted* 84. Nykøbing Mors* 87. Ålborg* 88. Nørresundby, Nibe 91. Løgstør* 92. Hadsund* 94. Skive, Randers 95. Hobro, Mariager* 96. Grenå 97. Æbeltoft, Århus* 98. Horsens, Bjergager, Hov 102. Samsø, Vejle 103. Bredballe, Fredericia 104. Kolding 105. Lemvig, Esbjerg 107. Jylland i alm. 108.

B. Udlandet

I. Oversigt over skikken (kort 110) 109
Materialets art 109. Forskellige grupper af bådeoptog: karnevalsbåd 112; håndværkeroptog 112; sømands- og fiskeroptog 113; hofoptog 113; kirkelige optog 114; teatervogne 115; »historiske« optog 116. Båden og optoget 116. Ledsagende figurer 118. Årstiden 120.

II. Det udenlandske stof 122
Sverige 122. Norge 124. Tyskland* 125. Østrig 135. Schweiz 135. Belgien* og Holland 136. England 140. Frankrig 144. Italien 147. Andre lande og verdensdele 149.

Forudsætninger 151
Kultbåd? 151. Hoffesterne og de folkelige optog 156. Den danske fastelavnsbåd 158.

Litteraturforkortelser 160

Kildesteder og noter 161

Summary in English 173

På foreningen Danmarks Folkeminders vegne takker jeg Carlsbergfondets direktion for den understøttelse, som har muliggjort denne bogs fremkomst.

L. L. Hammerich
Formand for Danmarks Folkeminder

FORORD

Bådeoptog, d. v. s. processioner med både eller skibe på landjorden, kan stort set deles i to store grupper: optog med en rigtig båd og optog med en skibsmodel. Her i landet er de to optogstyper tydeligt adskilte: »fastelavnsbådsoptogene«, der er en ren verdslig skik, og »kirkeskibsprocessionerne«, som er en skik med tilknytning til kirken. For udlandets vedkommende er forholdet noget mere broget, idet der øjensynlig ikke er udkrystalliseret faste typer som herhjemme, selv om det dog i det store og hele er sådan, at optog med rigtige både er verdslige, mens optog med modeller er kirkelige eller religiøse. Dog er der en del undtagelser. I min bog »Kirkeskibe og kirkeskibsfester« (Søhistoriske skrifter III, 1950) har jeg fremlagt stof om religiøse processioner i Danmark og udlandet og har påvist, hvor særegen og enestående en udformning de danske kirkeskibsprocessioner, som kendes fra o. 35 steder, har fået. I nærværende bog skal den anden form for bådeoptog, »fastelavnsbåden«, undersøges. Mens den i art hører sammen med kirkeskibsoptogene, har den rent festmæssigt en forbindelse med den anden store danske sømandsforlystelse til fastelavnen, »dystløbet«, d. v. s. sømændenes turnering fra både på vandet, — en skik som også har fået en ganske særpræget udformning herhjemme, og som jeg har behandlet i min undersøgelse »Dystløb i danske søkøbstæder og i udlandet« (Danmarks folkeminder 57, 1949). I denne bog behandles en del spørgsmål vedrørende sømandsfastelavnen, sømandsorganisationer, første vårdag o. s. v., som også har interesse for nærværende bog, hvorfor jeg tillader mig at henvise til den.

Den følgende undersøgelse vil i første halvdel skildre bådeoptogene i Danmark; først gives der en oversigt over navn og arrangement, skikkens udformning og alder, de i optoget optrædende figurtyper o. s. v., og derefter fremlægges materialet, der kendes fra Danmark. I anden halvdel behandles overleveringen fra udlandet, ordnet på lignende måde. Til slut følger en drøftelse af det resultat, materialet tillader os at komme til.

Da der tidligere ikke har været foretaget systematiske undersøgelser af bådeoptoget i Danmark (så lidt som forøvrigt i udlandet), kan det selvfølgelig ikke forventes, at det indsamlede stof er blevet så fuldstændigt som ønskeligt var. Alligevel må det siges at forbavse, hvormeget materiale der er fremkommet

ved indsamlingen, som væsentligst blev foretaget 1944—47. Ingen, allermindst jeg selv, havde vel anet, hvor rige disse festtraditioner var, og i hvilken grad de stadig er levende i vore købstæder. Jeg har her fremlagt alt det stof, jeg har fundet frem til, i topografisk orden; mange steder er det udførligt, andre steder magert. Lokalhistorisk interesserede læsere vil sikkert i mange tilfælde kunne supplere de givne meddelelser. Dansk Folkemindesamling modtager gerne yderligere stof, også fra moderne tid.

Ligesom i dystløbsbogen er der her gjort et forsøg på at samle så meget parallelstof fra udlandet som muligt til belysning af bådeoptogene og deres særlig danske udformning. Selv om dette stof ikke engang tilnærmelsesvis kan siges at være nogenlunde fyldigt, er det dog af værdi, netop fordi det giver den nødvendige baggrund for vore hjemlige skikke.

Jeg vil her rette en hjertelig tak til alle mine meddelere, som i så rigt mål har ydet mig hjælp; deres navne findes i noterne. Dansk Folkemindesamlings værdifulde trykte og utrykte stof har suppleret mit eget materiale. Litteratur og stof er lånt på det Kgl. bibliotek i København, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Folklivsarkivet i Lund, Norsk folkeminnesamling, Museum für Hamburgische Geschichte, Musée National des Arts et Traditions Populaires i Paris og flere andre institutioner. Mrs. Ruth Ratcliff, Edinburgh, har gennemset det engelske resumé.

Tilsynet med bogen har fra foreningen Danmarks Folkeminders side været ført af arkivar Hans Ellekilde, overinspektør Uldall og lektor A. Bjerrum. Jeg takker tilsynet for en række nyttige henvisninger og vink.

Med dyb bevægelse må jeg udtrykke min særlige taknemlighed over for min gamle ven, nu afdøde arkivar i Dansk Folkemindesamling, H. Grüner-Nielsen. Han har med tålmodighed og kyndighed vejledet mig gennem mange år, og hans nøgterne og realistiske syn på og behandling af folkloristiske problemer har været et forbillede for mig. Han var en helstøbt og ydmyg forsker, hvis bortgang jeg føler smerteligt, både personligt og fagligt.

Helsingør, den 22. april 1953.

Henning Henningsen.

BÅDEOPTOGET

A. Danmark

I. Oversigt over skikken

Navn.

Udtrykket »fastelavnsbåd« er mange steder et gængs udtryk for bådeoptoget fastelavnsmandag, selv om det ikke er anvendt overalt. Nogle steder siger man simpelthen »båden«, — i Grenå taler man f. eks. om »at føre båden omkring«, på Bogø »at køre med båd«. I Århus og flere andre byer bruges ordet »sluppen« (d. v. s. »chaluppen«). I nærværende undersøgelse bruges af praktiske grunde ordene »fastelavnsbåd« og »båd« i flæng. Hvor kilderne udtrykkelig nævner en lokal betegnelse, er det naturligvis angivet i materialet.

Tid og arrangement.

Sømændene havde, som det blev udredet i dystløbsbogen, en rolig periode i vintertiden, hvor sejlskibsfarten var indstillet. For fiskernes vedkommende gjaldt det ligeledes, at fiskeriet lå stille nogen tid. Deres store fester er derfor fastelavnsfesterne, dystløb og fastelavnsbåd. Mens dystløbet kendes fra lidt over 35 steder i Danmark, er bådeoptoget bevidnet fra o. 65 steder. De to fester har i sig selv intet med hinanden at gøre, men det er naturligt, at de har tiltrukket hinanden mange steder, således at der i dystløbsoptogene gennem byen har sejlet en fastelavnsbåd. Dystløbet kræver større arrangement og mere udsøgt mandskab end bådeoptoget, hvad der kan være grunden til, at det sjældnere afholdes og ikke er så almen udbredt.

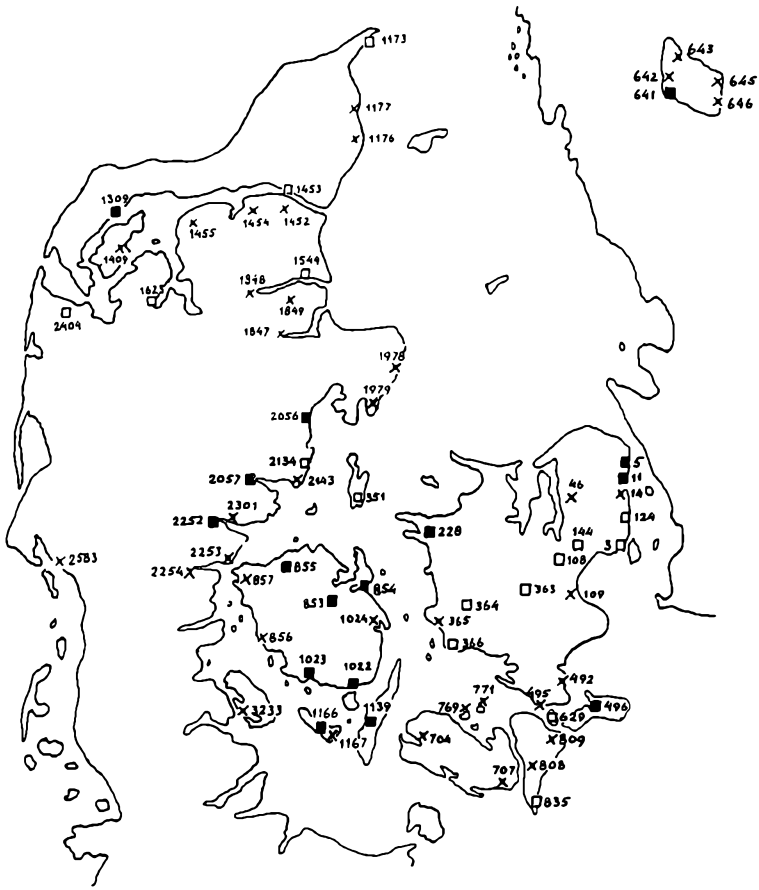

1. Kort over bådeoptog i Danmark. De vedføjede tal er de topografiske numre, brugt i teksten. Sort firkant = nævnt før 1850, kryds = nævnt mellem 1850—1900, hvid firkant = nævnt efter 1900.

Mange byer har ladet båden sejle hvert år, mens dystløbet har fundet sted med flere års mellemrum.

I ældre tid var trangen til at danne foreninger, selskaber og lav ikke så stor som nu, selv om der selvfølgelig altid har været visse former for organisation, alt efter forholdene. Undersøger man, hvem det er, der har arrangeret optogene i ældre tid, vil man se, at det i reglen er stedets sømænd eller fiskere eller begge grupper i forening, uden at de har været lavsmæssigt organiserede. Undtagelser er f. eks. Helsingør færgelav (be-

stående af færgemændene, der besørgede overfarten over Sundet samt transport til og fra skibe, som ankrede op for at betale Øresundstold), det gamle Kerteminde bådsmandsligbærerlav, Marsvinsjægerlavet i Middelfart, der også er meget gammelt, Skipperlavet i Randers og det specielt til formålet oprettede Sluplav i Ärhus. I bådeoptogene er det ofte ældre sømænd, som er med, mange af dem år efter år, ja en hel menneskealder, mens det derimod i dystløbet kun er de unge, som er aktive deltagere; der skal en god fysik til for at tåle en vandgang midt om vinteren.

I nyere tid er det mest de utallige sømands- og fiskeriforeninger, der er stiftet i sidste halvdel af forrige og første halvdel af dette århundrede, som har sendt båden ud. Enkelte steder er det den stedlige Marineforening (altså fhv. orlogsgaster), sjældent også roklubben; flere steder er det direkte godgørende foreninger, som f. eks. Fiskernes enkekasse i Skagen, Bombebøssen i Nykøbing Mors og i Randers. Hvor der som på Bogø, i Marstal og Fredericia er eller var navigationsskoler, har eleverne derfra været virksomme. I Esbjerg deltager eleverne fra Fiskerhøjskolen.

Kun sjældent er der folk uden for sømandsstanden med. I ældre tid nævnes det, at læredrenge og håndværkssvende arrangerede optogene, således i Kalundborg, Vordingborg, Rudkøbing og Vejle, men det må dog vist have været i forbindelse med sømænd eller fiskere som sagkyndige eller i hvert fald som efterligning af deres skikke. I Ølsted har landboungdommen været med, men sandsynligvis sammen med fiskerne.

I den sidste tid har turistforeninger, håndværkerforeninger og velgørenhedsforeninger af almindelig art udsendt både til fordel for juleindsamling, børnehjælpsdag, »Red barnet«, eller de har lavet faglige håndværkeroptog, »historiske« optog o. lign. Nogen tradition ligger der ikke bag, hvad vel heller ingen finder på at mene. Særlig yndet er de smagløse »historiske« optog med vikingeskibe med dragehoved for og bag, skjolde ved skibssiden og hjælmklædte, træsværdbevæbnede skæggede vikinger ombord. Den slags optog, båret af en falsk og uhistorisk romantik i forbindelse med lokkende turistpropaganda, vil ikke blive behandlet i denne undersøgelse, men hvor der tilfældigt er kommet oplysninger frem derom, er det dog medtaget i materialet.

Fastelavnsbåden er en købstadsfest. Fra 50—55 søkøbstæder kendes den her i landet. Optoget lader sig kun udføre, hvor der findes den fornødne sagkundskab og deltagerstab (sømænd og fiskere), og hvor der er en forholdsvis stor befolkning, der kan garantere et nogenlunde udbytte i madvarer og penge (givere og tilskuere). For at bøde på indtægterne har man i flere småkøbstæder desuden ladet båden sejle nogle dage ud på landet i nærmeste omegn. Foruden fra søkøbstæder kendes skikken fra flere, dog forholdsvis få fiskerlejer (Snekkersten, Sletten, Vedbæk, Stige, Hadsund, Dyngby strand, Hov, Bredballe) eller fra specielle sømandsøer (Bogø, Fejø, Femø, Samsø), men som man vil se er basis for optogene disse steder ikke altid fiskerlejet alene: man kører rundt til nabolandsbyer, til nærmeste købstad eller for småøernes vedkommende hele øen rundt.

Hvor båden sejler i landkøbstæder (Ringsted, Slagelse) eller landsbyer (Sengeløse), kan den let erkendes som uægte og ny.

Tiden for optoget er fastelavnsmandag. Hvor det er kendt fra andre tider af året er det uægte, f. eks. sommeroptogene i Skagen og juleoptogene i Slagelse. Enkelte steder foreligger der dog oplysninger om, at bådeoptogene har fundet sted ved f. eks. kongefødselsdage (Fåborg 29. jan. 1768 på Christian VII's fødselsdag og Århus 28. jan. 1839, Frederik VI), men det kan vel være et sammenfald af fastelavnen og fødselsdagene, fordi disse har ligget i fastelavnens nærhed.

Formål.

Formålet med bådens udsendelse har før som nu dels været at skaffe sig selv en morsom oplevelse, at blive set og beundret af landkrabberne, at kunne få lov til at klæde sig ud og lave løjer, dels — og det har nok været endnu vigtigere — at tigge gode sager ind til egen fordel. De indsamlede penge og naturalier gik i ældre tid ubeskåret til deltagernes egen forlystelse, dels under turen, dels til en glad aften med bal, god mad og en god rus. Optoget er jo sædvanligvis forbundet med et pågående tiggeri; man morer tilskuerne og venter til gengæld som ens soleklare ret en gave[1]. Ved hurraråb og andre æresbevisninger betaler man for skænken. Således er det også med alle de andre folkelige fastelavnsoptog: landboungdommens fastelavnsridning,

børnenes fastelavnsløben og bollerisning, selv i vore dage. Det samme træffes til andre årstider: påskens æggetiggeri, tiggeri til nytår, tiggeri, når man bærer sommer i by o. s. v., — med trusler til dem, som undlader at give[2].

At det har gået noget vildt til i ældre tid ved bådeoptogene — som forøvrigt ved alle andre fastelavnsoptog — fortæller kilderne hist og her. Det er sikkert ikke uden grund, at Kertemindepræsterne i 1729 og 1734 klager til stiftamtmanden over udskejelserne i forbindelse med optogene, og flere steder fra meddeles om borgerskabets forargelse, som i Århus 1840 og flere gange senere. De lokale myndigheder har forbudt optogene for længere eller kortere tid i Hillerød (båden fra Sletten), Assens, Fåborg, Rudkøbing, Løgstør, Ålborg, Grenå. I Nibe og Århus står de indsamlede penge under myndighedernes kontrol. Sidstnævnte sted må man endda hvert år ansøge Justitsministeriet om tilladelse til at sende sluppen ud; hvorfor det ikke er nødvendigt alle andre steder, vides ikke. I Hov skulde politiet dog give sin tilladelse hvert år. Flere steder har man fra øvrighedens side set mildere på festen; i flere byer går optoget først til borgmesteren eller herredsfogden, før rundturen begynder.

Især er det det umådeholdne drikkeri, der har stødt den pænere del af borgerskabet. Selv før i tiden, hvor man havde let adgang til billig brændevin og ikke forargedes over en rus nu og da, blev det ofte forargeligt. Endog i vore dage har man eksempler på, at deltagerne i optogene har været mere end let påvirkede.

Nutildags er det yderst sjældent, at de indsamlede midler går til de agerendes egen direkte privatfornøjelse. Tidens sociale moral fordrer, at der er forbundet et eller andet velgørende formål med indsamlinger og optog. For at man skal give med glæde, må man være sikker på, at ens gave går til noget godt og nyttigt. I reglen bruges derfor den største del af nettoindtægten — når udgifterne til vognmanden og musikken er trukket fra — til understøttelse af gamle fattige sømænd og fiskere eller deres enker og efterladte børn, til bygning af alderdomshjem og stiftelser, til sygekasser, ja i vore dage endogså til fordel for børn eller for krigsramte lande. Endvidere har man samlet ind til starten af en sømandsforening, til anlæg

af en havn, til opsættelse af ledefyr ved havnen, til udsættelse af ørredyngel i fjorden, til fiskernes aftenskole, til et museum o. lign. Med vor tids sociale forsorg sat i system må man flere steder anse indsamlingsformålet for overflødigt. I Løgstør nægtede byens styrelse efter 1911 at lade båden gå til velgørende formål med den begrundelse, at der var så megen anden social forsorg. Lignende betragtninger har nok også andre steder kvalt skikken.

I udlandet har man sjældent samlet ind til andre end sig selv. Det er så ualmindeligt at samle ind til veldædige formål, at det nævnes som noget påfaldende, at man 1870 i Bliestal i Saarland til fastelavn samlede ind til de fattige[3].

Sammenligner man de ældste foreliggende beretninger om bådeoptogene med dem fra moderne tid, vil man se, at skikken har holdt sig ret konstant i sin udformning. Desværre er det dog kun et forholdsvist kort tidsrum, oplysningerne dækker, og det vil derfor være umuligt at sige noget i detailler om skikkens første udformning og udvikling til den var fæstnet, som vi kender den. Uniformerne, som admiral og officerer bærer, er nærmest de siden omkr. 1800 brugte, men ofte er de tilfældigt komponerede. Den almindelige dragt for de øvrige sømænd i optoget, »festdragten« med lange mørke bukser, hvide skjorter og røde skærf, matroskrave eller halsklud i sløjfe, har aldrig været nogen reglementeret uniform i marinen, men synes at være en efterligning af den uniform, som besætningen i de kgl. rochalupper endnu før 1800 har båret, — hvad der forøvrigt godt passer til, at bådens menige besætning kaldes »sluproere«. Den »blanke«, d. v. s. lakerede sorte hat nævnes først i marinen 1843, men har været i brug tidligere, måske i koffardifarten eller hos Kinafarerne[4]. Det er ikke muligt ad den vej at slutte noget om skikkens alder.

Båden.

Det vigtigste i optoget er selvfølgelig selve båden, som bærer hele skikkens idé. I reglen er det en ganske almindelig jolle eller robåd, i nogle tilfælde en større barkasse eller chalup (slup), der sættes på hjul. Fiskerne tager gerne en fiskerbåd, færgefolkene i Helsingør brugte naturligvis en færgebåd, mens

man i Korsør tog en isbåd og i Nibe en sildekåg, ligesom man i Skagen benytter en redningsbåd. Selvfølgelig må bemandingen være afhængig af bådens meget varierende størrelse.

Oftest var der kun én båd, men man har dog også eksempler på, at flere både er sejlet gennem gaderne efter hinanden. I så fald er den ene af dem gerne den »rigtige« båd, mens den anden eller de andre er udstyrede på anden vis, f. eks. som fregat, som almindelig fiskerbåd med gamle fiskere i olietøj ell. lign.

Båden har undertiden et navn. I Kerteminde hedder den naturligt nok »Amanda«, i Nykøbing F. »Neptun«, i Marstal »Ærø«, mens navne som »Ide« (Thisted) og »Fylla« (Sletten) synes at være de navne, der kan være malet på båden, hvis den er lånt fra et fartøj. »Enighed« i Kalundborg er sømandsforeningens navn.

Jollen er gerne fint malet. I hvert fald pyntes og udsmykkes den smukt, med vedbend, guirlander af gran, grønt og blomster, ofte med bånd i rød-hvide farver. Flere steder hænger man et fiskenet ud over siderne. Agter i båden vajer et dannebrogsflag, og har båden master, er der gerne både signalflag og vimpler i flagrende mangfoldighed på toppen og stagene.

Nogle steder er båden uden master og takkelage, andre steder er der både en og flere master, så båden optræder som sejljolle, skonnert, brig eller ligefrem fregat med fuld rigning med tre master og sejl. Imidlertid bliver rundturen i en moderne by, hvor de elektriske ledninger overalt krydser gaderne, meget besværliggjort derved, og man har også de fleste steder nu opgivet den fulde rigning og indskrænket sig til en lav mast, blot med et enkelt, flagbesat stag tilbage som rest af fordums herlighed. Hvor de høje master endnu bibeholdes, må de lægges ned hver gang en tråd passeres. Det sker under megen manøvrering til kommandoråb og bådsmandspiben, ligesom rejsningen af master og stænger foregår under kraftig opsang. Tilskuerne morer sig storartet.

I Marstal var båden forsynet med to små kanoner agter.

For at illudere eller eventuelt dække bådens mindre pæne udseende er der mange steder rundt om båden hængt et stykke lærred eller sejldug, hvorpå der er malet himmelblåt hav med hvide skumtoppe eller bølgelinjer. I Randers var der ovenikøbet afbildet havfruer og andre maritime motiver, mens man

i Thisted nøjedes med et hvidt lærred med rødt bånd langs kanten.

For en fuldstændigheds skyld skal det nævnes, at selve den ærværdige båd kan moderniseres, — dog næppe til sin fordel. I Marstal forsøgte man et år at lave den til en lille damper (af pap), og de rædsomme vikingesnækker er allerede nævnt. Hvor noget sådant sker, kan man gå ud fra, at traditionen er stærkt på retur eller uægte.

Vognen, som båden sættes op på og surres fast til, er i reglen en almindelig fladvogn eller arbejdsvogn, hvis fartøjet ikke er sat direkte på hjulparrene. I Mariager og Lemvig har man taget den moderne teknik i brug og anbragt sluppen på en lastbil. Især i ældre tid var det øjensynligt meget almindeligt at sætte båden på en slæde, når gaderne var snelagte. Nogle steder nævnes en kane, andre steder slædemeder (gænger).

I Rudkøbing og Helsingør har man lejlighedsvis sat flere mænd til at trække båden. Usikker er meddelelsen, at man skulde have staget båden frem på slæde. Flere gange nævnes, at båden er blevet båret af 6—8 søfolk på skulderen (Stige, Nyborg m. fl.), hvad der på forhånd synes yderst usandsynligt. Har det været tilfældet, må det nok have drejet sig om en let, ubemandet båd, eller måske snarest en bådemodel. Virkelige bådemodeller er blevet medført i Køge og Assens; i Stege og på Bogø har man taget kirkeskibet med.

Almindeligst har det dog været at spænde heste for vognen eller slæden, i reglen to; dog træffes også fire, ja et enkelt sted seks. Hestene var ofte udsmykket med bånd, rosetter, sløjfer og skabrak, småflag og granduske. Sjældent nævnes en rideknægt foran på en af hestene. Kusken sad oftest med i båden, enten civilklædt eller i sømandsuniform. Dog nævnes også en speciel dragt for ham: rød frakke og høj hat samt kunstigt skæg (Bogense), eller det siges, at han er i pels og har høj hat.

Bådemandskabet.

På en sammenkomst kort før fastelavn udtages mandskabet (jfr. »hyrestævnet« i Århus), ligesom det bestemmes, hvem der skal pynte båden, sørge for orden o. s. v.

Den øverste i båden er »admiralen« eller »kaptajnen«. Han

er i reglen stor og statelig, så han formår at fylde sin uniform ud. Der er ikke sparet på guldet: mægtige epauletter, snore om armen, blanke knapper, distinktioner, ordner pryder ham. På hovedet bærer han som regel en søofficershat (»tremaster«, trekantet hat) med roset i siden eller fjerbusk i toppen. Hans imponerende skæg kan være ægte, men er i reglen klistret på. Ved siden har han sabel eller kårde; der nævnes også en krum dolk. Undervejs har han for det meste trukket blank og løfter sablen til hilsen eller signal for hurraråbene. Den strålende uniform er ofte en gave fra en gammel brandmajor eller embedsmand, og er på denne måde kommet til ny værdighed. — Man må indrømme, at mange af admiralerne havde en vis værdighed og førte sig udmærket, så de egentlig hverken virkede latterlige eller komiske, snarere lidt højtidelige. Admiralsværdigheden kunde som i Århus gå i arv i de ledende sømands- og fiskerfamiljer.

I reglen har admiralen en næstkommanderende, der sidder ved roret, om admiralen ikke selv styrer. Han kaldes også kommandør, kvartermester, »første sølord« eller mere jævnt rorgænger, underofficer o. lign. Hans uniform er oftest en almindelig søofficersuniform.

Styrmanden, bådføreren eller bådsmanden er i almindelig sømandsuniform med guldtresset sømandskasket. En enkelt gang er han udstyret med råber, men ellers er hans vigtigste attribut hans bådsmandspibe eller trillefløjte, som han ikke sparer på undervejs, når han med den giver signal til manøvrerne.

En ikke uvigtig person er lodhiveren med sit lod, hvormed han undervejs tager lodskud. Hans virksomhed skal senere beskrives. Han er en sjælden gang udstyret med høj hat, ellers er han i sædvanlig sømandsdragt.

Af andre vigtigere personer nævnes f. eks. skriveren, der undervejs opnoterer alt i sin logbog, pligthuggeren som med sin bådshage paraderer i forstævnen, udkiksmanden, ankerdrengen med ankeret, flagdrengen der kipper med flaget, kokken og koksmaten. Dog er alle disse personer naturligvis aldrig samlet på ét sted. Der er grænser for, hvad en båd kan rumme. Der må være plads til et hold sluproere også.

Alt efter bådens størrelse er der mellem 4 og 10 roere,

siddende på tofterne. De er i de sædvanlige festdragter: hvid skjorte eller busseronne med matroskrave, mørkeblå eller sorte bukser og et rødt, en enkelt gang blåt skærf om livet. Skærfet er ofte broderet med ankere og forsynet med smukke frynser. Slipset eller halsklædet er bundet i sømandsknude. På hovedet bærer de mest blanke hatte, prydet med broderede og stukne bånd, der hænger ned i nakken. Er det svært at skaffe rigtige blanke hatte, må man nøjes med lignende af pap. Der har også været brugt almindelige voksdugskasketter, og i vor tid matroshuer, undertiden med en pompon i. Flere steder har høje hatte fortrængt de blanke, som i Århus. Sluproerne bliver af deres kærester eller koner ofte pyntet med bånd og rosetter; der var f. eks. i Kerteminde tidligere kappestrid mellem pigerne om, hvem der kunde gøre sin kæreste smukkest. — I Århus er hver matros forsynet med et lommetørklæde, fastgjort hængende i skærfet.

Det er koldt at sidde en hel dag i båden, derfor er sømændene godt udstoppede med flere varme uldtrøjer indenunder, så de ser noget tykke og uformelige ud. Enkelte steder bærer de stortrøjer, men det er vist sjældent. Det ser næsten fattigt ud, hvor man et sted lader dem optræde i almindelig pullover, islandsk trøje, sixpence eller kasket. Til en sømandsfest hører den sædvanlige smukke festdragt.

For at markere fastelavnen kan det ske, at sluproerne bliver udstyret med papnæser og lodhiveren f. eks. med en pukkel, men som regel er mandskabet i båden ikke komisk. Kun lodhiveren har ret og pligt til at være løssluppen.

Sluproerne er forsynet med årer, som de enten ror med i luften eller rejser (d. v. s. holder lodret op i vejret). Har båden master, har de ingen årer, men passer sejlene og stryger stængerne, når det er nødvendigt.

Festtoget.

Sammensætningen af optoget selv kan variere en del. I reglen er der en repræsentativ figur i spidsen, hvorefter foreningsfanen kommer. Dernæst følger fanebærere, musikken, bøsseraslere og lystige figurer i broget skare, foran, uden om og efter båden.

De fleste steder sidder admiralen i båden, men nogle steder

er han sat i spidsen for toget med sin dragne sabel, således i Kerteminde, hvor han med stor værdighed leder optoget. I Løgstør går på lignende måde en søofficer med sabel foran. Andre steder er det en lods, der fører an, f. eks. i Fåborg, hvor han er komisk figur, i Nibe og Korsør. I Århus og Kolding bæres lodsflaget foran. Nogle steder går der en mand med et tudehorn i spidsen og melder togets komme. En fordanser eller løber med snorebesat stav sætter sit præg på optogene i Nyborg, Korsør og Vordingborg. Mere komik er der over føreren med bjørneskindshue og i underbukser i Rudkøbing eller over klovnen med harmonika i Kalundborg. I Ålborg går indianeren eller vildmanden i spidsen. Ryttere nævnes som forridere i Kalundborg, Marstal, Ålborg og Nibe.

Flagbærerne er klædt som sluproerne. Undertiden er der kun en enkelt, men i reglen er der en skare med flag. Foruden foreningsfanen bæres der dannebrogsflag, men i Århus og Fredericia er der også de nordiske og andre fremmede flag med.

Flere steder følger der et eller to hold dansere med, også klædt i festdragt. I ældre tid skal de have haft fastelavnsris eller -koste af buksbom og med bånd.

Af stor vigtighed for økonomien er raslerne med deres indsamlingsbøsser. Også raslerne er i festdragt, sommetider med masker for ansigtet. Undertiden er de fiskere i olietøj, og tit er de i klovnedragter. Raslere i sirlige rokokodragter som i Skagen, eller unge piger med bøsser (Assens) er vist dog mere, end skikken kan bære. — Bøsserne er mest de sædvanlige blikbøsser. I Thisted er det sømandsforeningens messinglade, der bruges, og i Randers sidder admiralen med den rigtige lille bombebøsse på skødet og putter pengesedlerne i den. På Samsø kommer alle pengene i en kobbergryde eller en tekedel, som bæres med. Også poser kan bruges. For at kunne række dem fra båden ned til de forbipasserende eller fra gaden op til vinduerne på 1. sal, sætter man både poser og bøsser på kortere eller længere stænger, ligesom om det var en »klingbøjtel« fra kirken. Man har i Nykøbing Mors bøssen hængende på bådens side.

For at holde orden i det løsslupne tog er der ofte udkommanderet selvbestaltet politi, matroser med gevær over skulderen, bådsmænd med dragen sabel, et helt hold »soldater« (Samsø)

eller en flok vilde »tyrkere« med masker, gevær og sabel (Kalundborg).

Musikken sidder undertiden med i båden under et udspændt solsejl, — når der er plads dertil. Er det særlig fint, har den en vogn for sig selv, men mest går den foran eller efter båden. Alt efter byens størrelse og rigdom er det store eller små orkestre. Almindeligt er 5—6 mand med horn og tromme, dog forekommer også mere hjemmelavet musik med mundharpe og harmonika, og fra ældre tid nævnes fløjte og violin (Stige) eller klarinetter og violin (Kerteminde). Musikanterne er mest i dagligtøj, undertiden i matrostøj. I Ærøskøbing havde man 1823 været så vittig at give dem narrehætter på med korumper. Hvor man ikke har råd til at leje et orkester, er det sømændene selv, som sørger for musikken. — De melodier, der spilles, er mest de gamle sømandsmelodier og -viser: »Holmens faste stok«, »Gutter ombord«, »Vort fødeland var altid rigt« o. s. v. I Århus har man specielle slupmelodier, som danserne danser til, og som alle børn i byen kender.

De stående komiske figurer i optoget skal senere behandles. Desuden har næppe et optog savnet Pjerrot, Harlekin, Dummepeter, August og andre klovner i de sædvanlige pantomime- og cirkusdragter; de laver fest, slår kraftspring, driller publikum, rider undertiden på små heste ind i butikker og huse o. s. v. o. s. v.

Sidste ende af optoget består af gamle medlemmer af sømandsstanden i civil, en sjælden gang af særlig indbudte, af skibsredere og andre fine folk. Men det er kun, når optoget hurtigt går gennem byen, f. eks. som indledning til et følgende dystløb. I Helsingør var der i ældre tid et helt kaneparti efter båden på slæde.

Når toget kommer, med larm og spektakel og lystighed, er vinduerne fulde af folk. Byens ungdom er med hele dagen fra morgenstunden for ikke at gå glip af noget. Intet under, at minderne om fastelavnsdagen kan stå i lysende glans for mange ældre, når de tænker tilbage på deres første ungdom i provinsbyen. I beskeden form er »båden« vort hjemlige karneval.

Rundturen.

Båden sejler eller går gennem byens gader fastelavnsmandag, hvor traditionen er levende. I ældre tid var det som omtalt skik,

at søfolkene, dels for at vise bønderne deres kunster, dels for at samle mad og drikke til festen, drog afsted ud over landet en uge, ja måske endnu længere i forvejen. Om Kertemindesømændene fortælles således, at de hjemsøgte hele Hindsholm, kom helt til Flødstrup nord for Ullerslev, ja ovenikøbet drog rundt om Kertinge nor til Åsum. Bønderne var glade ved at få deres besøg i den kedelige vintertid og gav gerne de lystige søfolk, hvad de havde: æg, mel, flæsk, øl, snaps o. s. v. Hver aften før de kom tilbage, lød det i byens gader: »Nu kommer de, nu kommer de!« og byens borgere fulgte dem til gildehuset. Lignende ture i omegnen kendes fra Stige, Bogense, Middelfart, Samsø, Helsingør, Sletten, Randers. I hvert fald drog man i reglen ud til nærmeste herregård med optoget, fordi der gerne vankede noget ekstra dér.

Om morgenen på selve dagen samles man til mønstring eller parade ved havnen, efter at admiralen først er blevet afhentet under honnør på sin bopæl. Optoget starter de fleste steder om morgenen ved 8—9 tiden, i reglen fra et eller andet gæstgiveri ved havnen. I Kerteminde blev flaget først »stukket ud« ved bolværket; i Løgstør startede man under kanonsalut. I Århus var man tidligt oppe og begyndte allerede kl. 7 for at nå ud til Marselisborg før turen gennem gaderne. Kun sjældent begynder man efter middag, — det er nok kun, når der ikke er særlig pengeindsamling forbundet med optoget.

Ruten er ligetil: fra havnen og hele byen rundt, gennem alle gader, — hvis byen ikke er vokset så stor, at det ikke lader sig gøre mere (som f. eks. i Århus). I de mindre købstæder, hvor der hersker ret patriarkalske forhold, går turen først op til borgmesteren, amtmanden eller herredsfogden, for at han kan lægge sin skærv i bøssen. På ruten standser man overalt, hvor lodhiveren måler grundet vand eller melder en grundstødning. Så hives ankeret ud eller pligthuggeren holder fast i husene eller stenbroen med bådshagen. Fremfor alt standser man, hvor de store købmænd har deres gårde, eller hvor embedsmændene bor, ved hoteller og restauranter, på gadehjørner og torve. Her er man sikker på at få en gave. Er det særlig fint, bliver der »slået sløjfe« (Kerteminde) eller gået 3—6—9 gange om sluppen (Æbeltoft), ligesom fanerne sænkes og danserne danser reel eller en anden dans. Admiralen motiverer et leve ved en kort,

— tit meget kort tale: »Hr. Hansen længe leve — i fryd og glæde svæve!« eller: »Beboerne i nr. 9 skal længe leve!« På kommando rejses årerne, og mens sluproerne tager hattene af, lyder taktfaste hurraråb til bådsmandsfløjtens pift, understreget af drabelige sving med admiralens dragne sabel. Meningen er selvfølgelig, at de, der på denne måde hædres for hele byen, skal give en god gave, og er den ekstra fin, vanker der flere hurraer og en touche fra orkestret, ligesom der kippes med flaget. Hver by har sine særlige skikke til den lejlighed. I reglen råbes der dog kun, når gaven er givet, og hjerteligheden i hyldesten er afhængig af gavens størrelse. Nogle steder kan pengeindsamleren give aftalte tegn til admiralen om størrelsen. Enkelte steder afskydes salut af geværer (Frederikshavn), andre steder har man tudet kraftigt i tågehornet. Når jubelen er hendøet, hales ankeret ind, der kommanderes: »Lad falde årerne!« eller »Ärerne ned!« — »Klar ved årerne! — Ro væk!« og så sætter det larmende tog sig i bevægelse, indtil det næste gang standser. Undervejs ros der ivrigt med årerne i luften, og er der master, bakser man med dem til bådsmandens fløjte. Er det til at høre ørenlyd, klinger de muntre sømandssange fra de efterhånden noget hæse struber. Rorgængeren må adlyde ordrerne: »Styrbord lidt! — hårdt bagbord!« I det hele taget er det meget sømandsmæssigt og meget mere nuanceret, end en landkrabbe kan forestille sig. På Fejø slår sluproerne i al venskabelighed tilskuerne i hovedet med årerne, og det har måske også været tilfældet andre steder, hvor de ungdommelige tilskuere er kommet for nær.

De gaver der vankede, var i ældre tid mest spise- og drikkevarer; der var ikke så mange penge mellem folk, og naturalier spillede en stor rolle. Penge blev selvfølgelig også givet, men ellers var det drikkevarer: øl, snaps, kaffepunch, rødvin — dejligt en kold vinterdag, men farligt, når der var rigeligt, — og det var der i hvert fald tidligere, da en flaske brændevin ikke kostede noget videre. Bedre var så bagernes boller og kager, eller det smørrebrød, deltagerne ofte blev trakteret med, æbleskiver, æg, cigarer o. s. v.

De gode givere belønnes rigeligt ved al den offentlige ære, der vederfares dem, og kommer en sød pige med en gave, er de muntre gaster ikke uvillige til at give hende et kys til tak.

Lodhiveren er ubetinget bådens muntreste og vittigste person. Han har frisprog. Undervejs falder der mange små bidende og ironiske bemærkninger til venner og uvenner, især til byens bekendte folk, som man til daglig ikke tør være andet end ærbødig overfor, men ingen tager ham det ilde op. Værre er det for en, som nægter at give, og som derfor bliver gennemheglet i alles påhør. På ægte sømandsvis tager lodhiveren lodskud. Loddet kan f. eks. være en sandpose i en snor eller et fempunds vægtlod i en tyk ende tov. Hvor båden kan sejle, er det sædvanlige råb: »15 favne, ingen bund!« Ved en margarinefabrik kan det hedde: »8 favne og smørbund!« og lidt grovere: »15 favne, ingen bund — men loddet lugter af hestepærer!« — en vittighed, som vist ofte gentages til jubel for skaren, der altid trænger sig om denne populære figur for at få alle hans muntre udtryk, ofte født af nuet, med. »Her er god ankerbund, her putter folk noget i bøsserne!« er signal til admiralen at gøre holdt. Bundens beskaffenhed retter sig efter gavens art: »4 favne gammel rom!«, »3 favne med fastelavnsboller!« og efter en rigtig stor pengegave: »100 favne og guldbund!«

Speciel for Løgstør er skikken at tage tre ture gennem den lille by: præsentations-, indsamlings- og takketuren; det kan sammenlignes med, at Fåborg-sømændene 1768 gik tre gange rundt i Fåborg.

Efter en lang dag med munterhed og ømme kæber og ikke mindst hæse halse vender båden så tilbage til sit udgangssted henad eftermiddagen. Gasterne er trætte og forfrosne, for de fleste i båden må sidde stille undervejs. I gamle dage hændte det, at nogle faldt om i båden af den spiritus de fik, og nænsomt blev dækket til med et til samme formål medbragt tæppe. — Folkene afmønstres så; der råbes et leve for admiralen eller foreningens oldermand. Pengene tælles op og deles, hvor man da ikke har en kontrolkomité eller politiet dertil, og så vanker der et festmåltid med mad og drikke til de tapre søfolk, undertiden fulgt af et skipperbal. Er det finere, arrangeres festen med bal på et pænt hotel for medlemmerne med damer og særligt indbudte — i ældre tid på rådhuset —, men hyggeligere føles det sikkert i den lille havnekafé, hvor man er sig selv. Undertiden er de gamle sømænd og enker hædersgæster (Løg-

stør). Der holdes taler for alt muligt, og når logbogen over dagens hændelser læses op, stiger munterheden ved mindet om den dejlige og udbytterige dag. Der afsynges sange, digtet til lejligheden (sådanne er bevarede fra Helsingør 1841 og Nykøbing Mors 1907). Desværre er det nok tit hændt, at en del tapre gutter har soldet deres andel op, inden de ved de små timer sejler hjem til konen.

Alder.

Udfra det foreliggende materiale kan der selvfølgelig ikke sluttes noget bestemt angående fastelavnsbådens alder og første fremkomst herhjemme. Materialet er altfor hullet og spredt, og for mange byers vedkommende stammer oplysningerne fra moderne tid og går ikke længere tilbage end de ældste i byen kan huske.

Når det har været påstået, at Christian IV skal have indført bådeoptogene[5], må det siges at være en ubeviselig påstand. På samme måde sagdes kong Hans at have indført dystløbene, men uden hjemmel. Man bør som regel være meget forsigtig med at ville gøre skikke altfor gamle, når kilderne tier derom, og det er velkendt, at man gerne vil knytte skikke til fyrstelige og kongelige personer.

Det skyldes tilfældige omstændigheder, at vi fra ældre tid kender ægte sømandsoptog som 1729 fra Kerteminde (på grund af en retssag), 1768 fra Fåborg (fordi der var kongefødselsdag), 1775 fra Stige (fordi Odense havde en avis) og o. 1800 fra Helsingør og Snekkersten (?); måske er dystløbet også kendt samme tid i København, hvis man kan slutte noget ud fra Balth. Bangs skuespil: Uglspil (1812). Det er rimeligt, at der samtidig har været optog i en del andre søkøbstæder, — ja det vilde være højst besynderligt, om det ikke har været tilfældet, men det er ganske umuligt at sige noget om, hvor langt tilbage de går i tiden i de forskellige byer. Flere meddelere påstår, at optoget i deres by er en »gammel« skik, men sålænge ordet gammel ikke er nærmere bestemt, skal man ikke lægge for megen vægt derpå. Hvor man ikke har ægte skriftlige kilder at støtte sig til, kan gammel betyde »da jeg var ung« eller i bedste tilfælde »da far eller bedstefar var ung«. Selv i nyere tid kan festskikke hurtigt ændre form, så de snart ikke kan genkendes;

jfr. julen med juletræ, nisser, adventskrans, julebuk — for ikke at tale om den mondæne Luciabrud, — ting der er indkommet fra Tyskland og Sverige tildels i vor og vore nærmeste forfædres tid, men som har vundet borgerret over hele landet i løbet af få år.

Mellem 1800—50 nævnes bådeoptog i følgende byer: Nibe (? århundredets begyndelse), Odense — eller rettere Stige, hvor det ophører o. 1814, Ærøskøbing 1823, Svendborg 1825 (hvis det er bådeoptog), Rønne (1830'erne), Rudkøbing (1830—40), Århus (1839, — måske dog ældre), Bogense (før 1842), Vejle (1840'erne), Horsens (uddød i 1840'erne?), Thisted (1846), Kalundborg (?), Vordingborg (?).

Fra tidsrummet 1850—1900 foreligger der mange oplysninger om bådeoptog, takket være pressens vækst og indsamlingsarbejdets virksomhed. I den periode er skikken uddød eller på retur flere steder. Ophørt er den således f. eks. i følgende byer — hvis man kan stole på de ofte svævende tidsangivelser: Sletten, Kalundborg, Nakskov, Nysted, Fåborg, Nyborg, Ærøskøbing, Vejle.

Selvfølgelig er der ikke noget i vejen for, at skikken kan hvile midlertidigt for senere at blive genoptaget. Det er der vidnesbyrd om flere steder fra, og man må gå ud fra, at det i ældre tid har været ligeså: skikken kan have blomstret, være uddød og halvt eller helt glemt, for så atter måske at blive genoptaget — eventuelt uden at nogen erindring om de tidligere fester er bevaret. Den folkelige erindring er ret kort.

Ejendommeligt er det at se, at mens skikken synes at synge på sit sidste vers flere steder, især på øerne — hvad enten det nu skyldes mangel på søfolk, fordi sejladsen efter overgangen fra sejlskibe til damp- og motorskibe nu er udstrakt til praktisk talt hele året, eller det er på grund af svigtende indkomster ved indsamlingen, eller måske snarere på grund af manglende interesse — er den andre steder i kraftig fremgang, således enkelte steder på Sjælland, men navnlig i Jylland. I de sidste par menneskealdre synes båden således at være indført i Skagen (1914), Ålborg (1890'erne), Hadsund (1922), Mariager (1895), Hov (1894—95), Samsø (1910), Nørresundby (1947), Esbjerg (1893), Skive (seneste tid), Lemvig (1950).

Hvis man tør slutte ud fra det foreliggende materiale, ser

det ud til, at bådens ældre udbredelsesområde må være først og fremmest Fyn, enkelte søkøbstæder i Sjælland, Bornholm og det midterste Østjylland, det vil i store træk sige havnebyerne grupperet om Øresund, Storebælt og det nordlige indløb til Lillebælt, samt i mindre grad Østersøen og Limfjorden. Dette stemmer delvis med det resultat, en betragtning af den ikke helt så udbredte dystløbsskik vil give[6].

Mange af disse steder er skikken nu uddød — uden at man har sikkerhed for, at den ikke pludselig kan dukke lyslevende op igen. Egentlig levende er den vist kun i en 15—20 byer, f. eks. Korsør, Marstal, Sæby, Frederikshavn, Skagen, Nykøbing Mors, Ålborg, Nibe, Randers, Æbeltoft, Fredericia, samt de to byer Kerteminde og Århus, der begge har været meget trofaste mod deres gamle sømandsskikke. For Århus' vedkommende kan man komme over hundrede, måske flere, år tilbage i ubrudt tradition, hvad der er temmelig meget inden for den faktisk ofte hurtigt vekslende folkelige festskiktradition, og for Kertemindes vedkommende hele 225 år (både for dystløbets og bådeoptogets vedkommende).

Som man vil se, er det i vore dage især Jylland, der »plejer« fastelavnsbåden, men de fleste steder dèr er den forholdsvis ny. Mens den på øerne mange steder er hørt op eller synger på sit sidste vers, er den i Jylland visse steder i fuld blomstring — hvad det nu kan skyldes.

Udfra materialet er det svært at påpege, hvorledes skikken kan være vandret fra by til by. Ligesom med hensyn til dystløbene kan det ikke på forhånd siges, at nabobyerne har lånt fra hinanden, selv om det i reglen nok kan være sandsynligt. Det opgives direkte, at fastelavnsbåden i Ålborg er opstået efter den i Nibe (i ret sen tid), og det er muligt, at de reeldansende fiskere i Grenå har set denne dans i Århus. Fiskerlejerne i Nordsjælland kan sandsynligvis have efterlignet bådeoptogene i Helsingør med deres lange slædeture i omegnen. — Ellers er skikke ofte afhængige af én energisk og i sin kreds indflydelsesrig mands iver og organisationstalent, og han kan være fra en anden by eller have set skikken andetsteds og fundet den så efterlignelsesværdig, at han har kunnet lokke sine kammerater til at optage den og har kunnet instruere dem i deres roller. Således som skikken nu er udformet, hører den

sammen over hele landet, — intet sted er den opstået spontant; men i ældre tid kan der vel have været større forskel, inden skikken har fæstnet sig til en alment antaget form. Helsingøroptoget o. 1800 med Neptunfølget i båden kan udmærket have været ret selvstændig udformet, mens det nogle år senere er blevet uniformt med optog andre steder. Vi savner materiale til at komme til bunds i dette interessante mysterium.

De egne i Danmark, der ikke kender bådeoptoget, er især Vestjylland og Sønderjylland. I Vestjylland synes skikken nu at trænge frem (Esbjerg, Lemvig), men i Sønderjylland ikke endnu. Her hvor der i sejlskibstiden var en stor søfart (Åbenrå, Sønderborg, Flensborg, øerne langs vestkysten, samt Fanø, der ganske vist ikke politisk hører til Sønderjylland) venter man at finde både dystløb og bådeoptog, men skikken kendes af en eller anden grund ikke.

Mens de folkelige bådeoptog ikke kan føres stort længere end lidt over 200 år tilbage — hvor længe man har kendt dem før den tid, er det ikke muligt at fastslå nøjagtigt — har vi ældre eksempler på andre bådeoptog herhjemmefra. Tanken om en båd på hjul kan udmærket gå langt tilbage i tiden. Således ses på et kalkmaleri i Kirkerup (Københavns amt) fra o. 1300 Moses himmelfart. Han sidder i en båd med højt opskydende svungne stævne, sat på hjul — måske pagtens ark, opfattet som båd?[7] Hvorfra kunstneren har fået ideen, er ikke godt at vide; det kan være egen fantasi, det kan være efter et fremmed forlæg, eller det kan måske være efter virkelige bådeoptog, som vi ikke længer kender noget til.

Største betydning for vort emne har dog renæssancetidens hofoptog, de såkaldte triumfer (»trionfi«), med pragtfulde fremstillinger af antikke guder, symbolske skikkelser og ideer i håndgribelig skikkelse. Da disse i det øvrige Europa så højt elskede pragtoptog blev indført i Danmark i slutningen af 1500'erne, indgik også skibe på landjorden i festprogrammet.

Ved Christian IV's kroning i København 1596 var der en overdådig mængde optog. Der kørte flere skibe frem blandt de andre »inventioner«, således en venetiansk galej, 9—10 alen lang, med røde årer og seks kanoner, med hvidt silkesejl og blå skjolde med guldrande. Skibet blev trukket af to store havheste, og i det sad otte »galejslaver« samt musikanter i røde

tyrkiske silkedragter. En nøgen Neptun med sin trefork styrede havhestene med kæder; han havde en guldkrone på hovedet. Da skibet passerede dommerhuset, hvor de fornemme damer stod, strøg man sejlet til ære for dem og lod kanonerne tordne. Endnu mere imponerende var et 16 alen langt veltaklet orlogsskib, udstyret med flag, sejl og 12 kanoner. En havmand sad under forstævnen og slog på tromme og spillede på fløjte samtidig; en havfrue sad ved siden af og spillede lut. Skibet var bemandet med musikanter, negre, aber o. s. v., som om det kom fra fjerne lande[8].

Med muligvis endnu større pragt fejredes den udvalgte prins Christians bryllup 1634, det »store bilager«, i København. I det allegoriske og kostbare triumftog med utallige pragtfulde vogne forekom der bl. a. et skib[9]. Det var nærmest en galej, med årer og to master med udspændte sejl. Omkring skibet hang et lærred med påmalede bølger, og der var dannebrogsflag i mastetoppen og over hækken. Foran stod Merkur som symbol på handelen, og agter sad Fortuna, lykkens gudinde, med et lille skib på hovedet. Mandskabet var Christian IV's rigtige søfolk. Skibet blev trukket af tre heste, formummede som søuhyrer.

Triumfoptogene havde ikke nogen lang levetid i Danmark, fordi de allerede var ved at være forældede, da de nåede herop. De afløstes op i 1600'erne af hofballetter. Men også hertil kunde skibe bruges. 1651 nævnes således ved en ballet på Københavns slot i anledning af et fyrstebryllup »twende store Skijb«[10].

Også ved andre lejligheder uden for hoffet nævnes processioner med skibe, således ved rebslagersvendenes fastelavnsoptog i København 1772 og 1779[11]. De flyttede deres skilt, som lavene plejede at gøre, og i optoget var der foruden skiltet og lavets »velkomst« to skibe: et større orlogsskib med fuld takkelage og et mindre skib. Begge blev båret af rebslagersvende i hvide skjorter, sorte manchesterbukser og hvide silkestrømper; de bar nakkepisk og havde på hovedet guldgalonerede hatte. Om armene havde de røde sløjfer og bånd, og ved siden hang deres sølvkårder. Ved ankomsten til det nye herberg blev der skudt med kanoner. — At rebslagersvendene holdt optog med skibsmodeller er naturligt, da de gennem deres håndværk var stærkt knyttet til skibsfarten. Men naturligvis er det ikke en rigtig sømandsfest.

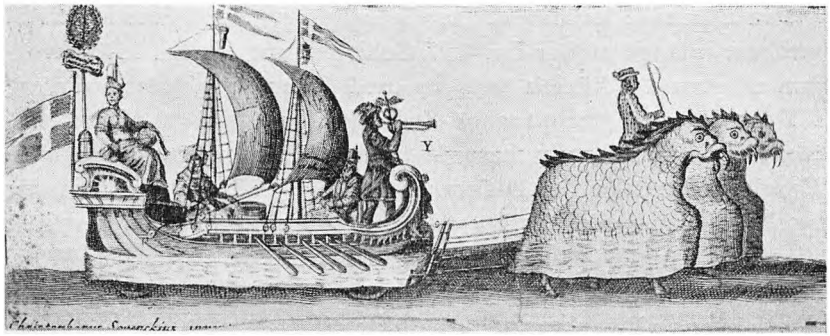

2. Skib fra hofoptog ved den udvalgte prins Christians bryllup i København 1634. Det er udstyret som en galej med master og sejl; siderne er omhængt med lærred, hvorpå der er malet bølger. I skibet ses Merkur og Fortuna. Hestene er forklædt som søuhyrer (stik i Triumphus nuptialis Danicus 1648).

På en måde kan kongens fødselsdagsoptog 29. januar 1768 i Fåborg stilles mellem hofoptog og folkelige optog. Der blev i Fåborg tydeligt nok ikke samlet ind under optoget, der var kanonsalut, festgudstjeneste og klokkekimen, og efter optoget var der en officiel fest med skåler o. s. v. Men ellers har optoget vel næppe skilt sig ud fra de sædvanlige fastelavnsoptog. På grund af at der kun nævnes få detailler, kan det ikke bestemt afgøres.

Håndværkeroptog.

Fastelavnsbåden er en standsfest. Det er søens folk, som sender den ud, og det vilde være utænkeligt, om andre vilde lade den sejle, — i hvert fald, hvor skikken har hævd. Minder fra selve håndteringen findes da også i bådeoptoget: sømændene manøvrerer som på en rigtig slup eller i et rigtigt skib, og fiskerne optræder af og til i sydvest og olietøj (Kalundborg, Køge, Allinge, Skagen, Mariager), ofte i arbejde med net og ruser, som de kaster ud, eller i færd med at tælle sild o. s. v. (Roskilde, Vordingborg, Skagen, Nibe, Bredballe, Fredericia, Kolding). I moderne håndværkeroptog træffer man af og til også fiskerbåde med fiskere i aktion.

Båden kan med en vis ret sættes i forbindelse med andre håndværkeroptog til fastelavn, således som det kendes fra ind- og udland i ældre tid. En oversigt over sådanne håndværkerfastelavnsfester vil vise skikkens udbredelse.

Fra udlandet kender vi fastelavnsoptog, arrangeret af håndværkere, mange steder fra[12]. I Schweiz omtales fra 1574, hvordan slagterne i Zürich trak op med faner og slagterøkser, og i Bern blev slagteroptogene forbudt allerede 1480, fordi deltagerne i deres festrus kastede pigerne i byens grav. Fra både Basel og Bern kendes bødkernes danse[13]. I Eger fik slagterne og klædemagerne 1402 lov til at måtte svinge deres lavsfane ni gange foran lavshuset[14]. I München holdt slagterne »Metzgersprung« forbundet med optog med pyntet okse[15] og svendedåb i byens »Fischbrunnen« helt op til 1880, ligesom bødkerne hvert syvende år holdt deres »Schefflertanz« op til vore dage. I Esslingen nævnes fra 1500'erne brogede fastelavnsfester: fiskerne holdt optog og dystløb, slagterne dansede tøndebåndsdans, vinbønderne holdt optog og dans, og bødkerne tømrede på torvet et stort vinfad sammen, som borgmesteren fik foræret[16]. Også i Frankfurt am Main holdt bødkersvendene fest og dans, når isen var så stærk, at de ude på floden kunde sætte et mægtigt vinfad sammen, som derpå i procession blev ført op til rådhuset og skænket byen.

Mest berømt var nok slagternes maskeoptog »Schönbartlaufen« i Nürnberg, der blev forbudt 1539, og som går tilbage til middelalderen. Dette optog skal senere nærmere omtales under det udenlandske stof.

Som særlig typisk for fastelavnsoptogene kan slagternes optog med en smykket okse nævnes. Det kendes fra oldtiden og fra de fleste europæiske lande, også fra Danmark. I det hele taget synes slagterne at have været ret initiativrige, men også andre håndværkerlav holdt selvfølgelig fastelavnsfester. Bødkerne er nævnt, og desuden havde f. eks. skorstensfejerne, bagerne, møllerne, smedene deres private optog. Ja selv glædespigerne i Leipzig drog allerede før 1409 i fastelavnsoptog (»Hurenprozession«)[17]. I Köpenick, syd for Berlin, gik fiskerne rundt i optog fastelavnsmandag og tiggede gaver sammen[18]. Flere steder, således i Nürnberg og Eger, nævnes bådeoptog i forbindelse med disse fastelavnsløjer, som det senere skal omtales nærmere. Fiskere og skippere holdt forøvrigt også optog uden båd[19].

Fastelavnsfesterne menes at være kommet ret sent til Danmark. Måske er det da de efterhånden indførte, især tyske hånd-

værkerlavsskikke, som har bragt dem med sig til landet[20]. Det må dog ikke glemmes, at de middelalderlige gilder i Danmark foranstaltede fastelavnsdanse, som alle gildebrødrene måtte deltage i[21]. Allerede Olaus Magnus nævner 1555[22], at slagterne i norden ifører sig behornede okse- eller gedehoveder til fastelavn og uden hæmninger løber om som dyr, ligesom fiskerne svøber sig ind i deres net for at lege fisk. Op igennem tiden følger en række forbud mod de grove fastelavnsløjer[23]. 1636 forbød Christian IV skræddere, skomagere og andre håndværkere i hertugdømmerne at slås, løbe om fra det ene hus til det andet med trommer, piber og andet spil for at samle penge og madvarer, at slå med briks o. s. v.[24].

I Bergen forbød biskop Munthe omkring 1640 al fastelavnsløben og narrespil, især skomagernes[25], og Christian V forbød 1682 lavenes fastelavnsløben og skilteflytning i København, da der derved »snarere ont end got kand stiftis«[26].

Håndværkernes store fastelavnsfest var især skilteflytningen. Oprindelig blev lavsskiltet flyttet om, når oldermanden skiftede, men senere blev det til almindelige årlige optog. 1682 blev det som nævnt forbudt i København, men i 1700'erne var det meget almindeligt[27], og det er sikkert ikke med urette, når biskop Pontoppidan 1736 i sin »Fejekost«[28] ivrer derimod:

> »... den uro og alarm, som her og i andre lande plejer at finde sted på den såkaldte fastelavns mandag ... da fornemmelig håndværkerne i byerne efter hjemlige sviregilder ved højlys dag sværmer og løber grassat, bedrukne og beladte, for ikke at sige baglastede ...«

Hvor rigt og pragtfuldt et sådant optog kunde være, viser f. eks. smedesvendenes skilteflytning 1749 i København[29], hvor der opregnes følgende figurer og deltagere:

> *1. del af optoget:* 6 musikanter, oldermanden og 8 mestre, herold, 16 svende med skiltet (klædt i romansk og spansk dragt), 2 svende med de forgyldte nøgler til laden, 4 svende med laden, omgivet af 4 sværdbærende svende, en svend med velkomsten, 2 skaffere med skafferstokke, en svend som officer med 8 svende, 2 vildmænd med kølle og pyramide mellem sig, de 4 årstider, hyrde, hyrdinde og Cupido, en svend.
>
> *2. del af optoget:* 6 musikanter, fænrikken med lavsfanen, som svinges foran oldermandens bolig, foran slottet og rådhuset, 4 svende som fanevagt, 4 svende med en stor passer, 5 svende med ridsetøj, et par svende som officerer, 2 lystige personer, som løber hid og did, en bonde og bondekone.

Man lægger her mærke til den blanding af udtryk for standsfølelse (lavsgenstandene, fanesvingningen), allegorisering (de 4 årstider, søjleordenerne), sværmeri for det antikke gudevæsen (Cupido) og fastelavnskomik (vildmænd, lystige personer, »stodder og kælling«), som udmærker optoget. En del andre beretninger om sådanne brogede skilteflytninger kendes[30]. Ikke blot i hovedstaden drog håndværkerne ud fastelavnsmandag, men også i provinsbyerne[31]: fra Køge nævnes skomagerne, fra Odense foruden slagterne endnu o. 1820 klejnsmedene, hvis oldgesel holdt tale på en stige, begyndende med: »Tubal-Kain var den første smed i verden...« (jfr. H. C. Andersens beskrivelse[32]), og 1840 skomagersvendene. I dette optog var der o. 70 deltagere, alle med dragne sabler med citroner på spidsen. Op til ca. 1860 havde klæde- og cigarmagerne i Neumünster maskeoptog[33], og 1862 gik snedkerne i Altona i fastelavnsoptog[34]. Endnu 1917 holdt slagterne i Helsingør skilteflytning på gammel vis, og det menes, at skikken er bevaret uden afbrydelse siden lavstiden[35]. Tilfældet er vist enestående.

Mere løjer har der været i læredrengenes fastelavnsoptog, som mange steder holdt sig i danske købstæder op til første verdenskrig[36]. Alle mulige gængse fastelavnsfigurer har deltaget, men i reglen har det faglige sat sit præg på festoptoget, idet man har medført vogne med fremstilling af et eller andet håndværk.

Det er på baggrund heraf, at søfolkenes fastelavnsbåd skal ses. Ganske vist er alle de andre håndværkeroptog nu døet ud med de ændrede forhold for håndværkerstanden efter lavenes ophævelse, men der er en sammenhæng mellem dem og bådeoptogene, sømændenes standsfest, som af en eller anden grund stadig har vist sig mere livskraftig.

Narre og spottere.

Så særpræget end fastelavnsbåden er, er det klart, at den på mange måder har berøring med de utallige andre fastelavnsoptog i vort land. Fastelavnen har i Danmark lige op til vor tid været uendelig rig og mangeartet, hvad en gennembladning af det store indsamlede trykte og utrykte danske materiale vedrørende festskikke vil overbevise enhver om.

I det følgende skal der fremdrages en række paralleller mellem fastelavnsbådens skikke og figurer og de andre, især landboungdommens optog, der i sig selv er så mangfoldige, at det vil føre for vidt at give en oversigt over dem her.

Først skal det påpeges, at de almindelige fastelavnsoptog landet over ikke alene foregår til fods eller til hest, men også i vogn eller kane som bådeoptogene, hvad der foreligger flere vidnesbyrd om[37].

Fastelavnen er forklædningens og maskeringens fest. Uden at komme ind på en fortolkning af maskernes eventuelle betydning[38], skal her udførligt nævnes de forskellige figurer, som ledsager fastelavnsbåden, ligesom der skal peges på nogle inden- og udenlandske sidestykker.

Først og fremmest mangler de sædvanlige narre ikke, med masker og malede ansigter, i klovnedragter og andre forklædninger: bajadser og klovner, Pjerrot'er og Harlekiner, Dummepetere, August'er, med påklistret skæg, papnæser og pukler, udklædt i dametøj eller underbukser, i dragt med spillekortmønstre, med høj hat eller bjørneskindshue, med briks eller stav, med trompeter og tudehorn, til fods og til hest, lavende spektakkel og spilopper, badutspringere, som slår saltomortaler og kraftspring, dansere som svinger sig, klovner som slås og skubber, narre, som holder komiske taler, siger mer eller mindre vovede vittigheder eller grove spotord og hegler byens pæne borgere igennem. Som regel er det dog lodhiveren, der har frisprog, og som undervejs gennem byen har lov at drille borgerskabet mer eller mindre godmodigt. Han er dog ikke nogen direkte klovnfigur.

Det er en gammel skik, at folk til fastelavn har ment at have ret til åbenlys kritik[39]. Allerede omkring 1255 blev i Spanien spotteskuespil forbudt, og 1304 blev det forbudt skoleeleverne i Hamborg at lave spottevers[40]. Lignende forbud kendes andetsteds fra[41]. I Tyskland talte man om »Narrenfreiheit«[42]; ingen blev skånede til fastelavn, der digtedes spotteskuespil og spottevers om alle[43]. Mange steder i Tyskland holdt man særlige fastelavnsprædikener i kirken, fulde af spot, og narrene havde deres egen »Narrengericht«[44]. I Elzach (Schwarzwald) går der ligefrem en mand omkring med en »Narrenbuch« i husene og læser op deraf, og i Köln er der politisk satire forbundet med

karnevalsoptoget. Det samme kendes forøvrigt også fra det moderne studenterkarneval i Lund, hvor årets begivenheder fremstilles billedligt på de forskellige vogne i optoget. I Schweiz udsender landsbyerne gensidigt »Hirsmontagboten« (hirzen = smavse) til hest; de standser ved domhuset i nabobyerne og oplæser et tykt foliobrev, hvori der drives spot med byen og dens fremtrædende personer[45].

Stodder og kælling.

Til faste narrefigurer må det komiske ægtepar, ofte kaldet »stodder og kælling«, regnes (Kalundborg, Vordingborg, Nysted, Assens, Svendborg, Fåborg). Det optræder også meget hyppigt i andre fastelavnsoptog, hvor det forlyster tilskuerne med alle slags gale streger. Særlig yndet er det på Sjælland[46], men også på Fyn[47]. En særlig fyldig meddelelse kan tjene til at belyse forholdet[48]; den er fra Tureby sogn ved Haslev og stammer fra kort efter 1850:

> »Den vogn, toget sluttede med, var den mest interessante. Det var nemlig stoddervognen. Særlig mange elegante køretøjer var der jo ikke i landsbyerne i hine dage, men stoddervognen sagde dog i ringhed sparto til alt hvad man ellers så. Det var en gammel elendig fjællevogn uden bagsmække, med halmknipper til sæder og trukket af byens usleste krikker. Og stodderkongen og stodderkonen, som vognen befordrede, svarede forbavsende godt til køretøjet.
>
> Stodderkongen var iført et par kasserede træskostøvler, et par benklæder, som var overbroderet med papirlapper, og en af ælde medtaget trøje, som stumpede på alle ledder og kanter. En skæv pukkel vansirede hans ryg. På hovedet sad en hat, der var formet som en tjærekande, og for ansigtet sad en maske, som afspejlede alle menneskelige lidelser.
>
> Men det var da for den sags skyld heller ikke en ren øjenlyst at skue stodderkonen. Hun havde nykrampede træsko på fødderne, og var iøvrigt iført et laset skørt, strikket ulden trøje med utallige stopninger og en ældgammel kyse. Og på den maske, som hun havde for ansigtet, vendte næsen den ene vej og munden med en skrækkelig stor hugtand den anden.
>
> Hver gang vognen var kommet ind i en gård, blev stodderparret forsigtigt hjulpet ned af vognen, og det usle par gik derefter og stolprede omkring, ravende og rystende som af affældighed, kulde og drik, og med et langt hår af hørtjavser flagrende ned ad ryggen. Naturligvis kunde man ikke andet end byde dette elendige par en dram og en æbleskive . . .«

Fra Jylland haves også forskellige vidnesbyrd om det populære par[49]. Også i ældre tid var det yndet. Eleonora Christine fortæller o. 1688 fra Maribo, at to piger til fastelavn havde klædt sig ud som bondepige og mandfolk[50]. 1724 optrådte »en Bonde sampt en Bonde Kone« ved snedkernes skilteflytning i København[51]. Fra udlandet er figurerne f. eks. kendt i England, hvor »mad Moll and her husband« (eller Tommy og Bessy) optrådte ved 1. maj-optoget i Herfordshire[52]. Også i Østrig, Schweiz og Tyskland optræder lignende figurer[53]. Ved dystløbene i Ulm og Laufen optrådte der altid et ægtepar, »Bauer und Bäuerin«, »Hans und Gretl« og lavede sjov[54]. I Sverige kendes parret fra »stabbdansen« (en speciel bryllupsdans) og i Norge optrådte det ved bryllupper. Ved indvielserne hos de tyske købmænd på Bryggen i Bergen var der en bonde med kalveskind på ryggen, skæg af hvide oksehaler, rød uldtrøje og stråhat; hans kone Sigge var en udklædt dreng med pisk og vandkrukke, hvis indhold hun sprøjtede på tilskuerne[55].

Negere, tyrkere og indianere.

Andre faste figurer er de sortsværtede negere (Korsør, Nykøbing Falster, Assens) samt tyrkere (Kalundborg) og indianere (Nibe). Det er vist ikke uden grund, at man[56] har hævdet, at de oprindelig kom frem i renæssancens og barokkens hofoptog, hvor de udgjorde et eksotisk element, som man elskede. Ved prins Alfonso af Ferraras bryllup 1502 var der balletopvisning af fakkelbærende morianer[57]. Da Christian IV's søster Anna 1590 kom til Skotland som Jacob VI's brud, blev hun i Edinburgh modtaget af et halvt hundrede pragtfuldt klædte og udsmykkede morianer[58]. Ved Christian IV's kroning i København 1596 var der optog med mange »Blaamænd«, som bar lys og var klædt med silkeskørter, sølv- og guldindvirkede hovedbånd o. s. v.[59]. Ved snedkerlavets skilteflytning 1724 optrådte to tyrkiske officerer, og efter dem blev skiltet båret af 12 tyrkiske drabanter[60].

I folkelige fastelavnsoptog i nyere tid optræder der af og til morianer[61], og også i udlandet har sådanne fremmede figurer været med i folkelige optog[62], f. eks. ved de store bådfester i Livorno, hvor morianer og tyrkere underholdt publikum med løjer og musik[63].

Af en helt anden karakter er »jøden« (Vordingborg) og »Judas« (også Vordingborg). Fra Tyskland kendes flere kirkelige optog med en Judas, der spiller den foragtelige rolle[64].

Politi og soldater.

I mange bådeoptog er der »politi« eller »soldater« med, dels for at holde orden, dels for at eksercere og på den måde underholde publikum. En officer leder dem. De kan være i forskellige dragter, og i reglen er de bevæbnede med geværer. Kun sjældent nævnes direkte, at de knalder geværerne af (Frederikshavn), men i virkeligheden har de sikkert mange steder skudt salut og lavet spektakel. Larmen er en vigtig del af de folkelige optog[65]. Man behøver blot at tænke på nytårsskyderiet, rumlepotten, piskeknalderiet ved de svenske Luciafester, trommelarm o. s. v. Også ved kirkeskibsfester har man skudt salutskud med bøsser. Larm og støj tiltaler det barnlige gemyt; hvor man møder det i folkelige optog behøver det aldeles ikke at være for at skræmme onde ånder bort, men er simpelthen en udfoldelse af livsglæde og tindrende humør.

Vildmanden.

I Ålborg var der en »vildmand« med i optoget. Hans dragt med de mange snore om bæltestedet kan måske være inspireret fra rigsvåbnets vildmænd med lavrbærbælte. Også i Nibe optrådte vildmænd, og i nyere tid også i Helsingør.

Vildmandstypen[66] er sikkert meget gammel. Således forekommer der en sådan i det bekendte, sikkert gamle eventyr »Vildmanden« (eller »Jernmanden«, eventyrtype Aarne 502). Måske er vinguden Dionysos's satyrer i bukke- og hesteskind en slags vildmænd[67]. I 8. århundrede forbydes det i Spanien at klæde sig ud som vildmand[68]. Fra senere tid kendes f. eks. lignende forbud 1487 og 1508 i Zürich[69]. For kirken symboliserer han det rå hedenskab i naturen. Allerede fra 1300'erne kendes billedlige fremstillinger af vildmænd, og i 14—1500'erne blev figuren populær som skjoldholder (jfr. det danske rigsvåben)[70]. Mange steder findes han som skulptur; mest bekendt er Jens Holgersen Ulfstands »kæmpe« med kølle på Glimminge-

3. »Vildmanden« dræbes. Stik af Pieter Breughel d. æ. omkr. 1566 (Ad. Spamer: Deutsche Fastnachtsbräuche (1936)).

hus i Skåne[71], men han findes også som kaminfigur og udsmykning på slotte og borge i udlandet[72].

Han har også optrådt i mange optog, bl. a. i hoffernes omtalte prunkende skuespil. 1492 var der ved et fyrstebryllup i Bologna en ballet af vildmænd, og 10 år senere en lignende i Ferrara[73]. Da Henry VIII 1533 ægtede Anna Boleyn, stod der på fyrværkerigalejerne på Themsen vildmænd, som lavede spektakel og kastede ild[74]. Flere gange, således 1574, nævnes vildmænd, som gik foran det kongelige tog i London for med knalderi at holde gaden fri, idet de bl. a. kastede fyrværkeri mellem benene på folk[75]. Da dronning Elizabeth 1575 besøgte Kenilworth, optrådte en digter for hende som »savage man« og fremsagde en selvdigtet dialog[76].

I København gik der ved Christian IV's kroning 1596 seks vildmænd med i optogene. De havde langt hår og skæg, bar grønne kranse og var bedækket med mos[77]. Ved det store bilager 1634 i København sad en vildmand og spillede på fløjte på en af vognene i optoget[78]. Både på Stockholms slot til dronning Christinas fødselsdag 1643 og på Københavns slot 1650 optrådte vildmænd i balletter[79]. I Dresden var der vildmænd i et jægeroptog 1667 til ære for Frederik III's datter prinsesse Anna

Sofie, som blev gift med kurprins Johan Georg[80], og atter 1695 i en hofmaskerade[81].

Også i håndværkeroptog var figuren yndet. I Basel holdt lavene optog i januar med deres »Ehrenzeichen« (= skjoldholdere): løve, grif og vildmand[82]. I »Schembart«-løbene i Nürnberg nævnes allerede 1478 »Wildmendlein« som deltagere, og også en »wildes Weib« deltog; figurerne var klædt i pelse, høvlespåner eller halm[83]. 1725 deltog to vilde mænd beklædt med mos i lybækkernes snedkeroptog[84], og 1742 dansede to vildmænd med lange grene i hænderne i skomagernes sværddans i Frankfurt am Main[85].

Herhjemmefra kendes figuren også fra håndværkeroptog. Da snedkerne i København 1724 flyttede skilt til fastelavn, optrådte i det imponerende optog 2 vildmænd, og det samme gentog sig 1749 og 1770[86].

Ligeså hyppigt optrådte vildmanden i folkelige optog. Boccaccio fortæller i Decamerone IV, 2 om en fest i Venezia, hvor en vildmand optræder, indsmurt i honning og dækket fra øverst til nederst med dun; han har en maske for ansigtet, en knippel i den ene og to store hunde i den anden hånd. Om halsen har han en lænke, som en fører trækker ham i[87]. Vildmanden viser sig især til fastelavn, men dog også til andre tider. Han kendes både fra Spanien, Frankrig[88], Belgien[89], alpelandene og Tyskland (Sydtyskland, Thüringen, Harzen)[90]. I Holland var vildmændene faste figurer i pinseoptog i forskellige egne[91].

Undertiden træffes figuren som ordenshåndhæver, således i Telfs i Tyrol[92], undertiden danser vildmændene eller går blot med i processionen, f. eks. i Oberstdorf (Allgäu) og Nürnberg[93]. Hyppigt opfører man et lille skuespil, idet man foranstalter en jagt på vildmændene, der må skjule sig i skovene, hvor de bliver fanget af de andre deltagere, ført ind i landsbyen og undertiden »dræbt« og begravet. Det kendes f. eks. fra Schluckenau, fra egnen ved Meran (op til 1800), fra Schweiz (endda op til 1890), fra Thüringen, Sachsen og Harzen[94]. På et træsnit fra ca. 1566 har Pieter Breughel den ældre vist tilfangetagelsen af vildmanden, som han kendte det fra Flandern[95]. I Vestmanland i Sverige legede karlene »Ole i Skrymta«, en leg, hvor en af dem vendte jakken, satte en bregne i huen, tog en stærk kæp i hånden og blev ført ud i skoven, hvor han

skulde ramme en af kammeraterne med stokken; denne skulde så indtage hans plads og fange en anden[96].

Vildmanden var en skikkelse fra den rå og vilde natur[97], og de mange meddelelser om hans tilfangetagelse og drab kan tyde på deltagernes glæde over, at han bliver fanget og uskadeliggjort. Måske ligger det på linje med den udbredte skik at »dræbe« vinteren. Andre har villet se en vegetationsånd i figuren, atter andre en skrækindjagende skikkelse, »den vilde jæger« o. lign.[98]. Det kan vist næppe konstateres, om der ligger ældgamle forestillinger om natur kontra kultur, en modsætning mellem menneskenes verden og en rå verden udenfor, til grund; uden tvivl spiller sport og livsglæde under jagten på ham en stor rolle for deltagerne.

Vildmandens udseende kan veksle stærkt. Altid har han dog noget skovmandsmæssigt over sig, idet han er forklædt med bark, mos, løv i håret eller om livet og er prydet med langt og strittende skæg. Han kan være hyllet i en pels eller i halm, kan være i grønt tøj eller mer eller mindre nøgen, således som han i al almindelighed tænkes. I reglen bærer han for at vise sin herkomst fra skoven og sin styrke et lille træ, oprevet med rode, undertiden en knippel som i rigsvåbnet[99].

Hans forbindelse med »halmbjørnen«, som skal behandles i næste afsnit, er også blevet hævdet. Han er ofte forvekslet med denne, fordi de kan optræde i ens, ret tarvelig forklædning (halmdragt)[100]. I Näglitz og flere landsbyer fanges han i skoven som vildmand og føres derpå som bjørn på alle fire i triumf gennem byen, iklædt en dragt af ærtehalm[101].

Bjørnetrækkeren med bjørn.

Flere steder møder vi i vore bådeoptog et figurpar: mand med dyr. I Kalundborg er det en bjørnetrækker med bjørn (en ung sømand i lodden bjørneham); i Korsør er det en isbjørn, i Assens en »cirkusdirektør« med en abe, i Kolding igen en bjørnetrækker med en dansende bjørn[102].

Bjørnen træffes af og til i andre danske fastelavnsoptog som ledsagende figur, f. eks. på Sjælland, Falster, i Sønderjylland og Slesvig [103]. Den kan også optræde til almindelig lystighed ved andre lejligheder. Da der 1805 blev fejret linje-

4. Fastelavnsoptog i Bøhmen omkr. 1825, med »fastelavnsbjørn«, klædt i halm. Stik af J. Nussbiegel (Ad. Spamer: Deutsche Fastnachtsbräuche).

dåb på et dansk skib, optrådte en bjørnetrækker med sin bjørn, der var iført en islandsk lammeskindspels. Den dansede til tromme og pibe og lavede løjer, bl. a. ved at trække sømændene i benet, så de faldt[104]. Under isbådstransporten over Storebælt 1881 underholdt litsenbrødrene de indefrosne passagerer på Sprogø med at lege bjørnetrækker og bjørn[105]. Også fra Sverige kendes lignende lystighed. På Matthisdagen (24. februar) gik karlene således udklædte som bjørn og bjørnetrækker i Dalarne[106].

»Bjørnen« har enten været klædt i pels eller i halm og strå, undertiden ombundet med halmbånd, ofte med en lang hale, som drengene vilde rive af[107]. Dyret har været bundet til en snor og ført af en bjørnetrækker, der beordrede det til at danse til publikums forlystelse[108]. Undertiden går bjørnen på alle fire. Fra Falster skildres den således[109]: den er en ung karl, som har en lodden hue på hovedet og er indviklet i halmbånd over hele kroppen. På hænderne har han uldvanter, og bjørnetrækkeren i trekantet hat, lang frakke, med støvler op over knæene og sabel ved siden samt et mægtigt overskæg, fører ham i snor. Bjørnen forekommer især ofte til fastelavn, men

også til pinse, St. Hans, høsten og julen[110]. I Sverige, Finland og andre steder optræder den til bryllupper[111]. I hoffets balletter forekom i ældre tid ofte bjørne blandt dyremasker, således i København 1634 ved det store bilager[112]. Den ældste omtale af bjørnen er fra et karneval i Rom 1142, hvor det fortælles, at den blev ført om og dræbt; i 1500'erne nævnes den fra Halberstadt og 1636 fra Rusland[113]. I slagternes fastelavnsoptog i Zürich 1728 var der en i skind klædt bjørn, ført om af en klovn og en violinspiller[114].

Fra Tyskland foreligger en række oplysninger[115]. I Bad Bramstedt i Holsten gik en karl med en i halm som bjørn udklædt kammerat fra dør til dør og tiggede penge[116]. I hele Pommern kender man skikken (»der Bär zieht um«); bjørnetrækkeren har høj hat, tromme og »rumsterstok«[117]. I Westfalen trak en »zigøjner« rundt med bjørnen, klædt i bønne- og ærtehalm, med en ring i næsen[118].

Bjørnen som figur i folkelige optog stammer måske fra Balkan[119], men forekommer desuden i optog i Tjekkoslovakiet, Rusland, Østrig, Schweiz og måske andre lande.

Man har prøvet at tyde bjørnen på forskellig vis. Da den undertiden ligesom vildmanden »dræbes« og begraves eller smides i vandet under optogene, har man ment, at den repræsenterede vinteren eller den gamle sol[120]; andre har opfattet den som en vegetationsdæmon[121].

Skikken at fange og dræbe bjørnen kan sammenholdes med de vist kun på Sjælland forekommende skikke at »skyde ræven« eller »dræbe hjorten« til fastelavn. Ræven forekommer mest i Slagelse-egnen, hjorten omkring Vordingborg, men ellers er skikken nogenlunde den samme: en karl klæder sig ud som dyr med rød hue, gammel pels, lang hale af halm eller en korumpe o. lign. Han følger med i fastelavnsoptoget fra gård til gård og lister ind i hønsehusene, stjæler æg, høns, mad, og til sidst gør fastelavnsrytterne jagt på ham, skyder ham med løst krudt, så han falder, »flår« ham og fører ham bort eller ind til bordet, hvor de alle beværtes[122]. Der har været spekuleret meget over denne skik, og med romantisk iver har man tydet den som rest af et gammelt festskuespil fra oldtidens Frøj-dyrkelse ell. lign.[123]. Imidlertid forekommer samme skik som julestueleg[124], og den hører på en måde sammen med den

»barberdans«-leg, som omtales under Vordingborg, hvor et menneske dræbes, men bringes til live igen. Mon det ikke simpelthen er en morsom og letforklarlig fastelavnsspas, som man ikke behøver at ulejlige oldtidens mytologi med? Og mon ikke dræbningen af bjørnen og vildmanden tør forklares som festlige løjer?

Grunden til at bjørn og bjørnetrækker har vakt så stor begejstring er nok den, at folk var vant til at se gøglerne drage rundt med en dansebjørn. De kluntede bevægelser har talt til tilskuernes komiske sans.

Halmmænd.

I Kalundborg forekom endvidere ved anden lejlighed to vandrende neg eller halmmænd, ganske klædt i halm og gravitetisk vandrende med i optoget. Det kan ikke fastslås, om også disse figurer er at tyde som bjørne. Ofte melder kilderne, at man ikke har haft råd til at forklæde sig med pels, men i stedet har taget halm. Især har ærtehalm været anvendt, hvorfor fastelavnsbjørnen i Tyskland også kaldes »Erbsenbär«[125]. Figuren træffes tidligt. 1483 siges, at smedesvendene klædte sig i halmbånd ved fastelavnsfesten i Soest[126]. Fra Kölnerfastelavnsoptoget 1785 siges, at de fattigste, der ikke har råd til ellers at forklæde sig, i hvert fald var udklædt som halmmænd[127]. Skikken at indhylle et menneske helt i halm er ret almindelig i Mellemeuropa[128]. Ved karnevallet i Madrid, hvor en sardin begraves, deltager i optoget voksne personer i kitler af strå eller siv[129].

I Danmark er halmmænd vist ikke særlig almindelige. Dog træffer man personer, klædt med korn, ved indkørselen af det sidste læs i høsttiden[130], og der foreligger også enkelte vidnesbyrd fra fastelavnsoptog ud over det i Kalundborg. Ved fastelavnsfesterne i Kastrup (Vor herred, Østjylland) i 1880'erne var der i optoget et par skikkelser, helt og holdent klædt i halmbånd, også på arme og ben[131]. Da »Islands Falk« 1909 lå under polarcirklen, fejrede mandskabet fastelavn ved at klæde sig ud; der optrådte bl. a. en levende halmstak, som spillede violin[132].

Figuren har lighed med »løvmenneskefigurerne« i England. Ved skorstensfejerdrengenes optog i London 1. maj optrådte

en dreng, helt indhyllet i løv, så man ikke så noget af kroppen, den såkaldte »Jack in the Green«[133]. Også unge piger kunde klædes i løv som »Lady (eller Queen) of May«[134].

Forøvrigt er sådanne »løvmennesker« almindelig udbredt som figur ved forårsoptogene i Frankrig (»le feuillé« på majdagen)[135], Tyskland (»Laubmännchen« — mest til pinse: »Pfingstl«, »Pfingstlümmel« og mange andre navne)[136], Litauen[137], Sverige (»lövgubbe«)[138], ja også i Jugoslavien og Grækenland (»den grønne Georg«)[139]. Under Flora-festen i oldtiden optrådte i Marseille folk hyllet i løv[140].

Hvalfisken.

Til hvalfisken, der føres om i Vordingborg og i Nykøbing Falster (og måske også til kæmpestorken i Korsør) haves flere udenlandske sidestykker.

Fantastisk store fisk var yndet allerede i middelalderens optog[141]. I Köln kørte 1824 prins karneval med i optoget, siddende på en delfin på hjul[142]. I Belgien og Frankrig er de almindelige i kermesseoptogene. I Antwerpen nævnes 1803 en hval i optog, og den synes at være en stående figur; den spyr vand over tilskuerne[143]. Også i Ypern optræder en vandsprøjtende hvalfisk, som bærer Neptun[144]. I Brussel, Namur og andre belgiske byer optræder store dyrefigurer, som kan bevæge kæberne; folk kaster gaver ind i det opspærrede gab[145]. I London førte fiskerne i 1298 store forgyldte og forsølvede fisk omkring i et optog, og 1616 havde de en stor kronet delfin, hvorpå en berømt musiker sad[146]. 1685 havde de lavet en 27 fod lang og 15 fod høj hval, der ved hjælp af en pumpe indvendig kunde sprøjte vand på tilskuerne[147]. 1610 sejlede en hval og en delfin i optog ned ad Themsen[148]. I Dunkerque førte fiskehandlerne 1789 til St. Hans en 15 fod lang fisk omkring, prydet med juveler og ornamenter[149]. I Nizza sidder en lystig klovnefigur på en bredflabet fisk med store finner[150]. I Firenze trak en delfinfigur en båd ved en hoffest i 1600'ernes begyndelse[151]. I Cork i Irland gik slagterne på »Shrove Tuesday« (fastelavn) omkring i højtidelig procession med en stor figur af en sild[152].

I Tarascon i Frankrig holdes der af og til om sommeren en fest, »fêtes de la Tarasque«, hvor der køres en stor dragefigur

rundt i byen. Den er lavet af træ og lærred og ser frygtindgydende ud; den kan smække med kæberne, og en lille dreng er skjult i den. Dragen er et mystisk dyr, som skal være tæmmet af den hellige Marthe, og optoget holdes omkring hendes helgendag, 29. juli. Traditionen kan følges temmelig langt tilbage[153]. — I Aix kører på Kristi legemsfest en vogn i drageskikkelse omkring. I den sidder Jupiter, Juno, Venus og Kupido. Festen går efter sigende tilbage til 1400'erne og kan muligvis oprindelig være en hoffest, idet kong René (død 1480) skal have indført den[154].

Neptun.

En person, der meget ofte træffes som ledsagende figur i bådeoptogene i Danmark, er Neptun, havguden. Faktisk forekommer han i en fjerdedel af alle optogene (omtrent en snes). Den ældste omtale af ham er fra kort efter 1800 i Helsingør.

I reglen sidder han blot i båden som stum figur, med krone, langt skæg og hår, med bælte af tang, kappe pyntet med muslingeskaller, eller i pels, og med sit attribut, treforken (Middelfart, Ærøskøbing, Nykøbing Mors, Hadsund, Skive, Vejle m. fl.). I Korsør har han fiskehale (!), i Assens træskostøvler med åregafler som sporer og med tudehorn. Den »Ægir«, der nævnes fra Esbjerg, må vist være samme person, dog med det gamle nordiske gudenavn. I Nibe går Neptun ved siden af båden. I Løgstør løfter han de elektriske ledninger over skibet, som han efter sigende løfter linjen, når et skib passerer ækvator. En enkelt gang optræder han talende (Helsingør, Køge). Med sit følge af dronning, havmænd og havfruer nævnes han fra Helsingør, Ålborg, Nibe og Kolding. Andre steder har han de fra linjedåben kendte ledsagere: adjudant med søkort, passer og sekstant (Nyborg), skriver (Kolding), barber med kæmpebarberkost og -kniv (Køge, Vordingborg, Kolding) og læge (Vordingborg).

Figuren leder opmærksomheden hen på linjedåben, der som bekendt foretages, når et skib passerer ækvator, hvor de folk, som for første gang går over linjen, døbes. Flere steder er der ligefrem fremstillet en sådan linjedåb under fastelavnsbådsoptoget (Køge, Vordingborg, Nykøbing Falster, Kolding). Men på den anden side er det ikke sikkert, at Neptunskikkelsen i

bådeoptogene alle steder er lånt fra linjedåben. Han kan meget vel f. eks. i Helsingør i direkte linje stamme ned fra Neptunskikkelsen i de omtalte hofoptog. Forøvrigt har linjedåben selv lånt Neptun fra sådanne optog; i de ældste vidnesbyrd, vi har om denne dåb, er der overhovedet ikke tale om ham.

Barberen og lægen, der nu hører til linjedåbsceremonierne, kan også være folkelige figurer fra hjemlige egne, som har holdt sig op igennem tiden. I optoget i Vordingborg o. 1850 optræder der, som det vil ses af materialet, både »doktor Hjælpeløs« og »den højlystige barber«, og disse to, der danser »barberdansen«, har intet med linjedåb at gøre, men er personer fra den hjemlige tradition[155].

Bakkus på tønden.

En anden folkelig figur, som åbenbart har været brugt i forbindelse med bådeoptoget, er »Bakkus (eller Baks) på tønden«, som nævnes fra Kalundborg, Fejø og Rudkøbing. Der haves fra Danmark en del oplysninger om denne figur, der også synes at have sin oprindelse i hofoptogene i renæssancetiden. Baks'en er især udbredt på de sydlige øer, i et bælte fra Møn over Falster og Lolland (hvor den sporadisk lever endnu) til Langeland og Sydfyn, men den kendes også fra enkelte andre steder i landet. Karlene har sat en kammerat, i klovnetøj eller udstoppet med halm, på en tønde, som de har båret rundt i sognet på tiggertog fra gård til gård, eller i byerne fra gade til gade. Undervejs har Bakkus, der egentlig er vinens gud, tappet vand af tønden i sit krus og hældt det i hovedet på tilskuerne, ligesom han også på anden måde har gjort løjer. Han har et stort følge med morsomme personer: stodder og kælling, klovner, barber, skærslipper, bjørnetrækker med bjørn o. s. v. I gårdene har man afsunget forskellige Baks-viser[156].

Kæmpefigurer.

I Assens og Marstal har der i forbindelse med båden optrådt figurer med kæmpehoved, ragende op over menneskevrimlen. Sådanne figurer er vist ret enestående i Danmark i folkelige optog; derimod har der i børnehjælpsdagsoptog i Odense og København i nyeste tid været lignende kæmper. Selv om de

kan være opstået selvstændigt i Assens og Marstal, skal det dog lige nævnes, at de er i familje med en ret udbredt gruppe kæmpe- eller gigantfigurer, som er kendt over store dele af Europa, især i Belgien (»reuzen«), England (»giants«), Nordfankrig (»géants«), men også i Tyskland (»Riesen«), Schweiz, Østrig, Italien og Spanien. I Belgien er de særlig kendt fra kermesseoptogene, hvor de, ofte dansende, går gennem gaderne, båret af en skjult person inde under dem. Ved karnevalsoptog, især ved Rivieraen, optræder der figurer, som meget minder om dem i Danmark, og det er muligt, at søfolkene, der selv lavede kæmpehovederne, i aviser eller ugeblade har set billeder, f. eks. fra Nizzaoptogene. De er fantastiske og meget morsomme[157].

II. Det danske stof

I det følgende skal det kendte materiale fra Danmark fremlægges. Ordningen er topografisk efter Dansk Folkemindesamlings system, følgende Traps Danmark, dog med enkelte småændringer. De foransatte tal er de topografiske numre på købstæder og sogne. Af pladsbesparende grunde er i reglen kun de ældre citater ordrette, mens nyere mest er refererende, især hvor der foreligger forskellige samtidige oplysninger. Da forarbejderne vil blive opbevaret samlet på Dansk Folkemindesamling, vil man i givet fald kunne efterse det foreliggende stof. De folkelige optegnelser er ofte fejlfulde hvad sprog og retskrivning angår, derfor er der foretaget lempelige rettelser, som ikke berører tekstens indhold, ligesom kun de ældste citater følger den originale retskrivning.

Det må betones, at meddelelserne, som alle andre folkemindeoptegnelser, ofte er upålidelige, dels fordi hukommelsen har svigtet, og visse ting er glemt (flere steder er endog selve båden, der dog er det vigtigste i optoget, glemt), dels fordi man på grund af manglende sagkundskab har misforstået noget, eller også fordi vanskelighed med at udtrykke sig har hemmet nedskrivningen. Ligeså må tidsfæstelsen ofte tages med yderste forbehold, hvor den ikke støtter sig på skrevne eller trykte kilder fra samtiden.

1 Danmark (i almindelighed).

Bådeoptog uden bestemt stedfæstelse er nævnt enkelte steder i litteraturen. Således giver Hans Christian Rask en normalbeskrivelse fra 1839[1]:

> »I adskillige danske Søstæder har det til seneste Tid været Skik, at Søfolkene, midt om Vinteren, naar Sneen bedækkede Gaderne, festligen udpyntede en Baad, satte den paa Gænger, og roede

(stødte sig frem) dermed igjennem Gaderne. Naturligvis vajede det stolte Danebrog over Baaden. Befalingsmanden med trekantet Hat sad ved Siden af sin Baadsmand, i Skibets Agterende; hiin styrede Roret, denne gav Signal med sin Pibe. Sluproerne vare i hvide Skjorteærmer og havde røde Skjerf om Livet; de sadde paa Tofterne (Roerbænkene), tilligemed Musikantere. Imidlertid dansede unge, pyntede Sømænd, paa begge Sider af Baaden, en munter Riel. Flag paa høje Stænger bares i Optoget saavel foran som bagefter Skibet af gaaende Søfolk. I et saadant Optog bragtes Hilsen til de enkelte Borgere i Byen, og disse skjenkede de brave Sømænd en Gave ... Sagnet siger, at Christian den Fjerde har indført denne vakre Skik, og det er højst rimeligt ...«

Det er formodentlig tilfældigt, at meddeleren glemmer at fortælle, at optogene foregår til fastelavn. Måske har han aldrig selv overværet et sådant; det kunde også den mærkelige oplysning om »gængerne« tyde på, selv om ordet måske kan forsvares. Der menes naturligvis ikke gænger på tværs som på en vugge, men på langs, og gænger kan betyde slædemeder. Det er da øjensynligt, at Rask kan tænke på en båd sat på en kane eller lign. ved vintertide, selv om det er meget usandsynligt, at sømændene har kunnet stage sig frem. Både på kaner trækkes i reglen af heste.

En langt senere beskrivelse af J. Davidsen[2] er tydeligt taget fra Rask; han bruger også ordet »gænger«, men tilføjer, at man ofte satte båden på hjul. Endvidere skildrer han toget gennem byen udførligt og føjer en interessant ting til, nemlig at sømændene danser »med store Fastelavnskoste af Buksbom og Baand i Hænderne«, hvad der ellers ikke er kendt.

H. V. Lund skriver 1882[3], at han nærmest kender bådeoptogene i forbindelse med fastelavnsskikkelsen »Bakkus på tønden«, hvad der ellers er sjældent.

Troels-Lund nævner i Dagligt Liv i Norden VII overhovedet intet om bådeoptog[4], skønt han ikke kan fritages for at have en svaghed for at føre nyere skikke tilbage til renæssancens århundrede uden kritik.

3 København.

I hovedstaden lever der nu ikke mere traditioner om bådeoptog, og i de kendte memoireværker og bøger om København i 1800'erne nævnes intet om fastelavnsbåd dér. At der dog i

ældre tid har eksisteret sømandsbådeoptog i København — bortset fra de andetsteds nævnte hoffester og håndværkeroptog — synes sandsynligt. I Balthasar Bangs lystspil »Uglspil, eller Fastelavns-Mandag« (1812) nævnes i slutscenen, hvordan tolv hvidklædte sluproere kommer ind i salen, bærende et lille, nydeligt malet skib på deres skuldre; det har både mast og vimpel og flag og er pyntet med blomsterkranse og guirlander. En lille Amor står ved roret og styrer skibet hen til det elskende par; dette og pigens far kravler op i skibet, Amor piber i sin bådsmandspibe og strammer sejlene, og sluproerne bærer skibet bort for næsen af den narrede latterlige medbejler. Stykket siges at foregå på en herregård i Jylland, men Bang, som er født i København 1779, har muligvis kendt skikken fra hovedstaden, hvorfra forøvrigt de optrædende sømænd stammer.

I Skipperlaugets protokoller nævnes ikke bådeoptog, men det var et »mesterlav«, som formodentlig ikke nedværdigede sig til den slags løjer.

Det skal nævnes, at der i håndværkeroptoget 1904 sejlede hele to vikingeskibe gennem gaderne, det ene udsendt af Papirfabrikkerne, det andet af Rejsestipendieforeningen[5], og o. 1909—10 roede »skjoldmøer« fra badeanstalten Helgoland også i et vikingeskib gennem byen på børnehjælpsdagen. På årerne var der anbragt bøsser til pengeindsamlingen, og en diger, brynjeklædt skjoldmø ledede sejladsen[6].

5 *Helsingør.*

Hvor langt tilbage bådeoptogene går i den rige gamle sundtoldsby vides ikke, men det er vel sandsynligt, at man netop dèr, hvor alverdens søfolk mødtes, og hvor der var et færgelaug med en talrig skare færgemænd, kan vente at træffe dem tidligt. Den ældste kendte skildring (fra tiden kort efter år 1800) giver herredsfoged Ole Lund, hvis barndomserindringer fra Helsingør er meget værdifulde:[7]

> »Blandt Fastelavnsoptogene hørte ogsaa Sømændenes. Oprindelig var det selve Færgemændene, der havde foranstaltet dem og deltoge i dem med deres Færgekarle. Men alt som hine blev finere paa det, blev det kun deres Karle og Drenge, der opførte dem. Optoget drog igjennem alle Byens Hovedgader og bestod af en stor Færgebaad paa Hjul, eller hvis det var Sneveir, som den

Gang var hyppigt, paa Kjælker, der blev trukket af haandfaste Folk. Baaden kunde rumme baade Fader Neptun med sin Trefork og sit vældige Skjæg, der gik lige til Bæltestedet og bestod af opplukket tjæret Værk, og hans hele Hofstat af Havmænd og Havfruer, der baade vare forfærdelige og deilige at skue, samt hans Musikbande, der gjorde en infernalsk Musik paa store Muslingskaller, Messingbækkener, Triangler og Ildtænger samt Trompeter. Der gjordes Holdt udenfor enhver større Kjøbmand og Skibsklarerers Hus, hvor der af Fader Neptun udbragtes en naadig Hilsen til Husfaderen, der kom ud og fik Tilsagn om en proper Behandling til Søs.
Med kongelig Anstand modtog han den Tribut, der erlagdes til Hans kongelige Majestæt, for at han kunde forskaffe sine Havmænd og Havfruer en lystig Svingom paa den tørre og faste Jord, og derfor henkastede en naadig Indbydelse til Vedkommende om at give Møde og deltage deri, hvilken gjerne benyttedes af Kontorbetjentene og Handelskarlene. Der myldrede selvfølgelig med Dannebrogsflag, baade fra Baade og den omgivende Mængde og de i Spidsen gaaende Sømænd.«

Ole Lund glemmer at nævne sømandsklædte folk i båden, men de har sikkert også været der.

Færgemændene havde god tid til at fejre fastelavn, når isen lagde sig i Sundet; to-tre af de store færgebåde blev, fortælles andetsteds, sat på hjul eller en blokslæde, tiltaklet som skibe og bemandet med pyntede færgemænd i hvide skjorter og med røde skærf. Foran hvert skib var der 4—6 heste. Når optoget var gået gennem byen, gik turen ud på landet, til Fredensborg eller til Amsterdam kro ved Usserød. En række kaner med muntre Helsingørborgere fulgte bagefter. Efter at have spist, drukket og danset, vendte selskabet sent på aftenen hjem ved fakkelskin[8].

Fra 2. februar 1841 kendes en sang, afsunget i selskabet »Den borgerlige Forening« i Helsingør efter hjemkomsten fra en sådan tur[9]:

»Mel.: Vort Arbeid er til Ende, etc.

1.) Seiladsen over Landet,
Foruden Brug af Vandet,
:,: Har vi idag probeert :,:
Med mange raske Heste,
Som gjorde hver sit Bedste,
:,: Det gik ei saa forkeert. :,:
:,: Paa frossen Bro, paa frossen Bro,
Vi slap jo for at ro. :,:

4.) Hver Søgut af de Brave,
Som pløier Strand og Have:
:,: Gid de maa fare vel! :,:
Gid Landet maa florere!
Og Velstand sig formere!
:,: Samt dette Selskabs Held! :,:
:,: Derpaa en Skaal, derpaa en Skaal,
For disse Ønskers Maal!!! :,:

Da Frederik VII og grevinde Danner 22. februar 1853 foretog en kanetur fra Frederiksborg til Kronborg, stod der på torvet i det festligt smykkede Helsingør to både på kælker, og Færge- og lodslavet bad om tilladelse til at følge Kongen et stykke på hjemturen. De fulgte ham ud på Gurrevejen, hvor de vendte hjem efter at have råbt tre gange tre hurraer[10].

I 1870—80'erne har Helsingør sømandsforening på sine sommerture medført en jolle, tilrigget som et fuldskib og anbragt på en ladvogn; deltagerne var festklædte. Omkring 1910 var der bådeoptog med sømænd i festdragt[11].

Senere har der lejlighedsvis været bådeoptog, sidst under en byfest 3. juli 1949. Foran optoget gik en næsten nøgen vildmand med en træhammer i hånden. Han vakte stormende jubel ved sin dans, sine kraftspring, sine truende gebærder. Bag på båden, hvori de festligt klædte sluproere, lodhiveren og admiralen var anbragt, hang en krans til den dystløber, der sejrede i det derpå følgende dystløb i Nordhavnen[12].

4 Nordsjælland i almindelighed.

Som rimeligt er synes Helsingørsømændenes fastelavnsoptog efter beskeden evne at være efterlignet af fiskerne langs Sundet i byens omegn. Fra tiden efter 1800 fortæller Ole Lund herom:[13]

> »Ogsaa fra de nærmeste Fiskerleier kom der af og til saadanne Optog, men disse vare langt tarveligere. De vare naturligvis ogsaa udklædte paa forskjellig Maade, og de aflagde deres Besøg hos enhver større Kunde, for at faa en Gave til deres Dansegilde, der altid afsluttede Høitideligheden.«

Det siges ikke, hvilke fiskerlejer det drejer sig om. Måske er det *Snekkersten (11 Tikøb sogn)*. Vi har en beretning om, at fiskerne dèr kom kørende i både til fastelavn og mødtes med

4.) Hver Søgut af de Brave,
Som pløier Strand og Have:
:,: Gid de maa fare vel! :,:
Gid Landet maa florere!
Og Velstand sig formere!
:,: Samt dette Selskabs Held! :,:
:,: Derpaa en Skaal, derpaa en Skaal,
For disse Ønskers Maal!!! :,:

Da Frederik VII og grevinde Danner 22. februar 1853 foretog en kanetur fra Frederiksborg til Kronborg, stod der på torvet i det festligt smykkede Helsingør to både på kælker, og Færge- og lodslavet bad om tilladelse til at følge Kongen et stykke på hjemturen. De fulgte ham ud på Gurrevejen, hvor de vendte hjem efter at have råbt tre gange tre hurraer[10].

I 1870—80'erne har Helsingør sømandsforening på sine sommerture medført en jolle, tilrigget som et fuldskib og anbragt på en ladvogn; deltagerne var festklædte. Omkring 1910 var der bådeoptog med sømænd i festdragt[11].

Senere har der lejlighedsvis været bådeoptog, sidst under en byfest 3. juli 1949. Foran optoget gik en næsten nøgen vildmand med en træhammer i hånden. Han vakte stormende jubel ved sin dans, sine kraftspring, sine truende gebærder. Bag på båden, hvori de festligt klædte sluproere, lodhiveren og admiralen var anbragt, hang en krans til den dystløber, der sejrede i det derpå følgende dystløb i Nordhavnen[12].

4 Nordsjælland i almindelighed.

Som rimeligt er synes Helsingørsømændenes fastelavnsoptog efter beskeden evne at være efterlignet af fiskerne langs Sundet i byens omegn. Fra tiden efter 1800 fortæller Ole Lund herom:[13]

> »Ogsaa fra de nærmeste Fiskerleier kom der af og til saadanne Optog, men disse vare langt tarveligere. De vare naturligvis ogsaa udklædte paa forskjellig Maade, og de aflagde deres Besøg hos enhver større Kunde, for at faa en Gave til deres Dansegilde, der altid afsluttede Høitideligheden.«

Det siges ikke, hvilke fiskerlejer det drejer sig om. Måske er det *Snekkersten (11 Tikøb sogn)*. Vi har en beretning om, at fiskerne dèr kom kørende i både til fastelavn og mødtes med

bønderne øst for Grib skov, som gjorde kanefarter med 30—40 kaner på rad; de samledes så i skøn samdrægtighed i en af omegnens kroer[14].

Sammen med fiskerne fra Snekkersten kom også *Sletten*-fiskerne *(14 Asminderød sogn)*. Om deres optog foreligger en del stof. I. Haagerup (f. 1851) fortæller herom følgende fra sin barndom i Hillerød[15]:

> »... et Optog staar særlig levende i min Erindring. Det var Fiskerne fra *Sletten* og omliggende Fiskerleier, som rimeligvis den Vinter særlig har trængt til Penge til et eller andet Formaal. Paa en Vogn, forspændt med fire eller maaske sex gode Heste blev trukket en stor solid Fiskerbaad, udstyret med Mast og Tovværk, men uden Sejl. Baaden var pyntet langs Rælingen (... Efeu eller smaa Grangrene), og i Masten og Tovene Vimpler og Flag. Paa Tofterne sad en Del unge Fiskere, vistnok 12 à 16 Stykker, klædte i hvide Trøjer med sorte Slips i Sømandsknude samt med sorte, blanke Hatte. (Det var vistnok deres Standstøj om Sommeren, som de havde trukket uden paa deres Vintertøj). Aarerne holdt de i Vejret. Ogsaa Hestene vare pyntede, med Gran og smaa Danebrogsflag. Saaledes smykket bevægede Baaden sig langsomt fremad, medens unge Sømænd, klædte som dem i Baaden, men med Masker for Ansigtet, samt en særlig klownagtig Skikkelse løb med Sparebøsser i Hænderne og indsamlede de Beløb, som Beboerne rakte dem.
> En saadan Tur var ikke helt Morskab for de gode Sømænd, da der var 2 à 3 Mil fra Sundet til Hillerød, men de har uden Tvivl faaet godt i Bøsserne, ti Fiskerne var populære.«

Om en tur i 1879 fortælles[16], at fiskerne lavede et optog for at få penge til deres nye havn i Sletten. De riggede en båd til som en orlogsfregat med tre master med ræer og bemandet med admiral og kaptajn, i uniform, med trekantet hat og sabel, samt 10 mand. Bag skibet kom en trop på 40 mand gående, klædt i matrostøj med røde skærf om livet og matroskraver. De kommanderedes af en bådsmand. De drog ud om morgenen og kom hjem om aftenen i munter stemning; bagefter var der bal. Der blev samlet ikke så få penge sammen. — Båden havde navnet »Fylla«.

En optegnelse fra 1885 nævner[17], at musikken bestod af to hornblæsere, siddende i båden; en bajads tiggede penge og æg, — de kunde godt få mange snese æg og også en del penge, dog næppe over 100 kr. Politiet i Hillerød nægtede dem at køre gennem byen.

5. Fastelavnsoptog i Køge 1928. Båden er omhængt med lærred og guirlander med bånd. I den ses kusk i liberi, pligthugger med bådshage, sluproere, Neptun og bådsmand. Forneden lystige figurer med raslebøsser, bl. a. Neptuns barber med træsaks og -barberkniv. Sømændene har papnæser (fot. Rs. Nielsen & Søn, Køge).

Fra 1892 fortælles[18], at turen gik til Fredensborg og Hillerød. Sidstnævnte sted stod der flere hundrede frysende mennesker for at se optoget. De indsamlede penge gik til havnen i Sletten.

Skikken er ophørt nu.

Fra *46 Ølsted,* syd for Frederiksværk, haves følgende oplysning, — desværre udateret[19]:

> »Det Aar jeg var i Ølsted, Frederiksborg Amt, sejlede de i Fastelavnen Sognet rundt med en Baad anbragt paa en stor Skovslæde. I Baaden sad de gamle. Karlene red. En Klovn var der bl. a. med. Katten blev slaaet af Tønden.«

Det synes at være et landbooptog, selv om der ikke kan være noget i vejen for, at fiskerne kan have arrangeret det. Desværre er oplysningerne yderst sparsomme.

Omkring fastelavn 1923—24 foranstaltede fiskerne i *Vedbæk (124 Søllerød sogn)* en fastelavnsbådsfest. De var i festtøj, men ellers var optoget ret beskedent. Båden kørte — måske på slæde — til Trørød. — De gamle fiskere vil dog vide, at der i de sidste 80 år ikke har været bådeoptog i Vedbæk[20].

108 Roskilde.

Ved »Fagenes fest«, som hvert år afholdes om foråret i Roskilde, kører der fiskere rundt i en båd; undervejs lader de, som om de trækker våd[21].

109 Køge.

Sømandsforeningen i Køge (stiftet 1893) har i tidens løb afholdt flere fastelavnsfester for at samle penge til sine praktiske og godgørende formål, bl. a. til et alderdomshjem for foreningens ældre medlemmer. Fastelavnsbåden har flere gange været ude, også med »linjedåb«[22]. Båden var smykket med en overdådighed af bånd og guirlander; der hang et lærred med påmalede bølger om den. Kusken var i liberi med høj hat. Foran stod pligthuggeren med bådshagen; der var 6 sluproere med hvide bluser, skærf og blanke hatte — og med papnæser og kunstigt overskæg. Agter stod en bådsmand i uniform. Den vigtigste person var dog Neptun med trætrefork, udklippet krone, kunstigt langt skæg og et bælte af tang. Hans ledsager, barberen med kæmpesaks og -barberkniv (af træ), med høj hat og langt nedhængende hår, gik ved siden af båden, hvor også en »politimand« i skikkelse af en fisker i olietøj gik, tilligemed 3—4 udklædte klovner med raslebøsser, forsynet med brogede bånd. Neptun holdt af og til tale til publikum, idet der ingen lodhiver var.

Ved en anden lejlighed blev der ført en skibsmodel med i optoget. Den blev bortloddet ved en følgende fest.

Optogene har ikke været holdt i krigsårene.

— — —

I landsbyen *141 Sengeløse* skal der i vinteren 1940—41 søndag efter fastelavn have været bådeoptog i den meterhøje sne. Mandskabet sad i vikingedragter og andre fantastiske forklædninger. De indsamlede penge skulde gå til den lokale idrætsklub[23].

Da Sengeløse ligger temmelig langt inde i landet, er det rimeligt, at optoget er lånt andetsteds fra. Det lyder heller ikke tillidsvækkende, at deltagerne var i vikingeudstyr.

228 Kalundborg.

Fastelavnsbåden gik for sidste gang år 1900. Siden 1875 var den med forskellige mellemrum sendt ud af sømandsforeningen

»Enigheden«, før den tid af fiskere og søfolk. Overskudet gik til fiskernes velgørenhed og til et byggefond. Hvor langt tilbage i tiden optogene går, vides ikke.

Chr. Olsen har skildret fastelavnsbåden, som den var i hans ungdom, o. 1850[24]. Det var håndværkssvende og lærlinge, der arrangerede optoget fastelavnsmandag, dog vel i forbindelse med fiskerne:

> »Til den fastsatte Tid aabnedes Porten (i Gæstgiveriet) og Toget satte sig i Bevægelse ... Forrest red et Par stovte Ryttere paa kraftige Heste, blæsende skingrende Trompetfanfarer, saa kom en veritabel Fiskerbaad paa Ruller, trukket af Heste og bemandet med olietøjsklædte Fiskere. I høj Grad komisk virkede to vandrende Halmneg, der gravitetisk og langsomt skred frem midt ad Gaden; saa godt skjulte var Mændene, der gik inde i Negene, at man knapt kunde skimte deres Fødder. En lystig Svend havde formummet sig i en vældig mørkebrun Bjørneham. Med Ring i Næsen, Jernlænke og alt Tilbehør sjokkede han i oprejst Gang efter sin Herre, den revolverbevæbnede Bjørnetrækker.
> Endnu en hel Række af fantastiske Figurer, og Toget sluttede med bjælderinglende Narre og Gadesangere. Saa drog de gennem alle Byens Gader og Stræder, mens Læredrengene afsøgte Huse og Butikker med deres raslende Bøsser. Selv Præstegaarden maatte holde for og Velærværdigheden erlægge sin Skærv ...
> Da hele Byen var afsøgt, begav Toget sig tilbage til Udgangspunktet, Gæstgivergaarden, hvor der om Aftenen skulde være stor Fest og Dans. Udgifterne afholdtes for det indsamlede Beløb, som vist ikke var ringe.«

Det sidste optog, som fandt sted (1900), skildres således[25]: En stor åben båd, »Enigheden« (efter sømandsforeningens navn), med mast og sejl blev sat på en vogn og omgivet med blåt lærred med påmalede hvide striber, der skulde forestille bølger. Båden blev trukket af fire heste; den og hestene var smykkede med gran og hvide og røde sløjfer. På den forreste af hestene sad en rideknægt, pyntet i dannebrogsfarver. Mandskabet var admiralen og hans næstkommanderende i uniformer, rorgænger og lodhiver, pligthugger og 6 matroser, alle i hvide sømandsbluser. Der var 6 hornblæsere.

Undervejs stod lodhiveren i forstævnen og loddede, så båden ikke løb på grund: »Fem-ten fav-ne og in-gen bund!« råbte han. Kom han forbi en bager, måtte han sørge for at få bagerens boller med i udråbet. Matroserne passede årerne og manøvrerede

med master og sejl, når båden standsede uden for husene. Blev der givet godt, råbte de hurra.

Forrest i optoget gik en klovn med harmonika og gjorde løjer. Så kom »løberne« eller »tyrkerne«. Efter dem fulgte »Bakkus« med sin kælling og søn, alle maskerede og siddende på en stor vandtønde, der var anbragt på en brandsluffe og trukket af en hest, som blev redet af en rideknægt. De gjorde masser af løjer undervejs, og sønnen raslede med sin bøsse. Derefter kom bjørnetrækkeren med sin kone og bjørnen, en forklædt ung sømand i lodden bjørneham; da dragten var meget varm og han skulle gøre løjer og kunster, red han på en lille hest, når han blev træt.

I optoget var der andre maskerede personer, nogle med høj silkehat, andre som en pukkelrygget kælling med en langskægget gammel mand. Lige foran båden gik der som nævnt 6 »tyrkere« med turban og i hvide dragter med rødt skærf om livet, maskerede og sminkede; de stod under kommando af en »officer« og bar gevær og sabel i gehæng. Efter båden fulgte ældre og yngre fiskere med flag og sømandsforeningens fane; de bar hvide bluser og blå bukser.

Optoget startede fra Havnepladsen, hvor der serveredes æggepunch og boller i Jernbanehotellet. Turen gik gennem byen; flere steder blev der serveret forfriskninger. Man besøgte også Kysthospitalet for at glæde børnene. Turen, der indbragte 640 kr., sluttede ved havnen. Om aftenen samledes deltagerne til en lille fest.

363 Ringsted.

I Ringsted afholdtes 1946 et historisk optog, arrangeret af turistforeningen; i optoget deltog bl. a. et vikingeskib, anbragt oven på en lille bil[26].

364 Slagelse.

Ved en juleindsamling for få år siden lånte man båden fra Korsør, men ellers er bådeoptog selvfølgeligt nok ukendte i denne indlandsby[27].

365 Korsør.

Fastelavnsbåden sejler endnu så godt som hvert år gennem Korsørs gader. Den udsendes af Fiskeriforeningen, og de indsamlede penge er gået til fiskernes understøttelseskasse. 1945

6. Fastelavnsoptog i Korsør 1946. En gruppe søfolk med blanke hatte, raslere med matroshuer, en harmonikaspiller og klovnen i negerskikkelse samlet foran barken »Galathea« (amatørfoto).

kom der 1600 kr. ind. Man ved ikke, om båden er ældre end 1890'erne.

Båden var og er stadig en almindelig isbåd, som de blev brugt de isvintre, da der var etableret isbådstransport over Storebælt. Den var pyntet med guirlander og flag og trukket af 4 kraftige belgiske heste, pyntet med skabrak og papirsrosetter. De 6 sluproere sad med oprejste årer i båden, og agter tronede Neptun på en stol. Der var admiral og to andre officerer. En halv snes matroser med vajende flag samt et musikkorps sluttede toget[28].

En foretagsom mand i byen følte sig foranlediget til at udnytte de muligheder, »båden« frembød. Han fik den ca. 1905 rigget til som en brig og kaldte den den kgl. Grønlandsfarer »Tjalfe«. Senere blev den et 3-mastet hvalfangerskib, med en deltager forklædt som isbjørn; en anden gang var den Kinafarer. Den har under navnet barken »Margrethe« sejlet om med en kæmpestork og har i det hele taget udnyttet den aktuelle situation. Mest populær har den flere gange optrædende »neger« været; figuren blev skabt kort efter salget af de dansk-vestindiske øer (1916).

1946 foregik fastelavnsoptoget, som blev transmitteret i

radioen, på følgende måde: isbåden var rigget til som barken »Galathea« med tre master og bovspryd. Mandskabet var en admiral i strålende uniform med trekantet hat og masser af papordner på brystet; hans næstkommanderende, bådsmanden; en lodhiver, som tog lodskud og råbte: »To favne og ølbund« uden for værtshusene og »Tre favne og skattebund!« uden for rådhuset; desuden Neptun og negeren. Derimod var der ikke plads til matroser i båden; de måtte gå bagefter i deres sædvanlige festdragt med hvide skjorter, røde livskærf og blanke hatte med flagrende bånd. Negeren var i kjole og hvidt og med høj silkehat; han var forsynet med tamburin, skralde og tudehorn. Neptun, som sad bag i båden, var stum figur; han havde et mægtigt rødt skæg samt fiskehale og var klædt i hvid skjorte, med papkrone og ålejern af træ. Foran toget gik først en lods som vejviser og efter ham en fordanser med tamburstav; dernæst et stort orkester og en snes fanebærere foran båden. Bøsseraslerne havde hvide matroshuer, hvorpå der stod: »Galathea«. Efter båden kom atter fanebærere.

Båden startede kl. 9 fra fiskerihavnen. Undervejs gjorde den holdt mange gange på signal af bådsmandens fløjte, og negeren gjorde larm og holdt tale på engelsk og dansk: »All you people, what waiting here, walk round the town and listen to I tell you who I am« og forklarede, at han var negerhøvdingen Ohiki, som var sejlet fra Kapstaden herop, og som undervejs ved passeringen af linjen havde taget Neptun med til Korsør. Han var på vej til »Grønland« (en plads uden for byen). Med leveråb, musik af negerhøvdingens primitive orkester og bøsseraslen gik turen videre[29].

1951 sejlede fastelavnsbarken »Margrethe« efter nogle års pavse gennem Korsørs gader, med Neptun, buskmænd, admiral o. s. v. — Sommeren 1951 gentog man spøgen i anledning af skoleskibet »Danmark«s besøg i havnen; barken var bemandet med negerhøvdingen Ahu og en flok dejlige hula-hula-piger. De indsamlede penge gik til julekomiteen og et fond for oprettelse af sømændenes mindehotel[30].

366 Skelskør.

Båden har her ingen fast tradition. En enkelt gang, vistnok i 1939, har der i forbindelse med en af de såkaldte Skelskør-

fester været bådeoptog gennem byen en sommer med en fregatrigget båd på en vogn. Agter sad »admiralen« med trekantet hat på hovedet, og forude stod lodhiveren og pligthuggeren med en bådshage, der bl. a. anvendtes til at lempe de elektriske tråde over rigningen, som forøvrigt af hensyn til ledningerne var indrettet til at lægge ned agterefter. Besætningen var iført matrostøj med blå kraver og blanke hatte. Foran vognen dansede en nar. De indsamlede penge gik til et veldædigt øjemed. I forbindelse med optoget afholdtes dystløb[31].

492 Præstø.

J. Olsen siger i sin bog »Fra Sydsjælland« (1914): »I Præstø kørte de med en Baad gennem Gaderne« (til fastelavn). Imidlertid husker ingen nulevende dette, så det må enten bero på en misforståelse eller gå tilbage til før 1850. En enkelt sommer har der ved en fiskerifest kørt en båd på hjul gennem byen, bemandet med udklædte sømænd[32].

495 Vordingborg.

Før 1907 erindrer ingen, at der har været bådeoptog i Vordingborg. Efter 1907 har Sømands- og fiskeriforeningen arrangeret dem, og pengene gik til sømandsstiftelsen, en fribolig for gamle søfolk og deres enker. Efter sidste krig har der ikke været optog.

I båden, fortælles der[33], sad 6 roere i hvide skjorter, blå benklæder og med blanke hatte. Pligthuggeren havde en vældig pukkel på ryggen. Der var også en admiral. Bag båden sejlede en fiskerbåd med gamle fiskere i; den var forsynet med mast. Agterude var en bom, som lå i en gaffel. Derover blev sildegarnene trukket frem og tilbage, så sildeglimtene lyste fra de spegesild, der sad i maskerne.

Et andet år kørte søfolkene rundt, forklædte som vikinger. Lodhiveren svang loddet og forkyndte med syngende røst vanddybden: »15 favne ingen bund, — men loddet lugter af hestemøg!« eller: »Her er god ankerbund! Vi ankrer her, for her putter folk noget i bøsserne!«

Et tredie år var der en stor hval, som blev kørt rundt på en vogn; den var lavet af et træskelet med sækkelærred på. Den kunstfærdige snedker havde lavet kæberne sådan, at de kunde

smække sammen og åbnes; den blev fodret med små hylende drenge, med efterligninger af fisk og med flere flasker rom og kognac. Indeni var der et instrument, der kunde give en brølende lyd, når den skulde fodres.

Neptun optrådte ved lejlighed også, udstyret med krone og trefork og klædt i tang og muslingeskaller. Han holdt taler undervejs, bl. a. sagde han til borgmesteren, at han havde ligget 1000 år ved Kap Horn og suget på en hvalrumpe, men nu havde han hørt, at der var ufred i byen, og han var kommet for at hjælpe borgmesteren. — I Neptuns følge var en barber med en mægtig kniv af træ og en tandlæge med en stor knibtang. Enhver kunde — ganske vist på eget ansvar — blive frit behandlet!

Et optog i lighed med de gængse omtales 1922[34]:

> »I Vordingborg er der hvert år i fastelavn et stort optog, som sømænd og fiskere foranstalter. To store fiskerkvaser eller redningsbåde bliver sat på hjul, pyntet med blomster og bemandet med udstafferede rorkarle med hvide skjorter, knæbenklæder og blanke knapper. I den forreste båd opholder sig foruden rokarle tre eller fire klovner. To af dem er som regel meget unge og farer ud og ind af båden og foretager sig umådelige spilopper, som bliver straffet med vældige klask fra den tredje ældre og mere ærværdigt udseende klovn. I den bageste båd opholder et musikkorps sig. Dette optog kører igennem alle byens gader. Af og til standser vognene, og den ældste klovn holder en tale til mængden. Dette har jeg selv set. Det finder sted hvert år. Hvor pragtfuldt det er, afhænger af hvor godt året har været for fiskeriet.«

Imidlertid er det muligt, at man før 1907 har haft bådeoptog. En fyldig optegnelse fra 1910 om fastelavnsoptog o. 1850 tyder derpå[35]:

> I årene 1850—60 var det skik i Vordingborg, at byens store læredrenge fastelavnsmandag foranstaltede et stort optog gennem byens gader, de »løb fastelavn«. Det havde vistnok hævd gennem mange år . . . . Der var foruden musikken 22 deltagere . . . . : 1 forløber i hvide bukser, hvid skjorte over bukserne, skærf om livet, rund hat af pap . . . . i hånden en ca. 2 ½ alen lang stok . . . . 1 officer i mørk uniform, trekantet hat med fjerbusk, epauletter og gehæng med sabel.
> 4 hejdukker klædt i hvidt som forløberen, med høje hatte, skærf om livet og med skuldret sabel.

4 Kinafarere i røde bukser, hvid skjorte, flad sort voksdugshat, rødt skærf, hver med et dannebrogsflag i favnen.
»Judas« med pengebøssen.
1 doktor i sorte knæbukser, sort spidskjole, hvoraf det ene skød var længere end det andet, en hvid, en sort uldstrømpe, sko med blikspænde, høje »fadermordere«, store sorte trekantede papirhatte med påskrift »Doctor Hjælpeløs, Doctor for de Sunde, Gud hjælpe de Syge«. På brystet i en snor små medicinflasker og tænder af kreaturer, i hånden et 2 alen langt træpusterør.
1 barber ved hans side, klædt på samme måde, med træbarberkniv, oplukket, ca. 2 alen lang, på brystet et kohorn med sværte, deri en pensel, på hatten: »Højlystig Barber, Barberdansen koster 3 Mark«. — Begge havde blårparyk.
1 jøde, ... 1 visekælling ...
1 bonde ... 1 æggekælling ...
1 håndværkersvend .... 1 skytte ....
2 narre i klovnedragter.
1 bagløber.
De sidstnævnte samlede penge ind. Optoget begyndte i den ene ende af byen; fordanseren kastede til musikkens toner sin stok i vejret og greb den. ... Den der betænkte optoget godt fik »barberdansen«. Skytten skød en af narrene med en knaldhætte, han faldt ned på gaden, og håndværkssvenden satte sig på ham. Doktor og barber dansede så rundt om ham; hver gang barberen kom forbi ham, ragede han hovedet af håndværkssvenden, så denne også faldt. Doktoren kom med sit pusterør og blæste ham i enden, så han sprang op og dansede rundt under musik og sangen: »Min Doktor er en ærlig mand...« hvorefter truppen igen fortsatte fremrykningen.
De indsamlede æg blev anvendt til æggesøbe samme dags aften efter dagens anstrengelse, og pengene anvendes til at dække udgifterne og til et bal første søndag efter ....

Som det vil ses består dette optog af de fleste af de personer, som kan optræde i bådeoptoget med linjedåb, dog uden Neptun, — tilligemed en lang række andre komiske figurer. Men det vigtigste synes at mangle, nemlig båden selv. Den nævnes heller ikke i en anden optegnelse fra samme tid[36], og da det morsomme tog ikke er arrangeret af sømænd, men af læredrenge og håndværkssvende, er det muligt, at der ikke har været en båd ved den lejlighed. Men sikkert er det, at der må ligge en båd bag ved. Det tyder både forløberen i sømandsdragt, officeren (som admiral), de 4 Kinafarere og måske doktor og barber (fra Neptundåben?) på. Om der så tidligere har været bådeoptog i Vordingborg, hvorefter man har »droppet« båden, eller om

optoget er lånt andetsteds fra uden båd, det er meget vanskeligt at sige. Vi vil af mangel på skrevet stof aldrig helt kunne opklare vore festskikkes vandringer.

2 Sjælland i almindelighed.

Efter oplysninger fra forskellige sider kendes fastelavnsbåden ikke fra følgende sjællandske købstæder: *7 Frederikssund, 226 Nykøbing Sjælland, 227 Holbæk,* samt *494 Næstved.*

496 Stege.

Om man har haft selvstændig fastelavnsbåd i Stege vides ikke; men i ældre tid var der i hvert fald hvert 10. år bådeoptog i forbindelse med kirkeskibsprocessionen, når orlogsskibet »Justitia« havde været nedtaget til reparation. Kirkeskibet blev kørt gennem gaderne på en vogn med fire heste foran, og bagved var der anbragt en båd på en anden vogn. I båden sad sømænd i gammeldags matrosdragt med blanke hatte og med oprejste årer, og et musikkorps gik foran og spillede. 1928, 1938 og 1948 har man dog nøjedes med at bære kirkeskibet til kirken[37].

629 Bogø.

Eleverne på navigationsskolen på Bogø lod for nogle år siden fastelavnsbåden gå, med pligthugger, lodhiver og hvad der ellers hører til. De indsamlede penge til de fattige. 1921 forestillede den pyntede båd en redningsbåd, med admiral, kaptajn, 6 roere og flere andre figurer. Der var 4 musikanter med harmonika og andre instrumenter; undervejs sang man lystige sømandssange. Foran vognen var der 4 heste. — Man kaldte det »køre med båd«[38].

Før den tid har man haft en blanding af kirkeskibsprocession og fastelavnsoptog. 9. februar 1858 drog udklædte søfolk fra Bogø over isen til Vordingborg og Nyråd, medførende skibet fra Bogø kirke. Undervejs tiggede de ved dørene for at få penge til et dansegilde. Det siges, at skikken da var gammel, men havde hvilet nogle år[39].

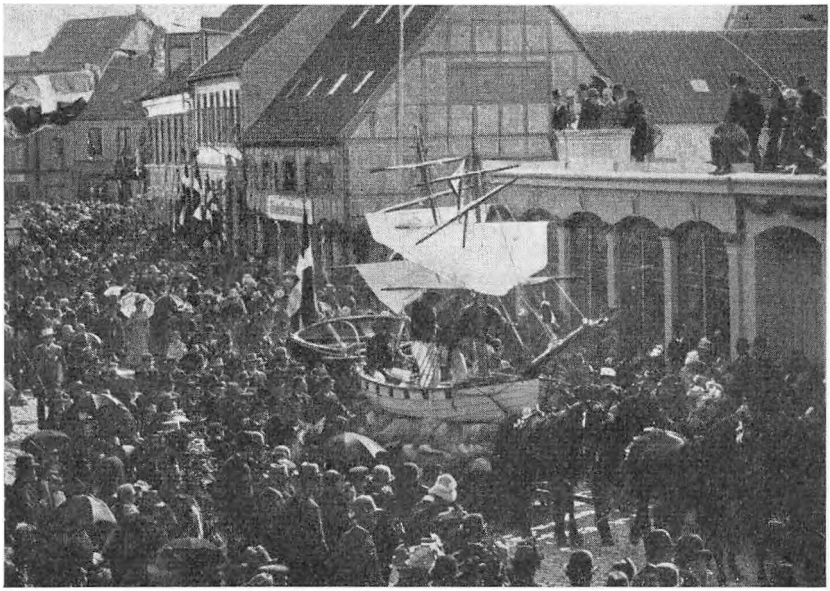

7. Sømandsfest i Nakskov i 1880'erne. Den af 4 heste trukne, fint tilriggede brig — ovenikøbet med sejl og hækjolle — drager gennem den flagsmykkede Østergade, hvor den har samlet et stort publikum (fot. Johanne Birkedahl, Nakskov).

704 Nakskov.

Om fastelavnsbåden i Nakskov haves kun få oplysninger. Således meddeler Nakskov Avis for 1. marts 1853:

> »Paa Fredag foranstalter Sømændene her i Byen, ifølge gammel Skik, en Seilads med Baade paa Slæder igjennem Gaderne, hvilken ender med, at to Udkaarne *springer i Stranden,* hvor der til den Ende hugges en Rende i Isen. Festen endes med et Bal.«

Det er altså bådeoptog i forbindelse med dystløb.

Gamle Nakskov-borgere mener, at båden sidste gang sejlede i 1880'erne, men nærmere detailler mangler. Der var vist nok dystløb efter optoget[40].

707 Nysted.

Fastelavnsoptogene menes at være ophørt o. 1869—70. De skildres på følgende måde[41]:

> »I spidsen for toget gik Gammelfar og Gammelmor. De havde bøsser til indsamling af penge, og ingen på hele vejen undgik sin skæbne. Derefter kom to musikanter, hvoraf den ene spillede

klarinet, hvad den anden spillede på, erindrer jeg ikke. Så kom kaptajnen, iført uniform og trekantet hat og sabel. Muligvis gik han foran musikanterne, idet han jo skulde angive vejen. Derefter kom så de øvrige deltagere, iført hvide skjorter og huer. En del bar flag eller standere, hvad de havde kunnet få.
— Udenfor hvert hus dansede de alle rundt, kaptajnen i spidsen og den øvrige række fulgte ham. Så gjordes holdt, og kaptajnen udbragte et leve for den pågældende borger, og så gik toget videre. Ved siden af toget gik to narre, som også med bøsser samlede penge. Det gik altsammen harmløst og fornøjeligt til. Pengene blev anvendt til bal om aftenen.«

Det er påfaldende, at selve optogets hovedgenstand, båden, ikke nævnes. Det må dog sikkert bero på en ren forglemmelse, idet alt tyder på at det har været et regelret bådeoptog.

769 og 771 Fejø og Femø.

I ældre tid var begge øer befolket med talrige sømænd. Til fastelavn satte de ofte en jolle på en vogn og »sejlede« rundt på øerne for at samle penge ind. På Fejø var båden bemandet med 4 roere i festdragt. De tudede i tågehorn og slog folk i hovedet med deres årer. Båden styredes af en »kaptajn«. Den lystige fastelavnsfigur »Baks på tønden« deltog også ofte i Fejø-optoget. Hans dragt var udstoppet med hø, og tønden, han sad på, var anbragt på en hestetrukken vogn. I den ene hånd havde han en champagneflaske med vand, som han skænkede af i et krus i den anden hånd. Vandet hældte han i hovedet på tilskuerne[42].

808 Nykøbing Falster.

Om fastelavnsbåden gives følgende skildring[43]:

»I de første år (efter Sømandsforeningens stiftelse 1887) holdt man hver vinter fastelavnsfest med optog gennem gaderne. Det foregik gerne i flot udhalede både, sat på hjul. I båden stod havnevægter Schütt med sit martialske fuldskæg, forklædt som admiral, og første sølord, lods Chr. Nielsen, der hev loddet og konstaterede, at i byens gader var »15 favne og ingen bund« — »men en stor havgasse«, konstaterede han, da en gavstrik engang hængte en høne på lodlinen, mens han halede den ind. Stoltenberg repræsenterede den gud Neptun, med en forgyldt høtyv som det guddommelige sværd. Han var som havgud betragtet så lille, at han næsten forsvandt bag sit gigantiske fuldskæg.
Mens flotillen, trukket af heste, førtes gennem byen med musik

i spidsen, løb harlekiner og August'er med raslebøsser fra dør til dør, og borgerne spyttede flittigt i bøssen. Dette blev grundfondet for den senere Sømandsstiftelse.«

Bådens navn var »Neptun«; den var omgivet af et lærred med påmalede bølger og havde mast med rig flagsmykning. Der var en mængde »negere« med som indsamlere. På havnepladsen afsluttedes toget med dystløb eller med en veritabel linjedåb ombord på et skib.

1902 holdt skikken op. Efter denne tid har man forsøgt at genoplive traditionen ved at sende både ud af og til, således i 1929 og 1930 i forbindelse med større festligheder. Ved den lejlighed blev flere både bemandet med sømænd i gamle dragter tilligemed Neptun og hans stab. Et andet år kørte en »hval« rundt på en båd; der blev samlet ind til Fiskeriforeningen. Efter 1930 er skikken ophørt[44].

809 Stubbekøbing.

I anledning af et bådeoptog til fastelavn 1953, foranstaltet af Fiskeriforeningen med det formål at samle penge til fordel for nødstedte fiskere, meddeles, at det er en genoplivelse af en gammel skik[45].

835 Gedser.

Uden fast tradition har den maritime forening enkelte gange ladet en båd — eller måske en vogn, rigget til som båd — sejle gennem byen, forbundet med en indsamling. Om aftenen var der bal på hotellet[46].

641 Rønne.

Fra ca. 1830—40 omtales fastelavnsbåden i Rønne[47]:

»En Gang fik Søfolkene arrangeret en Forestilling med at ro med en Baad gjennem Gaderne. Det var Snevejr nogle Dage før, og Baaden skulde sættes paa en stor Slæde. Optoget kom nok i Gang, men Tøvejr blev det, og med de stakkels Heste, der asede af Sted med denne Byrde, saa det hele ynkeligt ud. Søfolkene roede med Aarerne og sang Sømandssange, men uheldigt var Føret.«

Fra senere tid skildres det således[48]:

»... (omkr. 1869) var det festligste Optog Fastelavns Mandag Skipperforeningens Medlemmer, naar de støtte, stærke, vejrbidte

Søfolk i hvide, baandprydede Skjorteærmer med Musik fulgte Vognen med den store Baad, i hvilken et Par Matroser styrede Ror og Flag, op fra Stranden igjennem Byens Gader.«

Nærmere skildres toget andetsteds[49]: det gik fra stranden op gennem byens gader. »Admiralen« havde trekantet hat og epauletter, samt sabel ved siden. Han førte lige så streng en kommando over mandskabet som på nogen orlogsmand. Der var vist også en bådsmand. Matroserne var meget lystige under kørselen; de brugte årerne under opsangen: »Halli-hallo, halli-hallo, vi sejle og vi ro«. De fik en bunke at drikke. De indsamlede penge gik til et gilde om aftenen og til trængende kammerater. Skikken uddøde i 1870'erne, men Marineforeningen har en enkelt gang i moderne tid genoptaget den, nemlig omkr. 1920, da fiskerne fastelavnsmandag satte en skibsredningsbåd på en hestetrukken vogn og pyntede den med guirlander og grønt. Der var en admiral og 20 matroser, samt en Neptun. De indsamlede penge gik til et sømandshjem i byen. Senere har der ikke været bådeoptog[50].

642 Hasle.

I Hasle har man i 1870'erne haft fastelavnsbåd, omtrent på samme måde som i Rønne[51].

643 Allinge.

Omkring 1900 var der bådeoptog. Hvor gammel traditionen kan være, vides ikke. De er atter ophørte[52]. Sømandsforeningen, stiftet 1895, lod sætte en lille robåd på en fladvogn og bandt den fast, så den stod på ret køl. 3—4 unge mennesker i olietøj og sydvest satte sig op i båden; et par af dem spillede harmonika, de andre raslede med bøsserne. Sådan drog man rundt og samlede penge ind til velgørende formål.

645 Svaneke.

Engang i 1890'erne arrangerede sømænd og fiskere et bådeoptog gennem Svaneke. Deltagerne var udklædt som gamle marinere[53].

646 Neksø.

I ældre tid (vistnok før 1875) skal der have været bådeoptog til fastelavn i Neksø. Ingen nøjagtigere oplysninger kan fremskaffes herom[54].

853 Odense (927 Stige, Lumby sogn).

Den tredjeældste danske efterretning om bådeoptog stammer fra fiskerlejet Stige nord for Odense, ved Odense fjord, og er fra året 1775. Fiskerne drog til Odense for at samle penge[55].

> »I Torsdags indfandt sig her i Byen, efter gammel Sædvane, Skibs Karlene af Stige, alle klædte i hvide Overskiorter med rød Skjærf om Livet, førende hver et Skibs Flag, anførte af en Skipper, havende for sig Stads-Musicanterne, og saaledes vaiede og blæste for de Handlendes Gaarde og Huuse og andre i Byen.«

Notatet er vel knapt. Båden nævnes ikke, skønt den næppe kan tænkes borte. At besøget ikke sker fastelavnsmandag kan skyldes, at søfolkene flere dage i forvejen har hjemsøgt den nærmeste omegn, således som det f. eks. kendes fra Kerteminde.

Fra 1814 — formodentlig sidste gang optoget blev arrangeret — haves flere efterretninger derom. 1827 fortæller en anonym indsender »M. W.« — sandsynligvis kirurgen og skandskriveren Mathias Winther, født i Odense — herom i Kjøbenhavnsposten 4/8:

> »Søfolkene drage omkring i Sognet og de nærmeste Byer, pyntede med røde Baand i Hatten og i hvide Skjorteærmer, med Spillemænd i Spidsen, standse for Dørrene og erholde en Gave. ... Natten derefter fornøie de dem ved Dands og Lystighed for de indsamlede Penge.«

Heller ikke her er båden nævnt.

H. C. Andersen har ofte skildret dette optog, som han må have set som 8—9-årig, første gang i »Brudstykker af en Udflugt i Sommeren 1829 — Odense og dens Omegn«[56]:

> »Paa samme Tid (dvs. til fastelavn) kom ogsaa Søefolkene fra Stige med en Baad, hvorfra der vaiede mange Flag; foran gik der Musikantere baade med Fløite og Violin; Toget drog gjennem alle Byens Gader ...«

Andersen husker at nævne båden her, men i »Levnedsbogen« fra 1832[57] har han glemt den, hvorimod han husker sømandsdragterne:

> »Det var ogsaa Skik, at Søefolkene fra Stige kom i hvide Skjorter med brogede Baand, og under fuld Musik førte alle deres Flag omkring i Gaderne.«

I sin roman »O. T.« fra 1836[58] har han igen husket båden. Han siger, at den bæres på skuldrene af søfolkene. Dette lyder ganske usandsynligt; en båd er tung, og vejen fra Stige lang. Ganske vist mener en meddeler[59], at hun har set noget lignende i Nyborg i 1870'erne og har hørt om det fra Kerteminde og Middelfart, men der må vist enten foreligge en huskefejl eller en forveksling med en skibsmodel (kirkeskib?).

H. C. Andersen glemmer atter båden i sin sidste erindringer[60], et tegn på, at optoget må have stået meget svagt i hans hukommelse.

Der er ingen tvivl om, at optoget som alle andre steder har standset foran de store købmandsgårde i Odense, hvor deltagerne har fået penge og drikkevarer, så de har været noget omtumlede, når de om eftermiddagen vendte hjem til Stige for at dyste på vandet[61]. Der var dystløb efter optoget.

Efter 1814 kendes intet til optog og dystløb; en skildring fra o. 1840—50 om fastelavnsskikke i Stige nævner dem ikke[62].

854 Kerteminde.

I Kerteminde foregår bådeoptog og dystløb altid i forbindelse med hinanden, og sådan har det været siden første gang optoget nævnes. 1729 omtales, at søfolkene »gaar Hus for Hus at trygle Folk over for Penge til Drikke- og Spillegilde«, og fra 1734 nævnes, at de går ud på landet for at samle gaver i bøsser[63]. Siden 1737 har det endnu eksisterende »Kerteminde Baadsmands (senere: Skipper) Ligbærer Laug« og efter 1876 Sømandsforeningen holdt de gamle traditioner ved lige i ubrudt linje, hvorved fastelavnsfestlighederne i Kerteminde synes mere ægte og oprindelige end noget andet sted i Danmark. Forøvrigt er endnu en gammel Kerteminde-tradition bekendt over hele landet, nemlig de smukke og særprægede sømandsbegravelser med faneprocessioner, bedemand i trekantet hat og kappe, liget båret på skulderen og ikke kørt osv. Det er lavet, der står for dem[64].

De indsamlede penge er gået og går stadig til velgørende formål, til hjælp for gamle trængende søfolk og deres efterladte.

Der har ikke været afholdt bådeoptog og dystløb til regelmæssige tider, men kun ved særlige mærkedage, lavets og sømandsforeningens jubilæer o. lgn. De gamle fiskere siger meget rigtigt, at når dystløbsfesterne er så sjældne, bliver de til store

8. Båden drager gennem Langegade i Kerteminde 1926. I den ses lodhiveren stående; bagefter følger flagbærere samt dystløberne med deres lanser (fot. Karen Sondahl, Kerteminde).

oplevelser, som ungdommen husker hele livet. — Fester omtales fra 1876, 1877, 1879; der var et i 1880'erne og et i 1890'erne. 1901 og 1926 var der fest på Sømandsforeningens 25- og 50-årsdag, 1937 igen i anledning af lavets 200-års jubilæum. Lavets morsomme lade fra 1738 med den kunstfærdige kroneopbygning blev ved den lejlighed ført med i processionen. 1945 var der fest, — undtagelsesvis en sommerfest, dels for at samle penge ind til det sultende Holland, dels fordi det var blevet udsat fra om vinteren på grund af den store krigs sidste hektiske fase. 1951 fandt det foreløbig sidste dystløb sted til Sømandsforeningens 75-års jubilæum.

Da Kertemindefestlighederne er ret berømte og samtidig også har en del særligt morsomme traditionsprægede og smukke træk, skal der her gives en udførlig beskrivelse af optoget, således som det fandt sted i ældre tid og ret uændret den dag i dag[65].

Før festen gik indbyderne rundt og indbød alle familjer i byen til at overvære den, især de mere velbeslåede familjer, som

spyttede godt i bøssen. Endnu for en menneskealder siden drog en 20—30 mand omkring i omegnens landsbyer — på Hindsholm, omkring Kertinge nor, helt ned til Flødstrup og Åsum[66] — for at rasle penge sammen og samle æg og mel og andre rare sager til gildet, thi uden mad og især usandsynlige mængder af snaps — i vore dage erstattet af øl — gik det ikke for sig i ældre tid. Sømændene overnattede tit hos bønderne og kom rigt belæssede hjem efter den anstrengende tur. De var smykkede som fastelavnsridere med røde bånd og hvide skjorter og havde flag med. Deres kærester og koner havde pyntet dem og broderet hattene med glas- og ravperler.

Selve optogs- og dystløbsdagen havde sit specielle ceremoniel, som ikke blev fraveget en tøddel fra gang til gang. Om morgenen samledes deltagerne foran »kaptajnens« bopæl for at hente ham ned til Tornøes hotel ved havnen. Her stillede man op efter befaling fra sømændenes formand: »Træd an til mønstring!« Ude ved bolværket var der hejst en flagstang, og under tonerne af fanemarchen (»Her kommer Jens med fanen«) eller i vore dage til flagsangen (»Der er ingenting der maner«) hejstes flaget, hvorefter kongesangen blev spillet, og man sang en fanesang. Skikken med at indlede dagen med at »stikke flaget ud« brugtes allerede fra begyndelsen af 1700'erne[67].

Umiddelbart derefter gik processionen gennem byens gader, over Havnepladsen, op ad Langegade, bag om Skolegade, ad Præstegade, tilbage ad Vestergade, om ad Fiskergade, over Broen og ud til Lundsgård og tilbage igen. I spidsen gik »kaptajnen« med trekantet hat, dragen sabel, som han med anstand og flothed hilste med undervejs, og med mægtige epauletter på den hvide skjorte. Stadsen havde man arvet efter brandmajoren. Derpå kom en halv snes fanebærere, klædt i hvide skjorter og sorte bukser, med matroskraver, rødt skærf om livet med ankere broderet på de nedhængende frynsede ender og med blanke hatte, prydet med blå bånd. Efter fanebærerne kom et par sømænd, som på to foroven sammenbundne dystløberlanser bar to kranse, der var stukket ind i hinanden, så de dannede som en kugle. De hang og dinglede højt oppe over vrimlen. Under dem løb »kransedrengene«, der senere havde det hverv som gøsdrenge at sidde i sluppernes forstævne og holde flagene under dystløbet.

Så fulgte »jollen«, også kaldet »Admiralsbåden Amanda«, sat på en vogn og trukket af heste. For illusionens skyld var den forneden omgivet af sejldug med påmalede blå bølger og hvide skumtoppe. Den var pyntet med guirlander og havde et meget lystigt mandskab: en kusk i sømandstøj, 4 sluproere med oprejste årer, en bådsmand i kaptajnsuniform med påsyede mægtige guldtresser og en lodhiver i sømandsdragt. Efter sluppen fulgte to herrer med høje hatte og diplomatfrakke; det var begge bådførerne på de to dystløberjoller. Som symbol på deres værdighed bar de hver sin rorpind, smykket med omviklede bånd. Efter dem kom dystløberne, som ganske vist mest rendte omkring og raslede eller samlede gaver, mest drikkevarer, til sig selv. Der var to, tre eller fire par, hver med en snapsflaske i en snor. De var helt hvidklædte og bar toplue med kvast, en slags hvide nissehuer. For at man bedre kunde skelne de kæmpende fra hinanden havde den ene af hvert par en lille rød krave og en rød kvast i luen. Efter dem kom de gamle fiskere og sømænd, mest i civil; til fastelavn var jo de fleste af byens sømænd hjemme, så der kunde tit være en længere række bagefter. Flagbærerne sluttede toget. — Musikken gik enten foran, direkte bag kaptajnen, eller også midt i toget, så alle kunde høre det spille de elskede sømandsmelodier, »Holmens faste stok«, og hvad de nu hedder.

Medens optoget langsomt drog gennem den flagsmykkede, larmende by, blev der raslet med bøsser og samlet ind. Foran de huse, hvor byens embedsmænd og mere fremtrædende handelsmænd og andre borgere boede, hev lodhiveren »loddet« ud, en sandpose bundet i et stykke snor. Med høj røst forkyndte han lodskuddet: »16 favne og ingen bund!« Så måtte den gode borger i en fart putte et større pengestykke i bøssen eller give andet godt, så lodhiveren kunde melde: »4 favne gammel rom!« eller lign. Lodhiveren forstod at variere sine morsomme udråb, så tilhørerne jublede. Han havde frisprog og kom med mange ironiske tilråb og bemærkninger til venner og fjender. — Var det særligt fremtrædende folk, standsede båden helt og kørte ud til siden. Nu skulde der »slås sløjfe«. Optoget drejede rundt og gik tilbage for atter at vende og gå frem i den oprindelige retning. Foran husdørene sænkedes fanerne til hilsen, hvad der var en stor æresbevisning, som bidrog til at fylde bøsserne ekstra godt. Der blev så råbt hurra, vognen kørte atter ind på sin plads,

9. Fastelavnsbåden i Bogense omkr. 1930. I spidsen Fiskeriforeningens fane, en klovn, raslere; på hestene klovner. Sluproerne i den pyntede båd har rejst sig. Arrangementet er beskedent i den lille provinsby (foto).

og marchen gik videre. Af trafikmæssige grunde har man i senere tid måttet sløjfe denne morsomme sløjfeslåning. — Turen rundt i byen tog et par timer. Når alle gader og stræder var hjemsøgt, kom turen til dystløbet i havnen.

855 Bogense.

Den ældste kendte optegnelse om bådeoptog i Bogense vedrører tiden før 1842[68]; først var der dystløb:

> »En del søfolk, klædte som orlogsmatroser og smykkede med bånd, bemandede en båd, som blev sat på en vogn. Med denne kjørtes der først rundt i byen og senere omkring på landet, til de nærmeste herregårde og større landsbyer. Med passende mellemrum standsedes der, hvorpå mandskabet manøvrerede som med en rigtig orlogsbåd, styrede, roede med 6 rækker årer og benyttede bådsmandspiben, ledsaget af tilhørende kommandoord og vittigheder. Så vidt jeg husker, belønnedes de fremstillende med bidrag til en dans om aftenen, og på landet desuden med tilhørende forfriskninger.«

Fra nyere tid meddeles[69]:

> »Ældre fhv. søfolk fortæller, at deres fædre har været med til fastelavnsoptog i 1880'erne. År 1903 begyndte Bogense fiskeri-

10. Fastelavnsoptoget i Assens 1909, samlet på havnepladsen før starten. I den forreste båd ses Neptun med trefork og tudehorn; den anden båd er rigget som fuldskib. Blandt figurerne bemærkes »ægteparret« (i midten) og »kæmperne« (til højre og venstre), samt raslepiger i matrosdragt (foto).

forening med fastelavnsoptog igennem gaderne. Fra 1903 til 1913 var der optog hvert år, derefter med nogle års mellemrum. Sidste gang var 1939. Før 1900 var det søfolk, og formålet var at samle penge ind til en festlig aften. Efter 1900 var det Fiskeriforeningen, og overskuddet gik til fiskernes hjælpefond.
En pyntet jolle med rigning (for der var mange elektriske ledninger) blev bemandet med 4 eller 6 matroser i marineuniform med hver sin åre, en lodhiver, en bådsmand og en kaptajn i uniform med forlorent skæg og sminket, nogle musikere og en kusk i lang rød frakke, høj hat og forlorent skæg. Jollen blev kørt på en vogn med forspændte heste. Fiskeriforeningens fane blev båret foran optoget. To matroser i marineuniform fulgte med og gik ind i alle bygninger med raslebøsser. Der var også klovner med.«

856 Assens.

I Assens kendte man både fastelavnsbåd og dystløb, enten hver for sig eller forbundet til én fest. Hvor langt tilbage i tiden skikkene kendes, vides ikke. Fra 1864—1889 blev de forbudt af politimesteren, justitsråd Lindberg, hvorefter de blev genoptaget til 1915, dog ikke hvert år, det rettede sig efter, hvor mange sømænd der var hjemme. Siden da har der ikke været

tilstrækkelig tilslutning til at fortsætte skikken, ligesom udgifterne har været for store. Tilmed brændte den omtalte fregat. Festerne blev arrangeret af Sømandsforeningen, og indtægterne gik til foreningens sygekasse[70].

Optogene var meget interessante, hvad følgende skildring viser[71]:

> »Jeg skal beskrive, hvorledes optoget i 1915 foregik. Toget samledes på Havnepladsen og bestod af en båd, anbragt på en vogn, der blev trukket af heste. I båden befandt sig 4 sluproere, en admiral og en bådsmand, der sad agten og havde roret. Overskrævs på forenden af båden sad »Neptun« i sin fantasiuniform med krone og langt skæg af opplysset tovværk og blår. I den ene hånd havde han en trefork (et ålejern) og i den anden et tudehorn. På de lange træskostøvler havde han sporer (et par åregafler). I båden var endvidere en lodhiver. Efter denne båd kom en anden båd, rigget som en fuldrigget fregat. Denne båd var ligeledes anbragt på en vogn, der blev trukket af heste. Der var kun et par mands besætning på fregatten til betjening af rigningen, som man måtte lægge for at passere under telefontråde o. l. Efter denne vogn fulgte gamle sømænd, som bar flag. På hver side gik en »politibetjent« — det var en skipper, forsynet med guldtresset kasket og sabel, — da optoget selv skulde påse ordenens overholdelse. I spidsen for toget gik et 6 mands orkester med trommeslager, og derefter kom Sømandsforeningens fane. En stor del unge piger og sømænd, forsynet med bøsser, besørgede indsamlingen af penge. Med toget fulgte forskellige komiske figurer, som hjalp til med indsamlingen. Fra Havnepladsen drog toget til Willemoesstatuen, hvor der blev gjort holdt, og hvor admiralen i en kort tale opfordrede søhelten til at gå ombord i fregatten og deltage i togtet. Ved affyringen af et par skud animeredes helten, og fra en tildækket plads sprang han frem og gik ombord i fregatten.
>
> Toget drog nu op gennem byen, så alle gader blev besøgt, og der blev gjort holdt mange gange for at give indsamlerne tid. Admiralen holdt adskillige taler på turen, f. eks. udfor borgmesteren, politimesteren o. a.«

Admiralen havde trekantet hat og var iført en strålende uniform og pels, og lodhiveren bar høj hat, mens bådsmanden var i almindelig sømandsuniform. Sluproerne havde almindelige sømandskasketter. I optoget bares 3—4 ejendommelige skibsmodeller på toppen af lange stænger; mange komiske figurer med masker fulgte med i optoget, bl. a. en cirkusdirektør med »abe« (en lille udklædt mand), et »ægtepar«, mand og kone

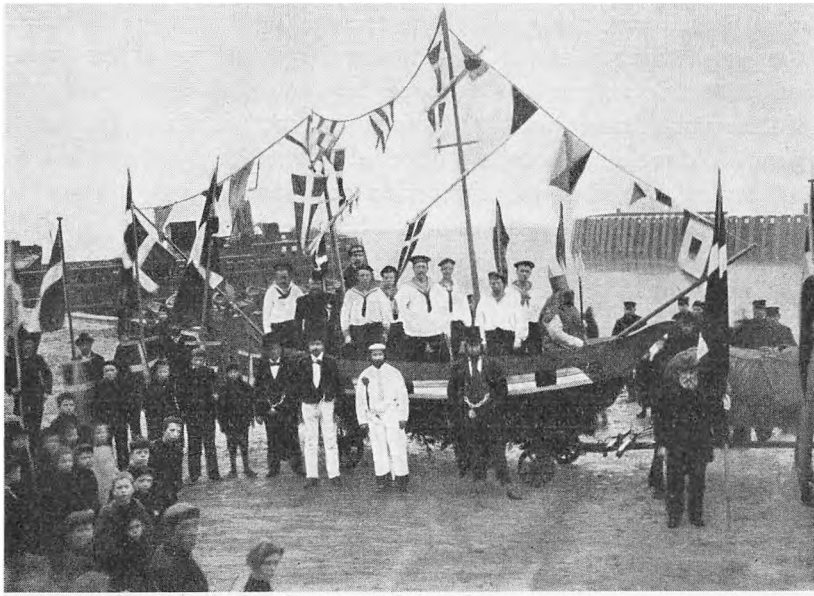

11. Fastelavnsbåden i Middelfart o. 1900, opstillet ved havnen. Båden er udstyret som en portmalet orlogsfregat af ubestemmelig konstruktion; i forstævnen sidder Neptun, hvis ansigt skjules af hår og skæg (foto).

der havde skrækkelige masker og lavede løjer, en neger med stort grinende kæmpeansigt, ragende langt op over mængden; han bar høj hat og fadermordere. Endvidere flere andre »kæmper« med store hoveder. Hovederne sad på en stang og kunde skydes i vejret, så manden blev dobbelt så høj som ellers. Han kunde endda stikke hovedet ind gennem vinduerne og rasle med pengebøsserne. Maskerne er nu ødelagte[72].

Ved et håndværkeroptog sidst i 1940'erne førte man en gammel pram, rigget til som fregat, omkring i byen[73].

857 Middelfart.

Fastelavnsoptoget har fra gammel tid, efter nogle beretninger dog først efter 1870, gået gennem Middelfarts gader. Nu ses det mere og mere sjældent. Det gamle berømte Marsvinsjæger-Laug, der blev ophævet 1892, foranstaltede i sin tid optogene, og pengene gik dels til understøttelse af trængende søfolk, dels til en glad aften eller blev fordelt blandt deltagerne.

Båden var ofte forsynet med mast. Forrest sad Neptun med langt fastklistret skæg, forgyldt trefork og krone på hovedet. I båden var der desuden 4 sluproere i matrosdragter, en kommandør (eller »admiral«) og hans næstkommanderende i flotte søofficersuniformer med guldstads og med trekantede hatte, og en lodhiver, der kastede loddet ud og meldte dybde og bund: »100 favne« og ved en særlig spendabel giver: ».. og guldbund!« Foran de større bidragyderes bopæl blev der råbt et leve og holdt en lille tale. Deltagerne blev ofte inviteret på æbleskiver og snaps. Foran og efter båden gik de sædvanlige raslere og flagbærere i hvide busseronner eller skjorter med orlogshuer, samt musikken.

Var det sne, blev båden sat på en slæde, ellers på en vogn. Efter at alle gaderne var gennemkørt, gik turen til omegnens landsbyer, hvor der tit vankede brændevin og smørrebrød foruden pengegaver. Hindsgavl blev også besøgt. Turen endte om aftenen i »Løvens« kælder [74].

1022 Svendborg.

I Pjentemølleren Morten Jørgensens dagbog for 1825 læses under 14. febr., at søfolkene holdt dystløb i byen, og »siden gik de om i Byen med Musik og mange Fahner og klædt som Sluproere«, og for 14. febr. 1831 læses igen om et dystløb; efter dette »gik de om i Byen 24 Stk. med hvaiende Fahne og de samlet en Del Penge, da det var den ringere Klasse«. Begge fester ender med bal på rådstuen[75]. Der nævnes ingen båd i optoget, så det tør ikke bestemt siges, om der var en sådan med, men sandsynligt er det vel. Flere andre steder i vort materiale har vi gjort den erfaring, at optogets hovedgenstand, båden, af en eller anden grund ikke er nævnt.

Fastelavnsbådsoptoget i Svendborg fandt før 1898 sted efter dystløbet i havnen[76]:

> »... Man drog gennem byen i stort optog for at samle penge ind til aftenfesten. Et musikkorps marcherede i spidsen, derefter kom en hestetrukken vogn med en båd, bemandet med roere i chaluproerdragter og styrmand i søløjtnantsuniform. Efter båden kom så de øvrige deltagere, ordnet i to rækker, og der var ikke noget med at bryde ud af rækkerne. De eneste to, der havde frit spillerum, var pengeindsamlerne. Forsynet med en lang stage, hvortil

var fastgjort en vimpelligenende pose, opfangede de de mønter, som godtfolk vilde betænke dem med. Kom toget forbi en større købmand eller skibsreder, blev der gjort holdt. Løjtnanten kommanderede: »Rejs årerne!« Og så blev der holdt en tale for vedkommende, der stående i sin dør svarede med alle gode ønsker for sømændenes fest, idet han lod en rundelig gave til festen ledsage sine udtalelser.«

En anden beretning[77] nævner i optoget som særlig morsomme et par, en udklædt mand og kone (denne sidste en forklædt mand), der vakte stor jubel ved deres løjer; de havde en grøn flaske, som de skændtes om at komme til at drikke af; de satte mærker med kridt på flasken, før de drak, de agerede berusede og faldt omkuld.

1023 Fåborg.

Fra Fåborg haves en temmelig gammel beretning om et bådeoptog, nemlig fra 1768. Ganske vist siges det ikke, at det fandt sted til fastelavn, men på Christian VII's fødselsdag 29. januar, altså ved fastelavnstide. Der var først festgudstjeneste, musicering fra byens tårn, klokkekimen og kanonsalut, —

»hvorefter endeel af Byens beste unge Søefarende forsamlede sig paa et bestemt Sted i smukke dertil indrettede Klædedragter, og derfra giorde et fornøyeligt Optog igiennem Gaderne med en dertil udpyntet Chaloupe. Og efter at de havde passeret Byens reelleste Gader 3 Gange under idelig Flagen, Musiceren og Kanonade, toge de ind paa deres Forsamlings-Sted, hvor da efter foregaaende Invitation indfandt sig Stedets Øvrigheds Personer, de Kongel. Betientere og endeel af Byens beste Indbyggere med deres Familier, som bleve beværtede med et smukt, tarveligt Tractemente; over Maaltidet blev ved Pocalers Udtømmelse erindret Kongens og det ganske Kongel. Huses Velgaaende, under Trompeters Lyd og Kanoners Løsning, da Kanoner til den Ende vare plantede paa Skibsbroen. Derefter blev aabnet Bal, og dandset til om Morgenen, da enhver geleydet af Musique forføyede sig hiem, og saaledes skiltes ad, efter at have fornøyet sig i al Eenighed og Samdrægtighed.«[78]

Senere har der i byen været bådeoptog fastelavnsmandag, men de synes at være ophørt før år 1900; de var meget lystige efter foreliggende beskrivelser at dømme[79]; det følgende omhandler optoget 1877:

»Det var skippere, fiskere og matroser — der var dengang mange sejlskibe hjemmehørende i Fåborg — som en otte dage i forvejen

havde aftalt turen (skipperkassen ydede ikke noget bidrag). Der blev udvalgt en admiral, en bådsmand og en lods. Admiralen blev gerne valgt på flere år, han skulde jo kunne holde tale og optræde. Han havde trekantet hat med roset på siden, fire guldsnore på ærmerne, samt sabel, var ellers i admindeligt tøj. Bådsmanden havde tre vinkelsnore på frakkens ærmer, var ligesom admiralen i almindeligt tøj (mørk jakke). Matroserne havde hvide skjorter. Foran toget gik en lods i sydvest og oliefrakke; han bar en riskost, der skulde forestille en prik (et sømærke). Han havde på brystet et stort firkantet papskilt, hvorpå der stod »Lodsen fra Knagelbjerg« (Knagelbjerg er en skov ved Korinth). I båden sad på tofterne ti matroser med årer. Båden var en almindelig skibsjolle, der kunde rumme ti til tolv mand; den var anbragt på en stiv arbejdsvogn, trukket af to heste (kusken sad også i båden). Med båden fulgte 6—7 mand med pengebøsser, klædt i hvid skjorte, blå benklæder og rødt skærf om livet. Desuden var der to særligt udstafferede, den ene som gammel mand med lang pibe og gammelt tøj, den anden hans gamle kone. Hun var også klædt i gammelt tøj med solhat (»Helgolænder«) på hovedet. De gik arm i arm, dansede og gjorde grin. Der var musik med toget, den gik foran, samt to faner (dannebrog). Musikken talte 4—5 mand, horn og tromme. Rækkefølgen i toget var altså følgende: først lodsen, så musikken, så en fane, derpå hestene, vognen med båden, der også havde et flag.

Der startedes fra havnebeværtningen »Skibet«s gård ved 9-tiden. Toget gik hele byen rundt og derpå til Stensgård (en lille mil), hvor agent Lagoni boede. Dèr plejer der at vanke gode penge og god forplejning. På turen rundt i byen standsedes mange gange, naturligvis særlig foran de huse, hvor der boede honoratiores. Så holdt musikken inde, admiralen trak sin sabel og kommanderede: »Rejs årerne«, og så råbte han: »Hr. N. N. længe leve, i fryd og velstand svæve!« Derpå udbragtes et dundrende hurra af matroserne. Bøsserne klirrede, »fatter og mutter« dansede, og mængden jublede, og hr. N. N. måtte helst lægge en god skilling i bøssen. Så kommanderede admiralen, stadig med dragen sabel, »Årerne ned!« og toget satte sig atter i bevægelse til næste sted. Bådsmanden sad forude i båden og hev med loddet med lodline og det hele. Det var en tyk tovværksende med et 5-punds lod i. Det smed han under megen alvor ud, idet han f. eks. råbte »10 favne og ingen bund« eller »3 favne med fastelavnsboller!« Bådsmanden kunde mange af denne slags variationer; han var et stærkt oplivende moment i optoget.

Turen endte først om aftenen. Man drog da atter ind i »Skibet«s gård. Dagens udbytte deltes, der kunde blive 16—17 kroner til hver, men der var jo ret store udgifter til musikken, vognen osv. Under turen i byen var der vanket rigeligt med fortæring; hos ølbrygger Schou i Nørregade fik alle deltagerne et måltid mad

(smørrebrød), men hverken brændevin eller kaffe. Fra »Skibet« gik nogle hjem, men andre blev i gæstestuen og soldede pengene op, og eftersom årene gik udartede drikkeriet i den grad, at det blev forbudt (i slutningen af 1890'erne).«

1024 Nyborg.

Før 1900 har Nyborg til fastelavn haft bådeoptog med Neptun. De udgik fra »Ravnekrogen« og drog derfra gennem byens gader, mens der blev raslet penge ind til festen om aftenen. Båden havde mast. Bådeoptogene havde ikke noget med dystløbene at gøre[80]. Der fortælles[81] om dette optog med vognen med båden, trukket af heste:

»Det hele var smukt pyntet med blomster og guirlander. I båden sad roerne med rejste årer, i stævnen pligthuggeren med bådshagen. I hækken sad kvartermesteren ved roret og alle i sømandsdragt med blanke hatte som de gamle Kinafarere. Agter i båden sad selveste Neptun, havenes behersker, med sin adjudant. Neptun bar en skinnende krone på hovedet, særligt fint forarbejdet af en blikspand, der stod fortræffeligt godt til det lange kraftige hvide skæg og klædte personen godt. Adjudanten bar søofficersuniform med trekantet hat. Neptun holdt i hånden den bekendte tregrenede fork, og adjudanten søkort, passer og sekstant. Bag vognen kom en del unge sømænd i uniform, og foran denne musikken og en dansende løber, en ung frejdig sømand i en spansk gladiator(toreador-?)-dragt, udlånt med velvilje af hr. ekviperingshandler Mende. I hånden havde han en bøsse, som han livligt raslede med og indkasserede en del små mønter... Om aftenen samledes deltagerne med damer i solennitetssalen på rådhuset, hvor der var fælles spisning, og hvortil der var indbudt enkelte af byens honoratiores... Der blev holdt en del taler ved bordet. Da første del af festen var overstået, blev bordene ryddet og dansen påbegyndtes og vedvarede lige til henad morgenen.«

En anden meddeler mener[82] flere gange i 1870'erne at have set, at båden er blevet båret af 6—8 pyntede sømænd gennem byens gader, — hvad der lyder meget utroligt. Efter båden gik et helt optog af sømænd, som samlede penge til aftenfesten.

Det må tilføjes, at der i dystløberoptoget altid er en båd på en vogn med, — i senere tider, da roklubben har overtaget arrangementerne, en kaproningsbåd med et par blomsterstrøende børn i.

1139 Rudkøbing.

Indtil o. 1840 foranstaltede sømændene fastelavnsoptog i Rudkøbing. Det foregik omkring 1830—40 således[83]:

»Formålet var at samle penge ind til den fest med bal, som afholdtes samme aften. Optoget foregik på den måde, at man satte en båd på hjul og kørte den gennem byens gader. Båden var bemandet med søfolk ved årerne og en styrmand agter, og de var klædt i hvide skjorter med røde skærf, og på hovedet havde de blanke hatte. Under kørslen samlede man penge ind. Efter båden fulgte de øvrige sømænd i optog.

Fastelavnsoptogene hørte rimeligvis op omkring midten af 1800-tallet. Omkring 1890—95 begyndte de imidlertid igen — dog uden dystløb — dog var det ikke sømændene, men arbejderne, som stod for dem, selv om selvfølgelig også sømænd og fiskere har deltaget i dem. Optoget blev en så stor succes, at det vedblev som en årlig tilbagevendende begivenhed. Også disse optog fandt altid sted til fastelavn, og ligesom i sin tid hos sømændene var det også her en båd, som blev anbragt på en vogn, som var det centrale i optoget.

Aftenen før optoget samledes man hos havnefoged Nielsen for at pynte vognen og båden med flag, grene og blomster, og her stillede man også den næste dag til parade, før man drog ud. I spidsen for optoget gik »Kære Anders«, som kommanderede det hele. Han var udklædt i bjørneskindshue, havde et skotskternet tæppe om skulderen, hvide underbenklæder på benene og var forsynet med en stor træsabel. Derefter kom vognen med båden, som blev trukket af 6—8 mand. I båden stod bådføreren, som holdt udkik, og den var desuden bemandet med to mand ved årerne og en skriver, der lod, som om han førte logbogen. Efter båden fulgte så alle de andre. Det hele gik ud på at samle penge ind, og indsamlingen foretoges af fire mand, hvoraf de to var udklædte i dameklæder og med slør for ansigtet, og som parvis gik ind i husene, efterhånden som optoget skred frem. Men også på anden vis gjorde man sit bedste for at underholde folk med alskens løjer. Her var »Carl berider« det store nummer med sine kraftspring og saltomortaler.

Om aftenen samledes man hos havnefoged Nielsen og fordelte de indsamlede penge. Nogen samlet festlighed var der ikke tale om, men der var jo nogle, som benyttede sin andel til at skaffe sig en glad aften.

Skikken varede til omkring 1915, da den blev forbudt af byfogden.«

Det synes, som om man af og til har forbundet optoget med figuren »Bakkus på tønden« (som i Kalundborg)[84].

1166 Ærøskøbing.

Hvor langt tilbage bådeoptogene går i Ærøskøbing vides ikke. Fra 1823 haves følgende beretning[85]:

> »De ellers alvorlige Øboere morer sig i denne Tid ret livligt med Kanefart. Man tæller i denne lille By hver Eftermiddag 20 à 30 Kaner og mange smukke deriblandt, som med Klokke- og Bjældelyd tager sig godt ud i Gaderne. Den 10. Februar lod Skibsfolkene tre store Slupper sejle — paa Slæder — gennem Byen med Musik, Sluproere, Baadsmænd, Flag m. v., alle udpyntede med hvide Manchetskjorter og røde, flagrende Baand og Bælter. Derefter følger en Række af Kaner, hvori en er udklædt som Neptun med et Skæg af Tang; Musikanterne har ogsaa kulørte Høller (=huer) paa med Kohaler i Nakken, og Fornøielsen endes med et Bal.«

Måske var der igen optog 1829 i forbindelse med et dystløb, men derefter synes det, som om der først 1887 igen var bådeoptog[86], og det i tilslutning til et dystløb; det foranstaltedes af Sømandsforeningen, og pengene gik til en fest om aftenen:

> »Senere (efter dystløbet) blev bådene sat på slæder og bemandet med unge søfolk som sluproere, med admiral med trekantet hat agter, bådsmand, pligthuggere og lodhivere, som på de mest passende steder kunde få dybden til 15 favne og ingen bund. Der blev så slædet rundt i byen. Man gjorde holdt på torvet, og herredsfogden (borgmestren) aflagdes et besøg, og han ønskede alt godt for Ærøskøbing sømandsstand. Mandskabet i bådene var klædt i hvide skjorter med røde skærf. Det hele endte så med et bal på hotel »Harmonien«, som formanden for Sømandsforeningen, løjtnant Petersen, ejede.«

Fastelavnsmandag 1893 var der igen dystløb og optog. Senere er skikken ophørt.

1167 Marstal.

I sejlskibsbyen Marstal lever både dystløb og fastelavnsbåd i forbindelse med hinanden. Sømændenes og fiskernes foreninger arrangerer løjerne — ofte i forbindelse med sømandsskolens unge elever —, og de indsamlede penge går til de gamle og trængende. Længere tilbage end til 1870 går traditionen dog ikke.

Omkring 1900 var optoget sammensat på følgende måde: forrest red en »officer« på en hest, eskorteret af en pjerrot og

12. Fastelavnsbåd i Marstal i 1930'erne, moderniseret som S/S »Ærø«. Foran og bagved fastelavnsryttere (foto).

en klovn. Derpå kom musikken, fire mand i en vogn, samt båden »Herluf Trolle«, bemandet med admiral og næstkommanderende, bådsmand, 6 årebevæbnede sluproere og lodhiveren, i sømandsdragter med blanke hatte. Foreningsfanen vajede agter. Båden var ledsaget af forskellige figurer, en »cirkusdirektør« med en komisk skikkelse med stort rundt kæmpemåneansigt, flere klovner med raslebøsser og et par bøssebevæbnede matroser som politi. På båden var der anbragt to små messingkanoner. — Ved de mere betydende borgeres hjem blev der gjort holdt og udbragt leveråb til tak for gaverne.

I nyere tid er båden omhængt med lærred for at illudere bølger, og lodhiveren og sluproerne har papnæser på. De bøssebevæbnede »politier« er stadig med.

Man har også prøvet at modernisere båden. Således lod man den et år sejle ud som dampskibet »Ærø« med mast og papskorsten bemandet med søofficerer og mandskab, ialt en 4—5 mand.

Om aftenen holdes fest for deltagerne[87].

1176 Sæby.

Fastelavnsbåden i Sæby erindres at have været i gang ca. 1880, men der er ikke noget i vejen for, at den kan være ældre. De indsamlede beløb går til fiskernes understøttelsesforening, men i de sidste år har overskuddet været forholdsvis ringe, så båden langtfra er ude hvert år.

Bådens bemanding er ret imponerende. Der er ikke blot admiral, men også kaptajn, underofficerer, bådsmænd samt lodhiver og orlogsgaster. Alle er uniformerede som til orlogs fra oven og nedefter. Lodhiveren kaster loddet og synger ud: »15 favne og ingen bund« og kaptajnen kommanderer: »Lad falde årerne!« Båden gør holdt ud for givernes bopæl; deres navn råbes, et hurra følger, mens admiralen svinger sin sabel, når mønten er faldet i bøssen[88].

1177 Frederikshavn.

Fastelavnsbåden udsendes regelmæssigt af den 1888 stiftede Fiskeriforening. De indsamlede penge går til understøttelse af fiskerenker. Båden beskrives således[89]:

> »På en vogn læsses der en ret stor båd, hvori der sidder et musikkorps, 6 mand med årer, 2 mand med jagtbøsser, som saluterer forskellige steder, en lodhiver, som måler vandstanden og udråber vanddybden, og i agterenden af båden chefen og hans næstkommanderende, begge med officersdistinktioner. Efter båden kommer en trup marinere, 15 à 20 mand, samt deres kommanderende, alle iklædt hvide skjorter med røde skærf om livet, samt orlogshuer, som lånes hos marinen. Dernæst er udtaget et antal unge raske mænd med bøsser, som henvender sig i alle ejendomme for at indsamle bidrag eftersom båden skrider frem. Et mægtigt optog følger altid båden på sin sejlads gennem byen.«

1178 Skagen.

Fastelavnsbåden kørte for første gang i Skagen omkring 1914[90]. Den bliver sendt ud af »Fiskernes enkekasse«, og de indsamlede penge uddeles til enker efter fiskere og redningsmænd.

Båden er en pyntet redningsbåd. Den styres af en admiral med mange fine guldsnore. Foruden lodhiveren er der hele ti sluproere med årer. Hver gang båden stopper, går årerne til

vejrs, og roerne råber hurra. Hornorkestret er anbragt i en hestevogn foran båden. Kusken er pyntet og har høj hat. Bag båden følger en snes marinere i uniform og med flag, og en halv snes bøsseraslere. Båden går ud ved 8-tiden om morgenen og kommer først hjem hen på eftermiddagen med det forfrosne og trætte mandskab. Undervejs får de ikke sjældent et glas at drikke, dog aldrig for meget.

For badegæsternes skyld har man også om sommeren arrangeret et bådeoptog, hvis indtægter går til museet »Skagens fortidsminder«. I båden sidder de gamle fiskere i havtøj. Den ældste er en 90-årig fhv. redningsmand med hele fem medaljer på. De andre har også deres på. Fire harmonikaspillere sørger for stemningen, og badegæsterne giver begejstrede til det gode formål. Raslerne går i gamle dragter med knæbukser, hvide strømper og kniplingsmanchetter.

Således kan man sige, at der er livskraft i den gamle fastelavnsbåd.

1309 Thisted.

Fastelavnsbåden blev første gang udsendt fastelavnsmandag 23. februar 1846. Det var byens skippere, der tiltaklede og pyntede en båd med flag. På den 2½ timer lange køretur gennem byen indkom 53 rdl., og overskudet blev uddelt til de nødlidende og husarme. 1850 sendte skipperne båden ud igen, og 1851 sejlede den til fordel for den påtænkte oprettelse af en »bombebøsse« for trængende søfolk i byen. Derefter sejlede båden regelmæssigt så godt som hvert år. 1884 stiftedes Sømandsforeningen, som derefter sendte den ud regelmæssigt. Desværre har der i de sidste år været vanskeligheder ved at få mandskab nok, så den har kun sjældent kunnet sætte sit præg på fastelavnen. 1940 var den sidste gang ude; de indsamlede penge gik til Finlandshjælpen, og der indkom 800 kr.[91].

En kort beretning gives om båden ca. 1860[92]:

> »Fastelavnsmandag kjørtes gjennem Byens Gader paa en Vogn en pyntet Baad, besat med Byens Skippere og Styrmænd som Sluproere og Havnefogden som Fører. Udenfor hvert Hus blev gjort Holdt, Aarerne rejste og til Baadsmandspiben givet hver af Husets Familier 3 Hurraer. Paa Baaden medførtes en Sparebøsse, hvori da Beboerne efter deres Evne lagde Penge, der tilfaldt »Bombebøssen«. Om Aftenen samledes Baadens Mandskab om en

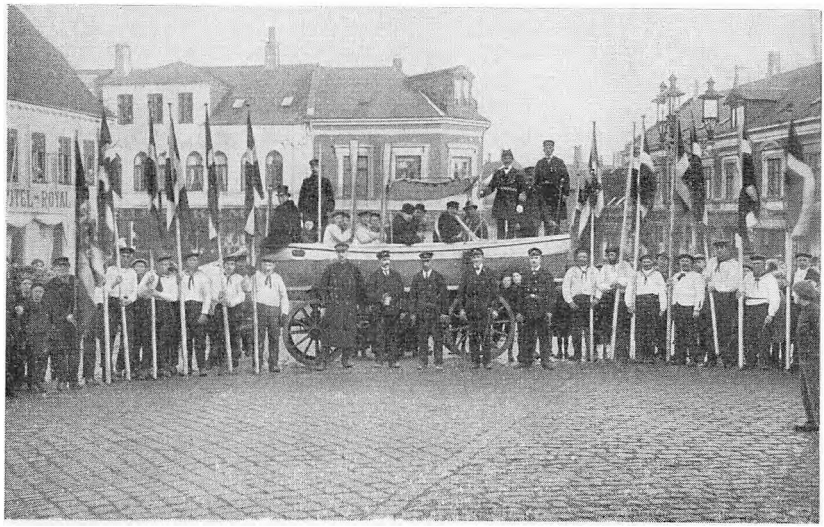

13. Fastelavnsbåden i Thisted, opstillet på torvet omkr. 1910. I båden, hvis navn er »Ide«, ses den ordensprydede admiral med sine officerer og sit mandskab (foto).

Bolle Punsch, given af Byens største Skibsrheder, medens det »Skipperbal«, der tidligere havde fulgt efter Optoget, nu af flere Grunde blev henlagt til en senere Dag.«

Udførligere fortælles om båden i 1890'erne[93]:

»Fra 1890—96 oplevede jeg det årlige af Thisted Sømandsforening foranstaltede optog med fastelavnsbåd igennem byens hovedgader fastelavnsmandag. Afgang fra havnen kl. 8 ad Storegade, Store Torv, Vestergade, Frederiksgade, Jernbanegade, tværs over Store Torv til Torvegade, Lille Torv, Nørregade, Østergade, Strandgade til Havnepladsen kl. mellem 14 og 15. En anstrengende tur med idelige hurraråb og grumme mange slags skænkedrikke.

Ombord i den smukt pyntede fastelavnsbåd, en stor sejlbåd, kommanderede som admiral med trekantet hat og galloneret frakke havnefoged Kløvborg over 8 rorkarle med matroshuer og årer, en mand i forstævnen og en do. i agterstævnen, samt en 4 mands blæsende kvartet. Båden var opklodset på understellet af en af vognmand Kræn Tilsteds arbejdsvogne, trukket af 4 heste og kørt af en af hans vejr- og mosthærdede karle, gammel i gårde, vant til landture med handelsrejsende over hele Thyland.

Midt ad gaden foregik den imaginære sejlads med admiralen stående midtskibs. Udfor hver ejendom hvori der dreves forretning, gjordes der holdt, og admiralen med hånd til hatten hilste hver af de forretningsdrivende ved begge sider af gaden med følgende

tale: »Jeg tillader mig at hilse på hr. .... (og fru ....). De længe leve!« Matroserne sprang op, med årerne oprejste til honnør, orkestret rørtes, og der råbtes trefoldigt hurra, mens folk stimlede, pengene raslede ned i den fremrakte lavslade af skinnende messing, og mandskabet skænkedes og skålede. Og båden gled videre med de fire årepar ude.

Den 6 à 7 timers sejlads gennem gaderne, hvor flagene var ude, var en betydelig helbredsbelastning for admiral som mandskab. Den første blev efterhånden hæs af talernes mængde, og alle ombord fik blussende åsyn og tågede glugger. Det hændte, at en og anden af mandskabet segnede og kom snorkende til vejs ende på bunden af båden med et dækken over sig mod vinterkulden.

Efter afmønstringen sov samtlige mænner og kom først til kræfter til ballet om aftenen på hotel Thy. — Dagens indtægt gik til gamle sømænd og deres efterladte.«

Efter en anden beretning[94] råbte kaptajnen: »Herved har vi den ære at hilse på hr. N. N. og frue (eller: familje). Hr. og fru N. N. længe leve. Hurra!«

Et par supplerende oplysninger kan gives[95]: Båden var en chalup ved navn »Ide«. Rundt om den hang der et hvidt lærred med en rød stribe bånd o. 6 tommer under essingen. Musikanterne sad midt i båden under et solsejl. Der var ingen mast. Forrest ved siden af kusken, som var i pels og høj hat, stod lodhiveren, udstyret med både lod og bådshage. Under kørslen sang han ud: »15 favne ingen bund!« o. lign., og når båden skulde standse, satte han bådshagen mod muren eller brostenene. Der var 4 jolleroere med årer. De bar mørke bukser, hvid skjorte, blå matroskrave og røde skærf. På matroshuens bånd stod »Thisted Sømandsforening«. Admiral, kaptajn og bådsmand var alle i uniform. Bådsmanden varskoede: »Ro væk!« når båden skulde køre, og »Rejs årerne!« når den standsede. Flere søfolk med flagstænger og en løjtnant i uniform gik foran og bag båden. Fire uniformerede bådsmænd gik med raslebøsserne ved siden af båden. Undertiden var der en eller flere klovner med, ja engang en sømand, udklædt som dame og ridende på en lille hest, som red ind i butikker og huse, hvor han kunde komme afsted med det.

Båden startede kl. 8 fra havnen, efter at admiralen var blevet hentet på sin bopæl af hele mandskabet under fuld honnør. Den sejlede først til amtmanden, så til borgmesteren og derpå gennem gaderne.

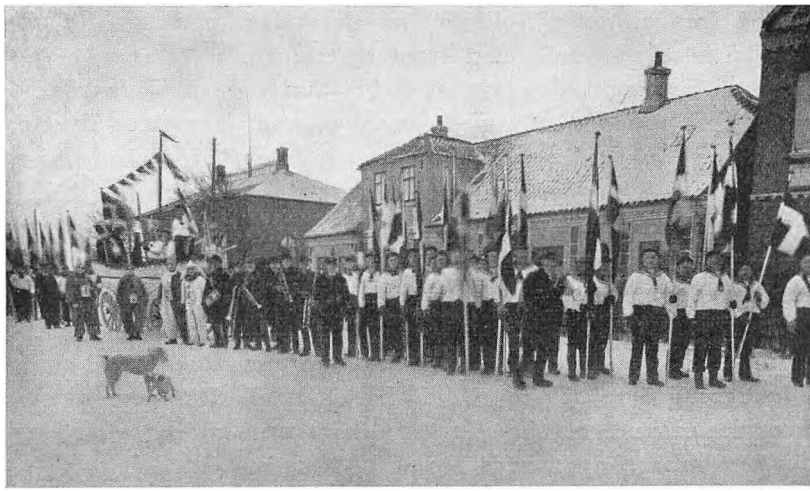

14. Fastelavnsbåden i Nykøbing Mors omkr. 1920, med talrige fanebærere, et musikkorps og flere klovner med indsamlingsbøsser. Båden er flagsmykket (foto).

1409 Nykøbing Mors.

Fastelavnsbåden blev første gang udsendt 1857 af »17. Februar Foreningen«, den senere »Bombebøsse«. Fra 1857—66 sejlede den hvert år, hvorpå der var en pavse. I 1880'erne sejlede den et par gange, i 1890'erne ligeså, og efter 1900 har den været ude med flere års mellemrum, udsendt af Bombebøssen og Sømandsforeningen, i de senere år således 1946 og 1949; indtil da havde den været ude ialt 23 gange og havde indsejlet o. 20.000 kr. De indsamlede penge er gået til trængende søfolk og deres efterladte[96].

Efter forskellige beskrivelser kan der gives et referat af skikken[97]: Båden, der kaldes »Morsø«, er festligt smykket med blomster og mange signalflag fra den lave mast og stagene. I ældre tid var den rigget til som en skonnert, og masterne bar sejl. På bådens sider sidder bøsser til at putte penge i. Omkring båden er der hængt lærred med påmalede bølger. Chefen, »admiralen«, har trekantet hat, store generalsepauletter og i ældre tid også et vældigt forlorent skæg. Der er også en bådsmand med fløjte, en pligthugger med bådshage foran, en styrmand (næstkommanderende) ved roret og 2—3 par sluproere i hvide bluser og med matroshuer med duske i. De sidder med rejste årer. I ældre tid sad musikken med i båden.

Ved forskellige lejligheder har der også været en Neptun, klædt i udstoppet pels, med krone og trefork.

Foran og bag båden går et halvt hundrede hvidblusede sømænd, par ved par, alle med flag. De bærer skærf om livet og var i hvert fald tidligere pyntet med røde og hvide bånd. Af og til har en del klovner gået med raslebøsser ved siden af båden.

Optoget starter kl. 8 morgen fra havnepladsen, efter at chefen højtideligt er blevet afhentet, og kører først hen til borgmesteren, hvor admiralen med stor værdighed letter på hatten og udbringer et leve for byens overhoved. Det understreges ved trompetstød og tre hurraer, og borgmesteren lægger sin skærv i bøssen. Videre går toget ud til det gamle Dueholm kloster, hvor det samme gentager sig. Alle deltagerne trakteres med vin, cigarer, boller, kager, både her og undervejs.

Derpå går toget fra hus til hus hele byen igennem. Der kastes anker og standses overalt, og hver giver får et leve af admiralen, når han træder frem i døren med sin gave: »Hr. N. N. og hans familje længe leve!« Alle i båden rejser sig op og gentager hilsenen, og folkemængden stemmer i med et hurra. Lodhiveren synger dybden ud, f. eks. ved banken: »10 favne, og der er guld på loddet!«, ved mælkehandleren: »5 favne sød mælk!« osv. Er der atter fri sejlads: »21 favne, ikke spor af bund!«.

Ved 4-tiden er optoget til ende, men da er admiralen også hæs og ude af stand til at tale, og de øvrige deltagere er også trætte. Udbyttet var i 1850'erne o. 100—125 rdl., i 1880'erne 5—600 kr. og i vore dage 1000—1200 kr. — Om aftenen er der stor fest og bal for deltagerne og deres damer.

1452 Ålborg.

I Ålborg[98] kørte »fastelavnsbåden« lige til 1916, da den blev forbudt af politimesteren, vist på grund af de alvorlige forhold under verdenskrigen. Det menes, at båden var ude første gang i 1890'ernes slutning efter model fra Nibe. Optoget arrangeredes af Skipperforeningen af 1883 fastelavnsmandag. De indsamlede penge gik til foreningens enkekasse; onde tunger påstod dog, at medlemmerne festede dem op samme aften.

Optoget indledtes af en »vildmand«, nærmest i skikkelse af en indianer, forsynet med stort skæg. Han løb i forvejen og gjorde folk opmærksomme på, at båden snart kom, lavede løjer

15. Den joviale »admiral« fra Ålborg, forhyringsagent N. P. Jensen (1849—1931), stående på toldbodens trappe omkr. 1910. Han er pyntet med forlorent skæg, trekantet hat, distinktioner og sabel (foto).

og kom med tilråb. Fra hans bælte hang der en masse tovender ned, og når han standsede, stødte han i sit horn, så det gjaldede, og svang sin økse. Byens drenge samlede sig om ham, de stærkeste tilkæmpede sig hver sin tovende og holdt fast. Han drejede sig derpå langsomt rundt, og drengene løb med i en kreds og sang: »På'en, på'en, på'en igen, så kommer Kresjan hjem igen!« Når den var sunget nogle gange, løb de den anden vej rundt om vildmanden og sang: »Så går vi den åen vej, åen vej, åen vej!« mens de drejede ham tilbage. — Ved en anden lejlighed red en af lodserne foran med store træsko på.

Efter vildmanden kom foreningsfanen og bag den skipperne i stadstøjet. Derpå fulgte båden, der var temmelig stor og sur-

ret fast på en vogn. Den var omhængt med et stykke lærred, hvorpå der var malet vand og små bølger. Vognen blev trukket af fire pyntede heste. Ved hver hest gik en bådsmand, og på hver side af båden tre bådsmænd i uniform, som en slags politi. Med dragne sabler holdt de de mest nærgående gutter borte fra båden. — Båden var rigget til med mast og signalflag; agterude vajede dannebrog, hvormed man kippede ved passende lejligheder. Mandskabet bestod af en rorgænger, en bådsmand med sin pibe, en admiral og hans næstkommanderende, en lodhiver, 6 matroser i hvide matrosdragter ved årerne, en kusk og 6—8 musikanter under et solsejl. Admiralen var stor og bred og bar et langt gråt tveskæg. I mange år var det forhyringsagent N. P. Jensen, der vistnok var den, som startede båden[99]. Han blev til sin død af sine venner kaldt »admiralen«. Han og næstkommanderende havde trekantet hat, epauletter og snore på ærmerne. Admiralen bar en træsabel. — Bag båden kom 8—10 klovner i forskellige, stærkt farvede klovnedragter, bl. a. havde en af dem påtrykte spillekortmønstre. De bar raslebøsser og samlede ind. — Undertiden var der to både.

Sådan drog båden rundt i byen. Admiralen stod agter og kommanderede til bådsmandens piben: »Klar ved årerne! Årerne ud! Ro væk!« Foran købmandsgårde og de finere ejendomme kommanderedes »Stop!« Lodhiveren hev sit lod ud og råbte morsomme, stadig varierede sætninger: »15 favne ingen bund!« Kom der penge i kassen, blev det til »20 favne med guldbund!« Bådsmanden råbte: »Rejs årerne!«, musikken spillede, klovnerne raslede med bøsserne, løb ind i husene, overfaldt forbipasserende. Admiralen holdt så en lille tale med et leve for den ædle giver med familje eller for husets folk: »Beboerne i nr. 9, de skal længe leve!« eller ved mindre huse: »Beboerne i nr. 17, 19, 21 og 23 leve!« Det besvaredes med kraftige hurraråb. Blev admiralen hæs, måtte næstkommanderende træde til. Hvor der var mulighed for det, blev der lavet vittigheder; ud for flytteforretningen »Adam« råbte admiralen således: »Adam og Eva, de skal længe leve!«, og lodhiveren var også opfindsom: »4 favne og hestepærer på loddet — 8 favne og smørbund!«, — det var ved margarinefabrikken. Drengene hylede og sang: »Længe længe leve leve leve runkedor, runkedor!« — måske en stump af en revyvise; runkedor er et hollandsk ord, der betyder elefant, men det bruges også som skældsord.

Turen gik gennem byens gader. Rorgængeren fik sine ordrer: »Styrbord lidt — støt så — hårdt bagbord!« — alt efter kursen. Hvor telefontrådene hang lavt, blev masten lagt ned, mens båden kørte derunder. Bagefter rejstes den under kraftig opsang.

Efter turen samledes de trætte og sultne gaster til en bøf på kafé Limfjorden, hvor dagens resultat blev gjort op.

1937 genoplivede Turistforeningen den gamle skik, og 1949 sejlede fastelavnsbåden igen i Ålborg, dog arrangeret af Arbejdsmændenes fællesorkester til fordel for Børnenes kontor og feriekolonien ved Mariager fjord. I båden sad Neptun med sit følge.

1453 Nørresundby.

1947 blev en pyntet chalup, bemandet med admiral og andre søofficerer, ledsaget af musikkorps og forrider og fulgt af 30—40 større skoleelever med raslebøsser, ført om i gaderne for at samle ind til »Red barnet«. Det var Håndværkerforeningen, der sendte båden ud, men nogen gammel tradition ligger der næppe bag[100].

1454 Nibe.

Det menes, at fastelavnsbåden i Nibe[101] kan stamme fra begyndelsen af 1800'erne, da sildefiskerne og sømændene sendte den ud. Senere overtog Fiskeriforeningen hvervet. De indsamlede penge gik til enker efter søfolk og fiskere. En politimand overværede åbningen af pengebøsserne som kontrol.

Båden var en smukt pyntet bundgarnskåg. Foran den gik en mand med flag, kaldet »lodsen«. Der har dog også været en »indianer« i fuld krigsmaling, tudende på sit tågehorn. Lodsen dirigerede optoget og gjorde holdt på de rigtige steder i byen, hvor der blev råbt hurra for giverne. Lodhiveren loddede med korte mellemrum dybden og sang ud, hvormange favne vand og hvordan bunden var. Var en dør lukket, kom han med spydige bemærkninger. De 4 roere var i hvide bluser med blå matroskraver og med røde eller blå skærf. Agter i båden stod admiralen i den sædvanlige mundering, og hans næstkommanderende var også i uniform. Musikken sad enten i båden eller gik foran. På hver side af båden gik en bådsmand med dragen sabel. Båden var pyntet med sløjfer, flag og guirlander.

Af og til var der en anden båd med i toget. Fra dens mast

hang en ruse. Båden var bemandet med 3 mænd i olietøj og støvler. De havde en snes sild med, som de blev ved med at tælle op, så fiskene var helt opslidte, når turen var forbi.

10—15 gamle skippere som flagbærere og et par klovner, der hjemsøgte husene, fuldstændiggjorde toget. Engang var der også en rytter med høj hat og træsko med blanke kramper, hvorpå der sad et par sporer så store som en tallerken og klippet ud af en blikplade.

Neptun med treforken sad ikke i båden, men gik foran sammen med nogle »vilde« og nogle »havfruer«.

Optoget startede fra havnen og gik først op til herredsfogden, der fik et hurra og gav en gave. Derfra fortsatte man gennem byen. Ved hvert hus gjordes holdt, og giverne fik et hurra — de ekstra gode gaver belønnedes med et musikstykke. I værtshusene trakteredes deltagerne kraftigt. Om aftenen sluttedes med et »gammelmandsbal«.

I de senere år har Ungdomsforeningen ført skikken, der var gået af brug et par år, videre.

1455 Løgstør.

Til Sømandsforeningens 50 års jubilæum 1911 skrev hovmester P. Lund et vers som en slags omdigtning af Adolph Reckes »Holmens faste stok«[102]:

»Holmens faste Stok
Lystigt gennem Byen sejler,
Og I ved jo nok,
Efter Skillinger vi pejler!
Og vor Admiral
Navigerer som den bedste.
Er end Vinden skral,
Vil han gerne med os feste;
Derfor glad vi gaar
Herhen for »du Nord« at gæste.
Her vi Maden faar,
Og Dans der forestaar.
Hurra, Hurra, Hurra!«

Hotel »du Nord« var foreningens faste tilholdssted.

Første gang fastelavnsbåden omtales, er i foreningens protokol 1866: »Endelig vedtoges at Baaden skulde ud«. Senere har den regelmæssigt hvert eller hvertandet år været ude til faste-

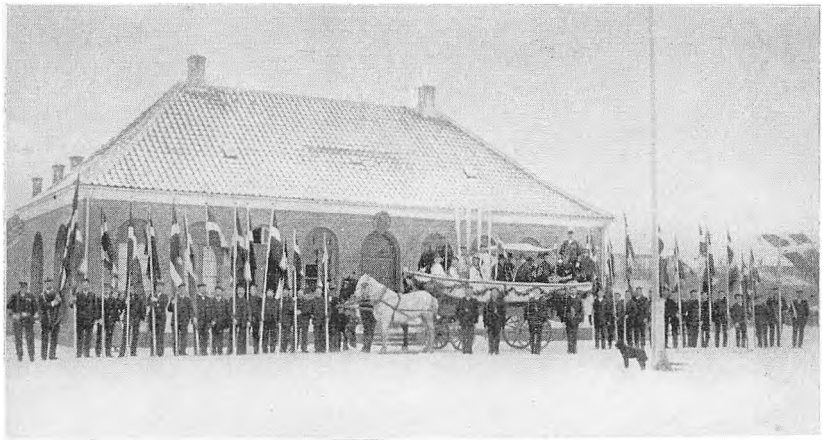

16. Fastelavnsbåden i Løgstør omkr. 1900. T. v. søofficer som leder af toget; i båden sluproere, søofficerer og musik under solsejl. Foran båden 4 bevæbnede matroser (fot. L. Rasmussen, Løgstør).

lavn indtil 1911. Derefter har bystyrelsen ikke villet give tilladelse til at sende den ud. — De indsamlede penge fordeltes til enker og trængende inden for foreningen.

Båden var fint pyntet og omhængt med et lærred med påmalede bølger; den var forsynet med solsejl, hvorunder musikken sad. Desuden var den bemandet med 4—6 roere i festdragt, udkiksmand, admiral, kaptajn, styrmand, lodhiver, ja endda en kok og en Neptunsfigur med trefork. Officererne var i reglen havnefoged, lodsformand og lodser. De bar fine uniformer.

På hver side af båden var anbragt bøsser til penge. Der var også 4—6 sømænd med raslebøsser. Ved siden af båden var der 4 geværbevæbnede matroser. Foran og bag båden gik sømænd med flag, klædt i stortrøjer og matroshuer med dusk. I spidsen marcherede en søofficer med dragen sabel. Undertiden fulgte en mand i en Grønlandskajak efter båden.

Optoget gik byen rundt tre gange. Første tur startede fra Havnepladsen ved Toldboden med kanonsalut, — det var præsentationsturen. Derefter kom anden tur, hvor der blev indsamlet penge. Lodhiveren sang ud og meldte bundforhold og kom med vittigheder om byens borgere. Admiralen takkede. Var der en af tilskuerne, der gav et godt bidrag, f. eks. 10 kr. eller mere, fik han et hurra af hele optoget. — Tredje tur var takketuren. Her blev optoget tit beværtet med kirsebær- eller

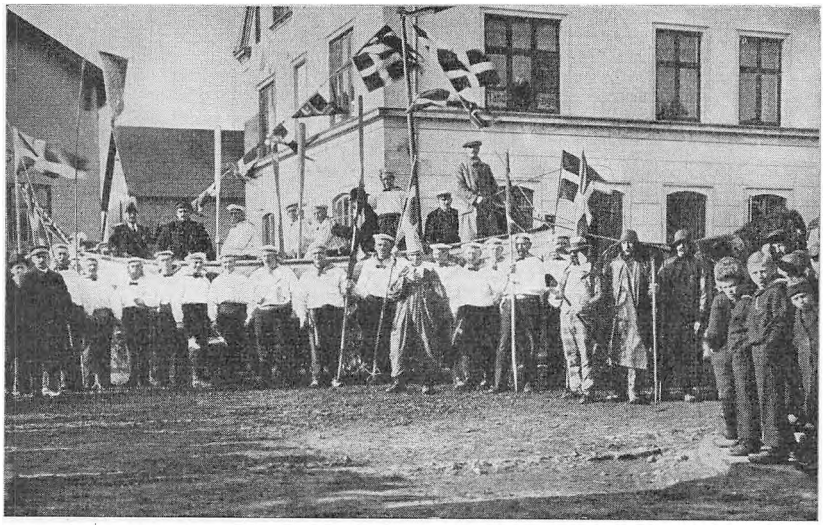

17. Fastelavnsbåden i Hadsund 1922. Foruden hvidklædte matroser ses klovner og fiskere i optoget. T. v. indsamlere med netposer på lange stænger (foto).

brændevin, kager og smørrebrød. Mange deltagere faldt fra, fordi de var trætte.

Når man på turen kom under nogle lavthængende telefontråde, løftede Neptun trådene over båden, ligesom han løfter »linjen« (ækvator) over skibet, når det passerer denne.

Om aftenen samledes man på »du Nord« med damer til kaffebord eller spisning med påfølgende dans. De gamle sømænd og enker var hædersgæster. — Der kunde samles temmelig mange penge ind på en sådan tur. 1905 kom der således 1500 kr. ind.[103]

1544 Hadsund (Vive sogn).

Fastelavnsbåden, der er ude hvert år i Hadsund, er af temmelig ny oprindelse[104], idet den første gang sejlede 1922. Muligvis har den dog været ude før. Toget arrangeres af Fiskeriforeningen, og pengene går til ledefyr for fiskerbådene, til fiskernes aftenskole og til lignende praktiske formål. Båden rummer, foruden det sædvanlige mandskab: admiral, bådsmand, lodhiver, rorgænger og roere, en Neptun. To mænd i olietøj og med bådshager går ved bådens sider. 3 bajadser i klovndragt samler ind.

Et par år var båden ude som vikingeskib med skjolde langs skibssiden og mandskabet i islandske trøjer og langt skæg, samt forsynet med spyd.

1623 Skive.

I Skive har Marineforeningen i nyere tid sendt fastelavnsbåden ud flere gange, endda under ret imponerende former, med ialt 70 deltagere. I båden sidder Neptun. Lodhiveren forkynder med høj røst dybden; »20 favne og ingen bund« betyder, at 500 kr. er nok. Pengene går til de efterladte efter ofrene på søen under sidste krig. Båden var ude 1951.[105]

1847 Randers.

I Randers[106] går »fastelavnsbåden« eller »sluppen« ud hver fastelavn. Optoget arrangeres af »Randers Skipperlaug og Bombebøsse« (stiftet 1780), som endnu ved sine sammenkomster iagttager det gamle lavsceremoniel og bruger de overleverede lavsgenstande. De indsamlede penge går til søfolks efterladte og pårørende. Første omtale af optoget er fra 1862, fra hvilket år man har bevaret et regnskab; der indkom ialt 61 rdl. 3 mark og 3 skilling. Skikken er dog ældre.

Optoget finder sted fastelavnsmandag. To pyntede heste trækker båden, som er sat på en fladvogn og smykket med papskjolde og guirlander og omhængt med lærred med påmalede bølger og andre maritime attributter, såsom havfruer med voldsom barm, neptunskjolde o. lign. Besætningen består foruden af kusken og et par hornblæsende musikere i civil af admiralen i trekantet hat og flot uniform med lang krum dolk; på skødet bærer han den gamle bombebøsse, hvori de indsamlede pengesedler puttes. Endvidere en pligthugger, en bådsmand i trøje og med pibe, samt 4 menige gaster, klædt i hvide sømandsbluser med blå kraver, almindelige matroshuer på hovedet og om livet et rødt skærf. De sidder med rejste sort-hvide årer. På et pift fra bådsmandens pibe rejser de sig op i retstilling med årerne ved højre hånd. Så følger tre pift med et hurra efter hvert, derefter det sidste pift, og mandskabet sætter sig igen, mens trompeteren blæser: da — — da da da da. Under hvert hurraråb løftes huerne en gang og sættes på hovederne igen. Der er også en lodhiver, samt en, der sidder og holder et anker.

Foran vognen går med en halv snes meters mellemrum høje søfolk med faner, ialt en 16—20 stykker, og ved siden af båden er der også sømænd, klædte som gasterne i båden og bærende lavets fane og flere dannebrogsflag, samt raslebøsser. De hjemsøger huse og forretninger undervejs og overfalder alle forbipasserende. Ruten fastlægges af lavet, inden optoget begynder om morgenen kl. 8. I reglen kan man kun nå at komme rundt i den indre by, skønt optoget først slutter kl. 17, — dog afbrudt af de traditionelle spisepavser, hvor lavet er vært. I ældre tid nåede man også at drage ud i den nærmeste omegn. Efter turen, der slutter ved den fungerende lavsoldermands kontor, afmønstres besætningen, dagens udbytte opgøres og fordeles efter sæd og skik, og alle deltagerne råber et leve oldermanden, mens bådsmandens pibe skingrer.

1848 Hobro.

I Hobro[107] sender Fiskeriforeningen fastelavnsbåden ud. Skikken menes ikke at være ældre end 60—70 år. Pengene går til udsættelse af frisk ørredyngel i fjorden.

Den pyntede båd på vognen er bemandet med admiral i gammel uniform, bådsmand, lodhiver og sluproere. Musikken leveres af harmonika og mundharpe. Ved siden af vognen går der fanebærere og fiskere, udklædt som klovner, der blæser i trompet og rasler penge ind. Folkene i båden sang i ældre tid: »Hallo, hallo, vi sejle og vi ro!«.

1849 Mariager.

Fastelavnsbåden i Mariager[108] er af nyere dato, idet den første gang var ude 1895. Den sejlede hvertandet år indtil 1935, da den på grund af udgifterne foreløbig blev indstillet. Arrangører var Mariager fjords fiskeriforening, og indtægterne gik til udplantning af ørredyngel i fjorden.

Båden, der i de senere år var sat på en lastbil, var pyntet med fiskenet og grønt ved siderne. Stag med signalflag gik fra de lave master. Besætningen var — foruden musikken — admiral med hat og sabel, bådsmand, lodhiver og roere. De bar almindeligt fiskertøj og sixpence eller kasketter på hovedet. En dumme-

18. Fastelavnsbåden i Mariager 1935. Deltagerne er klædt i fisker- og klovnedragter; over essingen på båden, som er sat på en lastbil, hænger fiskenet (foto).

peter i høj hat og kjole og hvidt, samt et par klovner med maskerede ansigter og klovnedragter raslede penge ind. Flagbærere i dagligtøj eller fiskerdragter fulgte. Foran gik et par mænd som ordenshåndhævere.

1978 Grenå.

1870 nævnes i Grenå[109] den gamle skik at »føre båden omkring«, som politiet året i forvejen havde forbudt. Sluppen er dog vedblevet med at køre lige til vore dage. Fiskeriforeningen arrangerede optogene, og de indsamlede penge gik til trængende fiskere og deres enker.

I sluppen, der var pyntet med gran og flag, sad admiralen foran med trekantet hat, der prydedes af en mægtig fjerbusk; hans uniform havde ved en fejltagelse kun tre snore på ærmerne, hvad der svarer til kaptajnsgrad. Endvidere var der musikanter, pligthugger og 4—6 sluproere med rejste årer og i sædvanlig dragt: hvide skjorter og sorte benklæder, røde skærf og høje hatte. Foran og bagved gik indsamlere og flagbærere,

og nogle af fiskerne dansede en lystig reel, hvergang båden gjorde holdt. Dette hørte dog op i de senere år.

Lodhiveren loddede flittigt. Når bidragene var små, var han ved at løbe på grund; var de store, råbte han: »15 favne, ingen bund!«.

1979 Æbeltoft.

Traditionen om »sluppen« i Æbeltoft[110] går mindst 75 år tilbage i tiden. Fiskeriforeningen foranstalter stadigvæk optogene. Pengene går til dårligt stillede fiskere.

Sluppen er pyntet med røde og hvide bånd og grangrene. Mandskabet består af admiral, bådsmand, lodhiver, udkik, 6 roere og 3 musikere. Uniformen er den traditionelle; på hovedet bæres høj hat. 14—16 flagbærere og et par bøsseraslere slutter sig til toget. Turen rundt i byen foregår på den gængse måde. Enestående er dog vist skikken, at flagbærerne går 3, 6 eller 9 gange om sluppen, når den gør holdt. Musikken spiller, der tages lodskud, der manøvreres med årerne, synges sømandssange og siges vittigheder. Efter at alt er klart forefter, sejler sluppen videre.

2056 Århus.

Velkendt er i Århus[111] endnu »sluppen«, der hvert år er ude fastelavnsmandag. 1916 blev sejladsen indstillet på grund af krigen, men efter en pavse begyndte den igen 1930 efter mange forhandlinger med myndighederne. Skikken antages at være mindst 150 år gammel, sandsynligvis dog ældre. Sluppen omtales i Aarhuus Stiftstidende 31/1 1839, hvor det berettes, at søfolkene var ude på kongens fødselsdag, d. 28/1, »med deres smukt dekorerede Slup«. 1840 vilde de eligerede borgere i byrådet kun nødig give deres anbefaling til, at søfolkene måtte »kiøre omkring paa Gaden med Slup og Flag som sædvanlig Fastelavns Mandag«, og de følgende år forbød de helt det »i det Hele upassende Betleri«. Sluppen overlevede dog heldigvis modgangen og fortsatte efter få år; den hører stadig med i bybilledet, trods byens størrelse. En af grundene til modstanden har sikkert drikkeriet undervejs og bagefter været. Nu er det hele betryggende ordnet med en sluplov på hele 14 paragraffer, hvori bl. a. kræves, at deltagerne skal holde sig ædru under sejladsen.

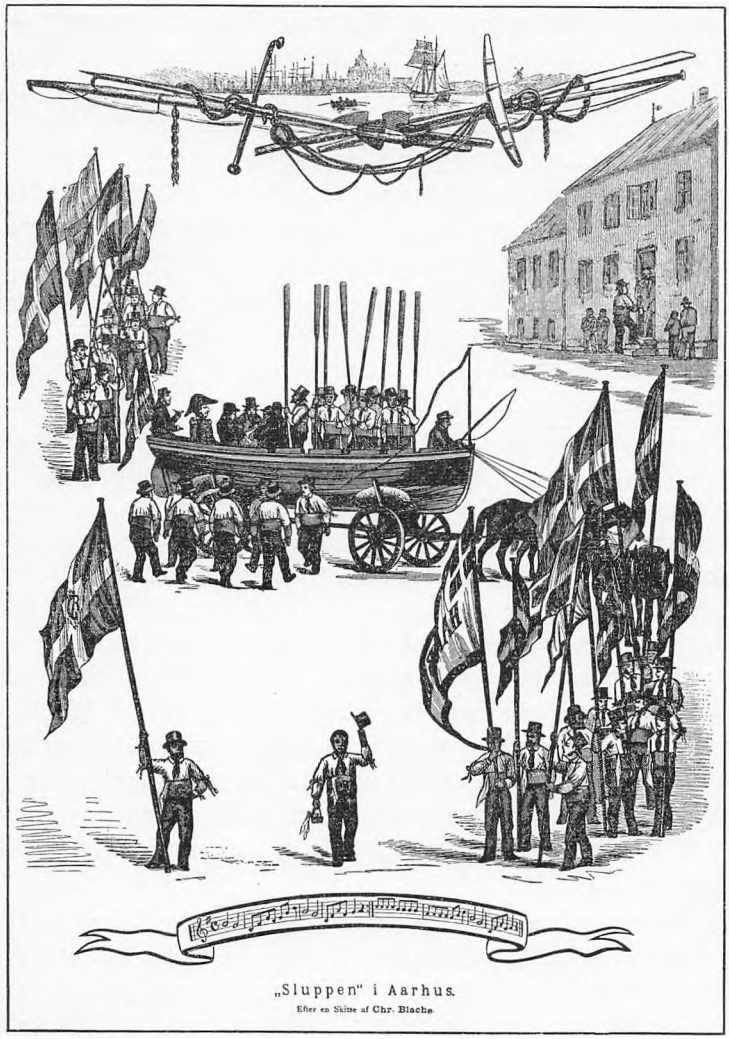

19. »Sluppen« i Århus i 1850'erne, tegnet af Chr. Blache efter barndomserindringer; med fanebærere, indsamlere, dansende sømænd om båden med admiral, sluproere og musik. Forneden en stump af slupmelodien (Ude og Hjemme 1880/81).

Optogene foranstaltes ikke af nogen forening, men af byens gamle søfolk og fiskere, der vælger en bestyrelse, »Sluplauget«, på 3 mand til at ordne det fornødne i forbindelse med autoriteterne. Nogen tid før fastelavn sendes gennem politimesteren en ansøgning om tilladelse til at afholde optoget ind til Justits-

ministeriet — det er der vist ikke andre byer der behøver —, og efter at denne foreligger, træffes forberedelserne. Sidste søndag før fastelavn mønstres på »hyrestævnet« et halvthundrede mand: en admiral, en bådsmand, 4 sluproere, 12 dansere, 16 flagbærere og 16 bøsseraslere. De gamle traditioner holdes højt i ære. Igennem 52 år var dampskibsdrager Scheiby en afholdt admiral; han døde 1896. Før ham var det en gæv sømand, Halvorsen, der havde mistet sit ene ben i slaget på rheden. Faderen og farfaderen til den nuværende admiral, fisker Anton Rasmussen, deltog i slupoptoget fra deres ungdom, farfaderen som lods.

Båden blev i gamle dage pyntet omme i gården hos madam Bech i gaden Spanien. Nu starter den — en grønmalet barkasse — fra Havnepladsen kl. 8. I ældre tid gik den allerede kl. 7 ud til Marselisborg, hvor der vankede en smuk pengegave. Båden trækkes af 2 eller 4 heste og er smykket med grangrene, blomster og grønt, røde og hvide bånd og flag. Besætningen er admiralen i admiralsuniform med trekantet hat, epauletter og gulddistinktioner, ordner og sabel; bådsmanden i styrmandsuniform med guldtresset hue; 4 årebevæbnede sluproere, samt et civilklædt orkester på 3 mand. I ældre tid var der også en pligthugger med bådshage lige bag kusken, som sidder i forstævnen. Bådsmanden var i en årrække »lamme Ras med træbenet« — han kunde slå de dejligste triller med piben. Admiralsuniformen er en fordums gave fra en eller anden høj embedsmand i Århus, og kården har tilhørt en »stadshauptmand« i Borgervæbningen.

Flagbærerne fordeler sig foran og bagved båden. Forreste bærer har et lodsflag og kaldes »lodsen«; i ældre tid var det et dannebrogsflag med Frederik VII's navnetræk på. De andre bærer dannebrogs- og undertiden andre nationers flag, som de har lånt af havnen. Ved hver side af båden går 6 dansere, og bøsseraslerne sværmer omkring blandt folk med deres grønne blikbøsser, ind i huse og butikker. Alle deltagerne er ligesom roerne i sluppen i hvide bluser med røde skærf eller livbælter, fra hvilke der dingler hvide lommetørklæder. På venstre bryst bærer de en dannebrogsfarvet roset. Der nævnes også røde sløjfer om armene. Benklæderne er mørke, og på hovedet har de nu høje silkehatte, — i ældre tid blanke hatte. Endnu omkring 1905 bar nogle det ene, andre det andet. På grund af kulden har

deltagerne stoppet 2—3 uldtrøjer under den hvide skjorte og ser derfor meget velnærede ud.

Undervejs standser båden med korte mellemrum ved de mere anselige gårde. Musikken spiller de gamle slupmelodier[112], og danserne synger de to første linjer af en gammel sang:

»Først skal vi giftes, og så skal vi ha'
ris i rumpen, tra la la la la —«,

mens de med kortlagte arme danser en snurrig kontradans, en hopsa eller reel med applomb, hvorpå admiralen blæser i sin trillefløjte, sluproerne rejser årerne, og danserne råber hurra 4—5 gange og svinger de høje hatte. Således gentages det jævnligt. Imens rasler de andre med bøsserne. Hvor der gives større bidrag, råbes hurra flere gange, mens der danses ekstradanse. Bådsmanden giver signal med piben for at angive hvert hurra. 3 stød i fløjten betød i gamle dage, at der mindst var givet en hel krone — bøsseraslerne kunde ved bestemte fingertegn melde kommandøren, hvormeget der var lagt i bøssen. — Passerede man en gammel skippers eller skipperenkes hus, lød der som honnør og hilsen også 3 pift med hurraer, en ære, de gamle var meget taknemlige for.

I løbet af dagen nåede toget i ældre tid det meste af byen igennem, selv yderkvartererne. Undervejs bragte konerne mad til mændene. Nu er Århus for stor til, at sluppen kan sejle overalt. Deltagerne er godt trætte, når sejladsen ved 18-tiden afsluttes ved politistationen. Raslebøsserne afleveres i Privatbanken, hvor pengene tælles op i nærværelse af en kontrolkomité. Senere får byens gamle fiskere og søfolk over 60 år, samt enker efter sådanne, hver en portion af det indkomne. 2/3 af nettoindtægterne bruges hertil, mens deltagerne selv får den resterende tredjedel. Pengene blev fordelt efter indviklede regler: admiralen fik dobbelt så meget og bådsmanden 1½ gang så meget som de lavest lønnede, nemlig flagbærerne. Danserne fik mere end flagbærerne, og bøsseraslerne fik igen mere end danserne.

Undervejs blev der flere steder serveret varmt øl, vin og kager, snaps o. lign. i ældre tid. Det var en fast skik, at der fra hotel »Royal« blev sendt en flaske portvin ud til admiralen personligt. Drikkevarerne flød rigeligt. Man sluttede sejladsen

hos madam Bach. Hun havde dækket langt bord gennem to stuer. Bøsserne blev tømte, pengene fordelte, og så stod den på kaffepunch. Bagefter var der dans til harmonika.

Dansen omkring sluppen menes at være et minde fra den tid, man »dansede fastelavn«, sådan som det fortælles, at katedralskolens peblinge gjorde det 1546 for Christian III. Det er dog snarere morskab, et bidrag til at more tilskuerne med en typisk sømandsdans.

2057 Horsens.

I Horsens har der i mands minde ikke været bådeoptog, men gamle mennesker kan huske at have hørt tale derom, uden dog at kunne give nærmere oplysninger[113]. I ældre tid fejrede man »skipperbal« i Horsens, hvor 12 kanoner saluterede[114], og det er ikke umuligt, at det har været i forbindelse med optog. På havnehovedet var indtil 1870—80'erne »bombebøssen« nedmuret i en stenfortøjningspæl, — den har måske engang været med i optogene.

2134 Bjergager.

Fra Dyngby strand har man ved en enkelt lejlighed kørt omkring med en båd på en vogn, fyldt med fastelavnsnarre. Der samledes ind til en fest for ungdommen om aftenen[115].

2143 Hov (Halling sogn).

»Sluppen« har sejlet i Hov fra ca. 1894—95. Efter 1900 gik overskuddet til en understøttelsesforening for fiskere. Politiet skulde hvert år give sin tilladelse til kørselen. Sluppen kørte rundt i hele kommunen[116].

> »»Sluppen« i Hov var udrustet på samme måde som de fleste andre steder. Her blev først lejet et spand heste med vogn, hvorpå der så blev anbragt en jolle, pyntet med flag og vimpel samt grønt m. m. Besætningen bestod af admiralen, der var udpyntet med en prangende uniform, trekantet hat og sabel ved siden. Dertil en bådsmand, udstyret med bådsmandspige, samt en lodhiver, der skulde lodde dybden, når sluppen sejlede ind i gården. Der var 4 sluproere. Bådsmandens uniform var trøje med blanke knapper, sluproernes var matrostøj med rødt og hvidt skærf. Dertil kom 4 mand, udklædt som klovner; de løb ved siden af sluppen med hver sin bøsse til at opbevare de forskellige bidrag i, som beboerne gav.«

350 Samsø (351 Tranebjerg).

»Sluppen« på Samsø[117] har enkelte gange været ude, vistnok for første gang 1909, da der samledes penge ind til et museum. Senere gik pengene til Tranebjerg sogns sygeplejeforening. Sluppen med mast og vimpler havde en gammel gråskægget skipper som admiral i det traditionelle udstyr. Rorkarlene sad med høje hatte på og årerne løftede. Foran optoget gik den gamle havnefoged Rasmussen og tudede i en råber; en officer med sabel eksercerede et hold soldater (»politibetjente«) med bøsser, og 4 andre orlogsgaster bar en kobbergryde eller en tekedel, hvori der indsamledes penge. En klovn med langt hår og skæg blæste i basun. Der var fanebærere foran og efter båden.

Turen gik fra Ballen gennem Brundby og Ørby til Brattingsborg, derfra til Tranebjerg og gennem Østerløkken til »Strandlyst«. Nu er skikken ophørt.

2252 Vejle.

Skikken at lade fastelavnsbåden sejle er ophørt for et halvthundrede år siden, så det nu kun er de meget gamle Vejleborgere, der mindes den[118]. Det var Sømandsforeningen og fiskerne, der arrangerede festen, og formålet var at understøtte trængende søfolk.

Fra 1840'erne skildrer L. Kragballe optoget således[119]: Båden var bemandet med en del af byens svende og drenge, behørigt maskerede. Den var udstyret med sejl, vimpler og dannebrogsflag og kørte gennem byens hovedgade ud til et beværtningssted uden for byen, hvor man snapsede bravt, indtil der atter kørtes tilbage til byen henad aften. Børnene rendte selvfølgelig bagefter, men fortælleren husker, at en af maskerne for at skræmme ham, der dengang var en lille dreng, sprang ud af båden og forfulgte ham, mens han i vild rædsel flygtede ned til Grejs å, der var isbelagt. — Formodentlig har erindringen om optoget stået ret uklar for fortælleren; det siges ikke, at det var søfolk, der kørte, men kun svende og drenge, og der fortælles ikke noget om pengeindsamling, om de sædvanlige ceremonier, og om sømandsdragterne. Det er dog vel sandsynligvis en almindelig fastelavnsbåd, der er tale om.

Fra slutningen af århundredet meddeles[120]: Båden udgik fra havnen og var bemandet med 7—8 søfolk, fiskere eller matroser. Roerne sad med oprejste årer, iførte hvide bluser med blå matroskraver og -huer. I ældre tid havde de blanke hatte. I forstævnen stod Neptun, i agterstævnen sad ved roret en sømand eller fisker i hjemmelavet søofficersuniform med guldstads og epauletter og dragen sabel. Ved siden af båden gik matroser i samme dragt som roerne og samlede penge i bøsserne.

2301 Bredballe (Hornstrup sogn).

Ved en enkelt lejlighed har fiskerne fra Bredballe strand ved Vejle fjords nordkyst lavet fastelavnsoptog, idet Vejle fjords fiskeriforening, stiftet 1893, i 1894 fik øvrighedens tilladelse til et optog gennem Bredballe og Vejle fastelavnsmandag. De indsamlede penge skulde gå til foreningens bedste. Optoget foregik i en båd, smykket med sejl, vimpler og dannebrogsflag, og sat på en lang vogn. Bådens besætning var kaptajn, styrmand og matroser. De var iført islandske trøjer som til hverdag. I båden medførte de ruser og fiskenet, som hang på essingen[121].

2253 Fredericia.

Det vides ikke, hvor langt tilbage i tiden fastelavnsoptogene i Fredericia går. Nulevende ældre fiskere husker dem fra 1860'erne. Dengang blev de foranstaltede af sømænd og fiskere. Efter o. 1880 var navigationsskolens elever ivrige deltagere, men da skolen ophævedes, indtrådte der en pavse. Optogene har dog indtil vore dage været foretaget, men mest om sommeren af den derværende Fisker- og sømandsforening til velgørende formål. De indkomne penge blev tidligere delt i to dele, hvoraf den ene part gik til trængende fiskere og resten til en glad aften med dans og sold.

I båden sad der i 1860'erne stoute sømænd som roere, med skipper og bådsmand, alle uden forklædning, blot i almindeligt fiskertøj. Kun bøsseraslerne var klædt ud, de bar masker. Senere gjorde man mere ud af udsmykningen; admiralen ved rorpinden fik trekantet hat og uniform, båden selv fik master og topsejlstænger, blev pyntet med guirlander og signalflag, ligesom der hængtes lærred med påmalede bølger omkring. Var der undervejs telefontråde, blev stængerne strøgne, mens der gennem

en råber blev givet kommandoord, og bådsmandspiben lød, til fryd for landkrabberne, som så til. Lodhiveren loddede og meldte dybden. Ved gadehjørner og torve ankredes op, lige som der mange steder gjordes holdt, hvor der var noget at få. Mændene i bådene havde korte stænger med bøsser på, som de stak til de forbipasserende. Bøsseraslerne på gaden bar lange stænger, så de kunde række bøsserne helt op til tilskuerne på anden sal. Foran og efter båden kom der flagbærere, nogle af dem med fremmede flag. En af de forreste tudede i et tågehorn for at angive, at toget nærmede sig.

I ældre tid synes optoget at have været meget primitivt og enkelt, f. eks. uden flag og musik. — Omkring 1910 fornyede man skikken ved at bemande båden med en halv snes matrosklædte børn[122].

2254 Kolding.

I vinteren 1886 enedes en del unge søfolk om at lave et fastelavnsoptog gennem gaderne for at samle penge til en sømandsforening, som også blev stiftet 1887. Der indkom ialt 180 kr. Foreningens formål skulde være at understøtte gamle sømænd og deres efterladte[123]. Dette første optog bestod af 3 vogne. Den første var en brig under manøvre og navigation, den anden forestillede linjedåb, den tredje viste fiskere under arbejde. Pjerrot og Harlekin samlede penge og drev løjer.

Optoget blev genoptaget 1888 på samme måde, og derefter 1895[124]. Foran kom lodsflag, foreningsfane og musik, derefter briggen »Niels Juel«, skibet »Havfruen« med en vogn på slæb, hvori Neptun med trefork og hår af tang residerede, derpå en fiskerbåd for sejl, med fiskere i olietøj og til sidst en bjørnetrækker med dansende og brummende isbjørn. Klovnerne samlede penge ind i poser på lange stænger. Sømændene dansede reel på »Havfruen«, og fiskerne drog våd langs gaden. På den ene vogn var der »barbersalon«; de lysthavende måtte sætte sig på et bræt, lagt over et stort bryggerkar, vist med vand, hvorefter de blev grundigt indsæbede og raget med en stor trækniv. Men derpå gjaldt det om at springe op i en fart, for ellers blev brættet under dem hurtigt trukket bort, så de vippede i karret.

Før eller efter optoget var der løjer ved havnen. Ved havnebløbets ene side lå et skib i »havsnød«. Mandskabet stod i rig-

ningen og skulde bjærges i land ved hjælp af en redningsstol, som blev halet tværs over havneløbet. Midt ude i dette var der hugget en stor våge i isen, hvor staklerne fik en dukkert, hvad der vakte stor munterhed.

1901 var der atter optog; det foregik på følgende måde[125]: Hos byens købmænd havde man lånt 4 fladvogne, som der blev slået planker over, så de blev bredere. På første vogn var der en jolle med to master med løse stænger samt to ræer på hver mast, så stængerne kunde stryges, når man passerede under ledninger. Besætningen manøvrerede under »sejladsen«, lodhiveren hev loddet ud, en pose med sand i en snor. Der var også kaptajn, udkiksmand og matroser. Anden vogn forestillede »dåb under linjen«. Bag fladvognen var en mindre vogn med presenning bundet fast, og der sad Neptun med sit følge. På vognen var der anbragt en mast og i forenden et ankerspil, hvor matroserne hev ankret op, mens de sang de gamle shanties. Kaptajnen var i tropedragt og havde en råber, en sekstant af træ og på et par fods længde, samt en stor passer. På tredje vogn var der 3 damer og 3 herrer, alle udklædte søfolk, der dansede sømandsreel til en harmonikas toner. Mændene var i matrosdragt med blanke hatte, »damerne« i danserindedragt med korte skørter og lange strømper. På fjerde vogn var der en bjørnetrækker med en dansende bjørn, en sømand i et bjørneskind.

Optoget drog fra havnen fastelavnsmandag om eftermiddagen og passerede de fleste af byens gader. I spidsen kom foreningsfanen og en del ældre medlemmer. Af og til blev der gjort holdt, hvor det kunde betale sig. Kaptajnen tog højden med sekstanten, satte ud i søkortet, og Neptun kom frem fra teltet med sit følge: dronning, barber, skriver og drabanter. Havets gud bar en lang kappe med påsyet tang, krone på hovedet, langt hår og skæg, og havde en trefork i hånden. Barberen var forsynet med en kalkkost, en stor barberkniv af træ, ca. 1½ fod lang, samt en spand med flødeskum, som mejeriet havde foræret. Skriveren havde høj hat, flip til over ørerne, samt en stor pennefjer af træ. Drabanterne indfangede nogle drenge fra gaden. De blev anbragt på en stor balje, fyldt med savsmuld. Barberen sæbede dem ind med kalkkosten og flødeskummet, og derefter blev de barberet og dykket ned i savsmuldet, hvorefter skriveren gav dem en dåbsattest. Ankeret blev derpå hevet op, og der fortsattes

til næste station undervejs. I begyndelsen var drengene bange for at lade sig barbere, da de troede, der var rigtig sæbeskum i spanden, men da de havde smagt flødeskummet, var de ivrige. Hovmesteren på Neptuns vogn sørgede for spise- og drikkevarer under turen, og der manglede intet. Bagerne gav fastelavnsboller, købmænd og restauratører vin, kognac, kaffepunch osv., så stemningen steg efterhånden. Bjørnen på sidste vogn var den første, der blev træt, men så dansede bjørnetrækkeren i stedet for.

Pengeindsamlingen besørgedes af klovner, Pjerrot og Harlekin, der gik rundt med bøsser og poser på lange stænger. — Aftenen sluttede med bal for deltagerne.

Sidste optog var 1912[126]. Det foregik på hævdvunden måde. Det eneste uheld var, at briggens master stødte mod et par telefontråde og gik i stykker, mens trådene holdt. Siden 1912 har der ikke været optog, og de gamle genstande, der benyttedes, er bortkomne.

2404 Lemvig.

Lemvig marineforening fik til fastelavn 1950 tilladelse til at samle ind til Minebøsse- og Georg Stagefondet. Medlemmerne riggede en båd til som korvet og satte den på en lastbil. I båden sad en admiral, hans næstkommanderende, et orkester og havguden Neptun. Et halvt hundrede marinere til fods fulgte »Korvetten Lemvig« på dens tur gennem byen. — Det er formentlig første gang at sådant fastelavnsoptog har fundet sted her[127].

2588 Esbjerg.

I juli 1893 drog et fiskeroptog rundt i Esbjerg. En båd, »Esbjærg«, var sat på en vogn og omhængt med lærred. Den var formet som et forgyldt vikingeskib med de vestjyske byers våben på skjoldene. I forstævnen sad »Ægir« (Neptun?), i agterstævnen stod »mor Danmark« med sit skjold og sin fane. Ved siden af båden gik æsepiger, og bagved fulgte fiskere i festdragt[128].

Mere ægte end denne teatralske båd er den almindelige fastelavnsbåd, som i de senere år har samlet penge i byen. Den er bemandet med elever fra Fiskerhøjskolen. 1947 sejlede hele 3 både[129].

1171 Jylland i almindelighed.

Fastelavnsbåden kendes ikke over hele Jylland. Således sejler den f. eks. ikke i *Hals* (v. Limfjorden), *Løkken, Hirtshals, Thyborøn, Ringkøbing, Ribe og Varde*, ejheller på *Fanø* eller *Manø*. Sønderjylland kender øjensynlig slet ikke skikken. Kun fra *3233 Sønderborg* haves beretning om en fest, der kan sammenlignes med bådeoptogene[130]. Det var en fastelavnsfest 1855, foranstaltet af det flere hundrede år gamle skipperlav. Deltagerne til en stor frokost blev afhentet i en fiskerbåd, sat på en hestetrukken slæde. Ved årerne sad 8 bådsmænd i orlogsdragt, med båndsmykkede blanke lakhatte, og ved roret stod en stout skipper som admiral, med »tremaster« på hovedet og sabel ved siden. I båden fik æresgæsterne plads, med høje hatte på. Ved hotellet blev de modtaget af et par flagdrenge og med musik af orkestret. Bådsmændene paraderede med årerne, og admiralen lagde hånden til tremasteren, således som han havde set de engelske midshipmænd gøre det. På denne måde blev alle gæsterne sejlet til hotellet.

Det vides ikke, om denne fest har været gentaget senere. Nutildags kendes intet til lignende traditioner.

B. Udlandet

I. Oversigt over skikken

Materialets art.

I endnu højere grad end det var tilfældet ved fremlæggelsen af det udenlandske stof vedrørende dystløbene gælder det, at materialet til bådeoptogenes historie i udlandet er utilfredsstillende. Uden tvivl er skikken at lade en båd »sejle« på landjorden langt mere udbredt, end vort materiale og det efter dette tegnede kort angiver. En endnu mere udstrakt gennemlæsning af forskelligartet litteratur vil sikkert kunne bringe en del flere bådeoptog for dagen fra hele Europa. Når det fra Danmark har været muligt at samle et forholdsvist rigt stof om bådeoptog fra 65—70 steder — og hvor mange har i virkeligheden været klar over, at der fandtes en så stærk og rig tradition herhjemme? — vil man kunne skønne, at der fra udlandet også vil kunne ventes et mangedoblet materiale, om man har lejlighed til at finkæmme flere forskellige egne. Dersom man havde institutioner i lighed med vore nordiske folkmindesamlinger, hvor der systematisk var indsamlet skrevne kilder, vilde det være lettere for en forsker i et fremmed land at finde det stof, han har brug for. Nu er man henvist til at gå til den trykte litteratur, som ofte er vanskeligt tilgængelig, som man ofte overser vigtige vidnesbyrd i, og som har den skavank, at stoffet væsentligt kun gengiver ældre tiders forhold og ikke en senere tids.

De oplysninger, der her er givet i en ujævn materialesamling, er også yderst utilfredsstillende af andre grunde. Dels er de i reglen yderst knappe, hvad der i højeste grad hindrer os i at sammenligne dem med de danske meddelelser, dels er de spredt over et tidsrum af over 800 år. Vi ved ikke altid, om skikken er

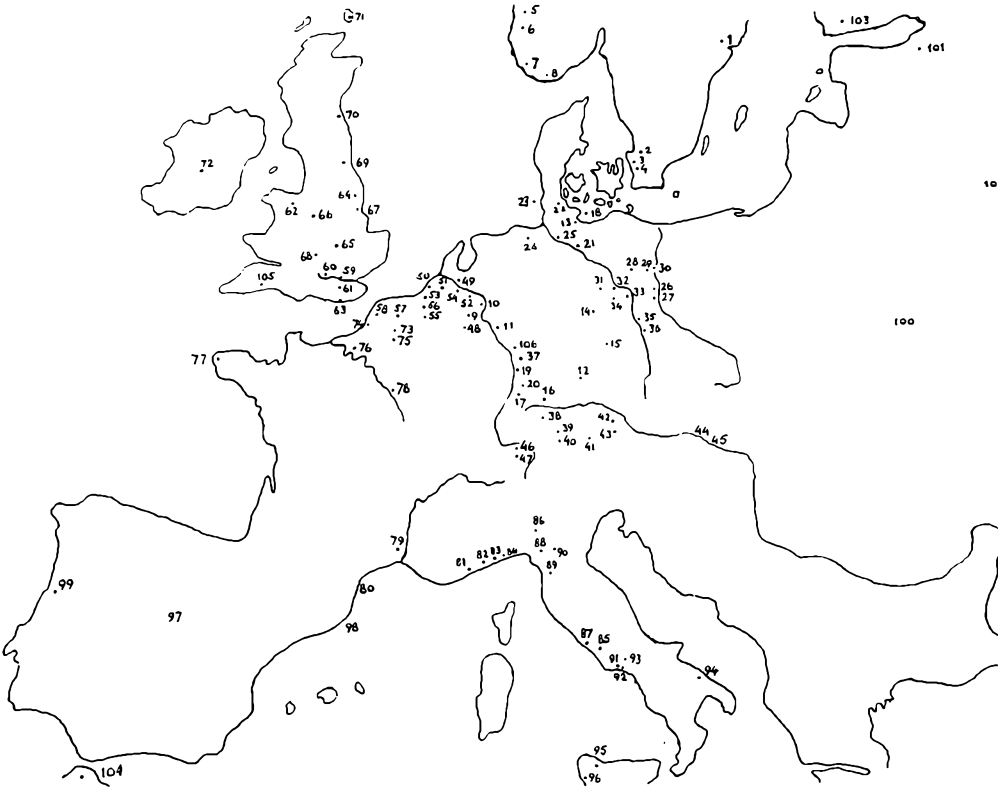

20. Bådeoptog uden for Danmark, nævnt i teksten.

1. Stockholm; 2. Engelholm; 3. Helsingborg; 4. Rå; 5. Ålesund; 6. Bergen; 7. Stavanger; 8. Flekkefjord; 9. St. Trond; 10. Köln; 11. Dietkirchen; 12. Nürnberg; 13. Lübeck; 14. Leipzig; 15. Eger; 16. Ulm; 17. Tübingen; 18. Burg (Femern); 19. Heidelberg; 20. Stuttgart; 21. Lauenburg; 22. Arnæs; 23. Wyk (Føhr); 24. Oldenburg; 25. Hamborg (?); 26. Stralau; 27. Braunsdorf; 28. Zehdenick; 29. Oderberg; 30. Hohensaaten-Wutzen; 31. Alsleben; 32. Magdeburg; 33. Aken; 34. Glinde; 35. Wehlen; 36. Rathen; 37. Mannheim; 38. Memmingen; 39. Wolfratshausen; 40. Starnbergersø; 41. Unterwessen; 42. Laufen; 43. Maxglan; 44. Wien; 45. Schwechat; 46. Ermatingen 47. Aarau; 48. Huy; 49. Utrecht; 50. Bergen-op-Zoom; 51. Breda; 52. Nijmegen; 53. Antwerpen; 54. Hertogenbosch; 55. Brussel; 56. Malines; 57. Ath; 58. Ypern; 59. London; 60. Chelsea; 61. Garrat; 62. Chester; 63. Rye; 64. Ripon; 65. Lichfeld; 66. Knutsford; 67. Hull; 68. Coventry; 69. Newcastle; 70. Edinburgh; 71. Lerwick; 72. Irland (?); 73. Lille; 74. Dunkerque; 75. Douai; 76. Rouen; 77. Brest; 78. Paris; 79. Tarascon; 80. Collioure; 81. Fréjus; 82. Nizza; 83. Monaco; 84. Mentone; 85. Rom; 86. Milano; 87. Ceri; 88. Reggio; 89. Firenze; 90. Bologna; 91. Napoli; 92. Santa Lucia; 93. Nola; 94. Bari; 95. Palermo; 96. Mazzara; 97. Spanien; 98. Barcelona; 99. Portugal; 100. Rusland; 101. Tichwin; 102. Moskva; 103. Pyhämaa; 104. Fez; 105. Plymouth; 106. Mainz.

regelmæssigt genkommende, eller om den kun er blevet iagttaget én gang; vi er ikke altid klare over, hvem der har stået for optogene, og om der har været tiggeri i forbindelse dermed; vi ved for lidt om dragterne, tidspunktet, de ledsagende figurer, ceremonierne osv. Vi kan heller ikke altid oplyse, hvorvidt skikkene lever nutildags eller ej, eller om de er undergået ændringer. Og som det var tilfældet med det danske stof, ved vi selvfølgelig heller ikke, hvor gamle optogene er. Hvordan det forholder sig med traditionens fasthed gennem tiderne, kan vi sjældent kontrollere. Mange af de pragtfulde og rige optog er sandsynligvis undergivet store forandringer, fordi de er mondæne og foregår for et forvænt publikums øjne. Der er således stor forskel på Lord Mayor's Shows i London, hvor der hvert år vises nye og overraskende bådefremstillinger for ikke at få tilskuerne til at gabe, og så f. eks. på de beskedne folkelige optog ved Oder-floden. Også karnevalsoptogene er forskellige hvert år (Köln, Nizza), hvorimod kermesseoptogene vist er mere konstante.

Vort stof lader os gang på gang i stikken, når vi ønsker de forskellige spørgsmål nøjere belyst.

Forskellige grupper af bådeoptog.

Betragter vi det danske materiale, vil vi trods alle småforskelligheder dog have fornemmelsen af at stå overfor en fast udformet, ensartet skik. Det samme er slet ikke tilfældet, når vi ser på det udenlandske stof. Tværtimod. Hvilken mangfoldighed, hvilke forskelle! Det eneste, der er fælles for de optog, vi beskæftiger os med, er selve det håndgribelige: båden (eller skibsmodellen).

En oversigt kan kun fås, når vi deler optogene i grupper, men her gælder det også, at der er mange overgange mellem grupperne. F. eks. ser vi i afdelingen hofoptog, at en del af dem også kan regnes til håndværker- og standsoptog, idet det er sømænd eller håndværkere, der foranstalter dem og spiller med i dem. Det samme gælder kirkelige optog, hvor det er søens folk, der optræder under kirkens formynderskab, eller de »historiske« optog, der samtidig kan være sømandsoptog. Man kan heller ikke gå ud fra, at alvorlige optog er kirkelige optog. Selv ved højtidelige helgenfester træffer man den mest over-

givne lystighed og løssluppenhed, som forøvrigt vel i reglen i den katolske verden, når der er optog og fester. Den katolske kirke har forstået at få en vis kontrol over det folkelige forlystelsesliv, hvad der sikkert ofte kan have sine fordele, men til gengæld forekommer det tit en protestant, at gøgl og alvor er for meget sammenblandet, hvor det ikke er på sin plads. I Belgien siges det direkte, at håndværkernes og sømændenes optog er erobret af kirken, således at de nu i reglen er knyttet til kirkefesterne, »kermesserne«, og det har vel været tilfældet mange andre steder.

1. Den første gruppe er *fastelavnsbåden,* eller som man med henblik på de katolske egnes fester kan kalde den: karnevalsbåden. Allerede o. 1350 ser vi, at der i fastelavnsoptogene i Nürnberg er en båd, og den optræder senere i Eger (1402), Lübeck (1433) og i nyere tid i mange folkelige fastelavnsoptog i Tyskland, Frankrig, Italien, ja endog Rusland. Specielt må her peges på fastelavnsoptogene i Nürnberg, Lübeck og Belgien (»de blauwe schuit«). I Nürnberg synes de først at være arrangeret af håndværkerne, men senere overtoges de af patricierne; i Lübeck var det det patriciske »Zirkelgesellschaft«, der stod for optogene, og over hele Belgien var det fastelavnsgilderne med den blå skude som tegn, hvor som det hedder »alle fyre med vilde manerer« kunde optages. Intet under, at man formodentlig fra forskellig side har set skævt til de lystige brødres livsglæde og hæmningsløse optog. Disse lystigheder lever videre den dag i dag, dog vist i mere afdæmpet form, i karneval'erne i Köln, Nizza osv., hvor der stadig forekommer både i optogene, men som ellers ikke er anderledes end alle de øvrige karneval'er under mildere himmelstrøg, — fester som ikke er nævnt her, fordi de ligger uden for vort område.

2. En stor del af bådeoptogene kan karakteriseres som *håndværkeroptog.* Man ser af materialet, at de forskelligste grupper af håndværkere har ført båden rundt, selv hvor det er vanskeligt at se nogen forbindelse mellem deres håndværk og søfarten. Det gælder f. eks. væverne i St. Trond 1133, slagterne i Nürnberg 1350 og tøjmagerne 1402 i Eger. I reglen må man vel antage, at håndværkerne er i ledtog med søens folk, således at båden er et led af et længere optog, hvor hvert håndværk sender

sin karakteristiske vogn med, som f. eks. i Dunkerque, London, Engelholm. — Man må huske på, at for deltagerne har optoget absolut ikke stået som et bådetog, således som det optræder for os, fordi vi har opmærksomheden specielt henvendt derpå. Båden har kun været et af de mange led i det samlede optog.

3. Ubetinget er de fleste folkelige bådeoptog, i hvert fald de, hvor båden er det centrale, arrangerede af *søens folk,* først og fremmest af sømænd og fiskere, men også af folk med nærmere eller fjernere tilknytning til sønæringen, f. eks. fiskehandlere (London, Antwerpen), skibsbyggere (ved Oder-floden, Plymouth), rebslagere (Hohensaaten), tømmerflødere (Wolfratshausen).

Mange vil muligvis undre sig over at finde så mange bådeoptog langt inde i kontinentet. Faktisk er der færre havnebyer, der synes at kende til bådeoptog, end indlandsbyer, hvis man kan stole på materialet (jfr. at det samme var tilfældet med dystløbene). Ser man på dette med danske forhold i tankerne, vil man føle det unaturligt; men selv om man vitterligt træffer byer nævnt, som overhovedet ikke har nogetsomhelst med skibsfart og fiskeri at gøre, må man dog gøre sig det klart, at der i indlandet, f. eks. i Tyskland og Frankrig, er langt mere skibsfart og fiskeri, end man almindeligvis forestiller sig. De store flodsystemer er forbundet med kanaler, og der er ofte en meget livlig trafik med slæbedampere og lægtere. Ved floderne og de større søer er der ligeledes en ikke ubetydelig fiskefangst.

Det er klart, at deltagerne i de her nævnte optog i reglen viser deres arbejde undervejs. Fiskerne kaster net ud, og søfolkene forretter deres arbejde som på et rigtigt skib.

Der findes flere ældre meddelelser om søfolks og fiskeres deltagelse i optog, således i Huy (1113), Burg på Femern (1500'erne), Nijmegen (1550), Bergen op Zoom (1564) osv.

4. En forbavsende stor gruppe bådeoptog er *hof- eller fyrsteoptog,* arrangeret ved hoffernes store fester, især i anledning af kroninger, bryllupper, fødsler, men også ved gæstebud og besøg. Bortset fra den ældste oplysning om ridder Moriz af Craons skib o. 1184 (se det franske stof) — den er litterær, men kan vel gå tilbage til en virkelig begivenhed —, kan følgende tidstavle opstilles:

1235 Köln (bryllup)
1313 London (fødsel)
1378 Frankrig (gæstebud)
1453 Lille (fest);
Reggio (hylding)
1501 London (bryllup)
1558 Rouen (bryllup)
1579 Firenze (bryllup)
1589 Paris (kroning)
1594 Edinburgh (fødsel)
1608 Firenze (bryllup)
1613 Heidelberg (bryllup)
1616 Stuttgart (fødsel)
1628 Bologna (turnering)
1650 Stockholm (kroning)
1662 Chelsea (besøg)
1667 Leipzig (bryllup);
Wien (do.)
1722 Moskva (fastelavn).

Måske vil det være rimeligt at henføre de londonske Lord Mayor's Shows til denne gruppe; vi kender af disse følgende, hvori der har sejlet en båd: 1605, 1612, 1613, 1616, 1685, 1687; de fortsættes lige ned til 1902.

Listen over fyrsteoptog vil sikkert kunne udvides betydeligt, om der undersøges yderligere litteratur. Forøvrigt har der selvfølgelig også været en del »triumfer« uden båd. Man vil lægge mærke til, at det ikke alene er renæssancetiden, der kender hofoptog. Allerede i middelalderen optræder de. Efter midten af 1600'erne bliver der færre.

5. Kirkelige optog er en anden stor gruppe. Det ligger dog i sagens natur, at sådanne optog kun forekommer i katolsk tid og i katolske lande. Den protestantiske kirke har ikke blandet sig i de folkelige fester; selv i de for Danmark så særprægede kirkeskibsprocessioner, hvor kirkeskibsmodellen bæres i optog til Guds hus, har kirken spillet en yderst passiv rolle og gør det den dag i dag, hvad der virker forbløffende, når man tænker på den katolske kirkes nidkærhed m. h. til alt, hvad der angår dagliglivet, — for søfartens vedkommende optog med skibsmodeller, dåb af både, velsignelse af redskaber, af fiskeri og af søfart m. m.

En del af de kirkelige optog med både er omtalt i bogen om kirkeskibe; i vort materiale, hvor der behandles optog med rigtige både og ikke modeller fra kirkerne, mærker man sig, at mange optog er processioner med helgener på både (S. Ursula i Holland, jomfru Maria i Brussel, St. Vincent i Collioure, St. Nikolaj i Bari osv.).

Over hele Belgien er de bekendte »kermesse«-»ommegang«-processioner almindelige den dag i dag, hvor der foruden båden optræder mange mærkelige og morsomme vogne, som ret beset ikke har nogetsomhelst med kirken at gøre. Det samme gælder måske i højere grad Dunkerque-optogene og madonnafesten i Santa Lucia ved Napoli, som faktisk synes at være en hedensk fest af reneste vand.

6. Især fra middelalderen nævnes bådeoptog i kirkelige *skuespil.* Det vides, at der af og til kørte flere teatervogne rundt fra sted til sted på festdagene; de gjorde holdt på forskellige steder og spillede hver en scene, hvorpå de kørte videre til næste holdeplads og opførte samme scene for et nyt publikum, således at alle fik samme spil at se. Allerede 1413 var det en gammel skik i Dendermonde (Belgien), og i 15. århundrede også i Eger og Lübeck at køre rundt med bevægelige scener, hvorpå der undervejs opførtes små stykker[1].

Fra England kendes det i materialet omtalte Noah-spil 1426 og 1485 (Newcastle, Hull), og i Spanien det samme 1424 (Barcelona). 1433 spillede man i Lübeck et stykke »de krake« til fastelavn. Det »spil på skibe«, som Albrecht Dürer så 1520 i Antwerpen, kan måske også have været et lignende skuespil. Mere i tableauform har Nürnbergskibene med fremstilling af helvede været (1475 ff.), ligeledes til fastelavn, og lignende helvedesfremstillinger, der var meget yndede, har været hyppige på samme tid i Belgien. Fra senere tid er den lange række vogne med opbyggelige og muntre tableauer i Dunkerque 1755, med Adam og Eva, St. Mikael med den lænkede Lucifer m. fl.

Om helvedeskibene i Nürnberg og Belgien nævnes, at de blev stormet af deltagerne — sikkert under mange løjer og megen knalden. Sådanne fingerede kampe har nok ikke været ualmindelige. 1378 kæmpede ved det franske hof et skib med korsfarere mod en kæmpemodel af Jerusalem, og i London angreb et skib 1501 ved et optog et kunstigt slot, besat med skønne damer.

Fra moderne tid kendes i Unterwessen et sørøverspil til fastelavn. Den historiske baggrund for denne leg synes i høj grad af tvivlsom ægthed. En fantasifuld tysk forsker vil føre dette spil tilbage til oldtidens Dionysosoptog, hvor der også forekom en båd, nemlig Dionysos's, som blev overfaldet af en piratbåd, så-

ledes som den 6. homeriske hymne fortæller, at det skete. Dionys lod vinranker spire frem på båden og forvandlede sig til en løve, så sørøverne skrækslagne sprang i vandet og forvandledes til delfiner[2]. Bortset fra det tilfældige med sørøverne er det vanskeligt at se lighedspunkter mellem de to optog, og man gør bedst i at afvise sådant letsindigt fantasteri.

7. Den mindst værdifulde art bådeoptog er nok de »*historiske*«; de er uden tradition og derfor ganske uhistoriske. Sådanne træffes forøvrigt ikke blot i nutiden, men også i ældre tid, f. eks. i 1824 mindefesten for Jean-Bart i Dunkerque, 1847 pioneroptogene i St. Louis, 1880 »Boston tea-party«. Særlig yndet er i vore dage vikingeskibe, ganske som ved de danske tilsvarende optog, f. eks. i Rye, Ripon (1886), Lerwick og Rouen. Selv om der for Skandinavien ligger en fin reklame i disse optog, falder det dog svært at forsone sig med dem. — Fra Bergen nævnes Tordenskjoldoptog. De er sikkert af samme værdi. — Sydlige lande er forøvrigt næppe bedre i den henseende. 1887 viste man i Bari i et optog rovet af St. Nikolaj-relikvierne; søfolkene optrådte i dragter fra omkring 1087.

8. Til slut skal nævnes en lille særlig gruppe bådeoptog, nemlig i forbindelse med *forlovelse og bryllup.* De træffes på de nordfrisiske øer, specielt på Føhr (forbundet med at brudgommen skal »hønse«, give afgift til ungdomslavet, der kører båden op) og i Finland. De to optog har selvfølgelig intet med hinanden at gøre indbyrdes, og det er et spørgsmål, om man i virkeligheden kan regne dem med til de egentlige bådeoptog.

Båden og optoget.

I nogle optog har der været ikke blot ét, men flere skibe. Mange af dem synes at være opbyggede på en vogn ved hjælp af pap, træ, sejldug osv., således det 145 fod lange skib i London 1687. En del har flere master, sejl, rig flagsmykning, kanoner, hvormed der afgives salut, og viser manøvrerende søfolk. Der nævnes ovenikøbet lodhivere en enkelt gang (Dunkerque, Philadelphia). I Glinde har man ført et dampskib om. — Men der er også fantasiskibe, især i de mondæne karneval'er, f. eks. en gondol i svaneform (Köln), en båd som en muslingeskal med en nøgen Venus (Firenze, — velsagtens en fremstilling af Botticellis maleri af den skumfødte kærlighedsgudinde i Uffizierne), et sølvskib med 12 personer (Paris).

Mest almindelig er vel en jolle sat på en vogn som i Danmark, i hvert fald hvor det er mere ægte, folkelige optog. Hyppigt nævnes, at den er omhængt med sejldug med påmalede bølger. De medførte fiskerbåde har ofte net hængende over essingen.

Redningsbåde har været vist i optog i Stavanger og London, og ved Starnbergersøen har man ført en »ege«, en lokal primitiv bådtype, om.

Mens der de fleste steder er tale om en virkelig båd eller en vogn, udstyret som båd, kendes skibsmodeller i optog flere steder — uden at de kan sammenstilles med kirkeskibsmodeller i kirkelige optog —, især i det indre Tyskland i egnen omkring Berlin og Elben (Lauenburg og Dresden), samt i Laufen. Det er mest modeller af lokale typer, der føres omkring. I Chester var der før 1661 et drejeligt skib på et papbjerg, og i Santa Lucia førte man et papirskib med.

Illuminerede skibe nævnes flere steder (Føhr, Sicilien). I Laufen brændte der en åben ild i mastekurven.

Det fortælles ikke sjældent, at bådene — ligesom i Danmark — er sat på kaner eller slæder, når der er sne, f. eks. i Helsingborgegnen, i Rusland og flere steder i Tyskland. På Elbens is har man ved Hamborg kørt i både på kaner, — men om det har været entreprenante vognmænd, der har foranstaltet dette, eller om der har været optog, vides ikke.

Vi får desværre for lidt at vide om, hvordan deltagerne i båden er klædt. Af og til nævnes, at der sidder fiskere i olietøj i båden, eller at den er bemandet med sømænd i uniformer. Men man har ikke indtrykket af, at det drejer sig om den faste, uniformerede besætning som i den danske fastelavnsbåd.

Ejheller siges der meget om indsamlinger som i de danske optog. Ved kermesse- og karnevaloptogene har der næppe været tigget penge eller mad; dog nævnes det som noget efterlignelsesværdigt, at man af og til i Belgien har samlet ind til de fattige[3]. Tiggeri nævnes især fra de folkelige optog ved de tyske floder (Oder, Spree, Rhin, Donau). I Arnæs har man ved sit tarvelige dyrehavegøgl lokket penge af godtroende tilskuere, og i Bergen og Stavanger har man ligefrem haft indsamling til gode formål.

Optog i omegnen uden for byen nævnes kun sjældent. Deltagerne fra Unterwessen drager temmelig vidt omkring for at vise deres sørøverspil, og Stralau-optoget gik også rundt i de

tilstødende landsbyer. Den gamle St. Trond-båd synes at have foretaget en længere rejse.

Kun et par steder nævnes det, at der i forbindelse med optoget har været dystløb, således i Burg på Femern og ved Starnberger sø.

Flere steder nævnes det, at båden brændes efter optoget, således i Norge, på Shetlandsøerne, i Rye ved Hastings, samt i flere byer ved Rivieraen. I Santa Lucia blev et papirskib brændt med mange løjer. Karnevalskibet i Nürnberg synes også at være blevet brændt i middelalderen, måske som afslutning på den kamp, sceneriet forestillede.

I fyrsteoptogene var fyrværkeri meget almindeligt. Man elskede storartede ildeffekter og meget knalderi. I Stuttgart blev et mægtigt fyrværkeriskib futtet af 1616, og lignende skikke har nok været anvendt andre steder[4].

At optogene i ældre tid har været meget løsslupne, undrer os ikke; fastelavnen var i katolsk tid en afskedtagen for længere tid med livsglæden, og den måttte udnyttes. I udlandet som i Danmark nævnes der gang på gang forbud mod al fastelavnløben i almindelighed fra regeringens og gejstlighedens side, og fastelavnsbåden specielt har også ofte været forbudt (St. Trond 1133, Ulm 1530, Nürnberg 1539, Tübingen 1584, Douai 1770). Det er ikke umuligt, at der kan have været erotiske udskejelser forbundet med bådeoptogene hist og her, som f. eks. i St. Trond og formodentlig også i Nürnberg[5].

Ledsagende figurer.

For en fuldstændigheds skyld skal det nævnes, at det gang på gang oplyses, at der er musik med i optogene, enten siddende i båden eller gående bagefter. Ligeledes var der ofte flag og faner med. Flere steder blev der holdt dans i forbindelse med optoget, således sværddans i Nürnberg og i Burg på Femern.

Af de mange personer, der optræder som typer eller masker i optoget, skal de vigtigste kort opregnes. I oversigten over det danske stof er der givet en yderligere behandling af de fleste af disse typer.

Særlig hyppige er klovner i de forskelligste former, i middelalderen især narre; skibene i Nürnberg og Belgien er ligefrem narreskibe. Mester Jakel er en anden narretype (den »kloge«

nar). Lokale klovner er f. eks. »Fleckelmann« og »Brezelmann« i Elbbjergene og »den lystige person« i Lauenburg. I Garrat holdt man et helt narreparlament. I Moskva optrådte en narrebisp. Som en slags klovner kan man vel regne de morianer og tyrker, som af og til nævnes.

Djævlene i Nürnbergbåden har sikkert ikke været kedelige. I middelalderens skuespil er djævlene yndede komiske figurer[6]. I Stockholm optrådte 1650 såkaldte søtrolde, måske en slags havmænd. Vildmænd nævnes mange gange i optogene, både i Nürnberg, Unterwessen, i de belgiske optog og i Dunkerque. Meget morsomme har sikkert de dyrefigurer, der optrådte i Moskva 1722, været. Bjørnen i Sibirien har sandsynligvis været i familje med den også fra Danmark kendte dansebjørn.

I karneval'erne optræder prins Karneval som en legemliggørelse af festen, f. eks. i Köln. Tilsvarende forekommer der en karnevalsdronning i Paris.

I de fyrstelige optog nævnes en mængde allegoriske figurer og personer fra antik mytologi. Folkelige er de ikke, de er lånt fra det gude- og personificeringsapparat, som man kendte fra den genoplivede oldtid, og som man selv udbyggede. Der optræder guder og heros'er (Merkur, Mars, Venus i sit Venusbjerg, Isis, Thetis, Jason) og deres ledsagere eller andre mytologiske skikkelser (tritoner, nereider, havheste, sirener, de fire vinde); der er personificerede lande og byer (Britannia, prinsesse Venetia) og også legemliggjorte begreber (»Happiness«). Uden større hensyntagen til rimeligheden kan kristne skikkelser og symboler optræde midt iblandt dem (helgener, de tre vise, engleskarer, Noah).

Den glade vingud Bakkus, som vi også i Danmark så optræde, møder vi kun få steder, nemlig i Dunkerque og Moskva. Langt hyppigere optræder Neptun, hvad der også må siges at være rimeligt. 1594 sås han sammen med Thetis og tritoner i Edinburgh, i 1600'erne traf vi ham ved Lord Mayor's show i London sammen med sin dronning Amfitrite, og i Ypern, siddende på en kunstig hval. Overraskende er det måske at finde ham i czar Peter den stores fastelavnsoptog i Moskva 1722. 1755 sidder han i Dunkerque-optoget med trefork og krone i en muslingeskal. Fra 1800'erne kendes han i Antwerpen, Köln, Dunkerque,

Plymouth, og fra moderne tid i Memmingen-fiskernes optog og i Little Compton i USA. Morsomst er skildringen fra Santa Lucia, hvor han ligefrem optræder som pudsenmager, ridende på et æsel og stikkende sin egen papirsdragt i brand.

Skibet kaldes af og til et »lykkeskib«, formodentlig med Fortuna, lykkens gudinde, ombord, beskærmende det høje fyrstepar, der sidder deri (som i Leipzig 1667). I Brussel og Douai fulgte et lykkehjul med i optoget, dvs. en symbolsk fremstilling af lykken, der tænkes som et hjul, som snurrer rundt: snart er man ovenpå, snart styrtet dybt ned.

Kæmpefigurer, giganter, ses i flere optog som en af de figurgrupper, der deltager sammen med båden, således ved kermesseoptogene i Belgien, men også i Dunkerque, Douai og London, — i nyere tid også i karneval'erne i Nizza. Undertiden kan det være en hel familje med far og mor og børn.

Et stort, kunstigt opbygget dyr forekommer flere gange, ligesom herhjemme. I Ypern (1683) og i Antwerpen (1803) er det en hval, som sprøjter vand på tilskuerne, i London (1616) en delfin, i Nizza en fisk og i Tarascon en drage.

Endnu skal nævnes en skik, som flere gange har forekommet i forbindelse med bådeoptog, nemlig »plovgangen« (Leipzig i middelalderen, Eger 1483, Ulm 1530, Hull i middelalderen). Ligesom man i ældgammel tid har ført et skib omkring i optog for at bringe velsignelse over skibsfarten, har man gået omkring med en plov på markerne, velsagtens oprindelig for at gavne væksterne[7].

Årstiden.

Medens bådeoptogene i Danmark oftest er knyttet til fastelavn, især til fastelavnsmandag, er det samme ikke tilfældet i udlandet. Ganske vist er den største gruppe — her ses bort fra fyrste- og hofoptog, samt historiske optog — fastelavnsbåde eller karnevalsskibe, både i middelalderen (Tyskland, Belgien) og i nyere tid (især i Tyskland, sjældnere i andre lande; ikke i Belgien og England, enkelte gange i Frankrig (Paris, Nizza), Italien (Rom, Milano), Spanien samt Rusland). Ellers fordeler de sig over hele året, som følgende skema vil vise:

Mellem jul og helligtrekonger: Tichwin (jfr. nytårsoptog i Fez og Kina).
Helligtrekonger: Lauenburg.
Mandag efter helligtrekonger (»plovmandag«): Laufen, Hull, Newcastle.
29. januar (julehelgens slut): Lerwick.
2. februar (kyndelmisse): Glinde.
22. februar (St. Peters stol): Mentone, Sicilien.
Askeonsdag, påske: Eger, Oderberg, Rhinegnen.
3. søndag efter påske: Fréjus.
Forår (i alm.): St. Trond (?), Oder-egnen.
1. maj: Knutsford.
Pinse: Oldenburg.
Sommer (i alm.): Starnbergersø.
St. Hans: Norge, Chester, Dunkerque, Tarascon.
Juli: Douai.
August: de belgiske kermesser; Santa Lucia.
24. august (St. Bartholomæus): Memmingen.
5. december (St. Nikolaus aften): Ulm.

De historiske optog falder udenfor, idet de er knyttet til bestemte datoer, og helgenfesterne selvfølgelig til vedkommende helgens dag.

II. Det udenlandske stof

SVERIGE

I ældre tid har man haft skibe i hofoptog i *Stockholm,* således 1650 ved dronning Christinas kroning. Skibet var bemandet med udklædte søtrolde[1].

Derimod kender man ikke noget til folkelige bådeoptog i det egentlige Sverige[2]. Ligesom tilfældet var med dystløb, hersker der både i Sverige og Norge en forbavsende mangel på festskikke, som hos os er vidt udbredte, især fastelavnsskikke, hvor den svenske og norske fattigdom ligefrem er påfaldende på baggrund af vor rigdom. Det skyldes naturligt nok, at årstiden for fastelavnen er mere vinterligt præget i de andre skandinaviske lande end her.

Minder om bådeoptog træffes dog i det tidligere danske Skåne fra Helsingborg-egnen[3]. Fra fiskerlejet *Rå* berettes[4], at »sjöfolket och fiskarbefolkningen« i tiden ca. 1860—1900 »om tillgång på snö fanns, brukade anordna slädpartier, varvid lämpliga båtar drogs upp på land och sattes på medar. Båtarna utrustades med kamin (= kakkelovn), i vilkan eldades, och skorsten, och deltagarna i slädpartiet voro utklädda«.

Fra *Engelholm* og *Helsingborg* fortælles[5]:

> »Fastlagsmåndag var fridag bland hantverkarna. Hantverkarna voro då utklädda: snickare, smeder och fiskare m. fl. Smederna hade sina stora förkläden och städ (=ambolte) på släden och snickarna stod och hyvlade och fiskaren var utklädd i sydväst och hade ett glinder (=metalfisk til agn) hängande efter släden. De for i slädar om det var snö, annars i vagnar. De for ibland i en och i bland i 2 slädar. Hantverkarna for var och en i sina yrkeskläder. Smederna hade sina förkläden och ambolt och slägga (=forhammer) och smidesjärn. Och så var där ett par sjömän

eller fiskare. Detta upptåg förekom ända till 1894 men sen upphörde det. De gick väl ut från stortorget och så höll de till vid varje värdshus och intog traktering. Det hände att de mötte Hälsingborgarna som kom åkande på samma sätt i Fleninge eller Bialett och där intog de traktering och festade. Det hände en gång att Hälsingborgarna kom med en hel riggad segelbåt på en släde bl. a. Det talade min mor om och det var nog hänt på 1870-talet. Hälsingborgarna följde med till Ängelholm och festade och sen följde Ängelholmarna dem en bit på hemvägen.«

I Skåne har der op til vor tid været en del skikke, som ikke kendes i det øvrige Sverige, men som rimeligvis har levet videre fra den danske tid. Hertil kan f. eks. skikken at ride sommer i by[6] og at slå katten af tønden til fastelavn høre[7]. Sidstnævnte skik har man ganske vist ment var kommet til Skåne fra Danmark efter afståelsen 1660, men da Karl XIII 1699 blev underholdt med tøndeslagning i Ystad, er der dog en vis sandsynlighed for, at skikken stammer fra dansk tid[8].

Det er et interessant spørgsmål, om man tør regne Helsingborg-, Rå- og Engelholmoptogene med blandt sådanne gamle »levn« fra dansketiden. Vel er 300 år ikke nogen lang tid, men for enhver, der kender noget til en traditions liv, vil det være klart, at man skal være meget forsigtig med at hævde dens uforanderlighed og høje alder for stærkt. 300 år er ofte en endog meget høj og ærværdig alder for en tradition, der stemples som gammel. En skik kan hurtigt opstå og ligeså hurtigt uddø, eller den kan ændre sig ved lån andetsteds fra, ved tab af oprindelige træk og indsætning af nye, ved individuel påvirkning fra en overlegen og stærk personlighed blandt arrangørerne osv. Det er ganske uberegneligt, hvor en skik forbliver uændret, ja overhovedet er i stand til at leve, og hvor den forandres eller dør ud. I almindelighed kan man måske sige, at en skik har bedre chancer for at trives, når det er en fast organisation, der står bag den (jfr. festerne i Kerteminde), eller når den hyppigt gentages.

En betragtning af de skildrede optog tyder på, at det er håndværker- og standsoptog. Desværre er oplysningerne så lidt detaillerede, at man ikke kan sige noget bestemt, men det synes ikke at være udelukket, at skikken kan være lånt fra Helsingør og fiskerlejerne langs Øresunds danske side i senere tid. Netop

det at man kører rundt på lange ture fastelavnsmandag og møder andre optog på tur fra andre byer, stemmer så påfaldende med Helsingøroptogene, at man vist uden risiko kan regne med et lån. Dertil kommer at skikkens udbredelse efter hvad man ved, udelukkende er begrænset til egnen over for Helsingør.

NORGE

Fra Norge har man enkelte oplysninger om bådeoptog. Fastelavnsbåd kendes imidlertid ikke[9], — den norske fastelavn er om muligt endnu mere fattig end den svenske på skikke, hvad der sikkert skyldes klimatiske forhold.

På St. Hansaften har man i forrige århundrede enkelte steder langs den norske kyst ført både i procession, hvorpå man har brændt dem, som man andetsteds brænder St. Hansbål. Fra *Ålesund* kendes det; her stod en dreng i båden og tiggede penge til festen[10]. Fra *Flekkefjord* har man en beretning fra midten af forrige århundrede[11] om hvorledes »dei vaka jonsok« i byen; »Dei drog ein båt kring i gatorna — og uppi båten sat ein og spila på ei fela«. En yngre beretning fra samme by fortæller[12]:

> »I Flekkefjord er S. Hansaften byens store fest; der trækkes en båd rundt igenem byen, hvori tre »rare« personer (gamle særlinge, der går igen fra år til år) har sæde; den trækkes af gutterne (først i de senere år af en hest). Om aftenen er der »S. Hans bål« på alle højder omkring byen, tændte af byfolk eller omegnens bønder. Ude på vandet er der en tømmerflåde, hvorpå der er tændt tjæretønder på en høj stang. Alle byens folk ror omkring derved i både. Tilslut bliver også båden brændt med i bålet.«

I 1830'erne drog drengene i *Skien* til St. Hans omkring med en gammel pram, hvori der sad en spillemand, fortæller Henrik Ibsen; af prammen blev der lavet et bål.

Af nyere datum er optoget 17. maj (nationaldagen) i *Bergen*, hvor en båd køres rundt, bemandet med Tordenskjold og hans soldater i gamle dragter. Undervejs indsamles der penge. I *Stavanger* har man kørt en båd omkring for at samle penge til et livredningsselskab[13].

TYSKLAND, ØSTRIG OG SCHWEIZ

Ældre beretninger.

En af de ældste beretninger vi har om bådeoptog efter oldtiden stammer fra egnen omkring den nedre Rhin. I Gesta abbatum Trudonensis (XII, kap. 11—14) skildres et optog, som fandt sted o. 1133[14]:

> Ved *Inden,* det nuværende Kornelimünster, få km syd for Aachen, tømrede en bonde og hans medhjælpere i skoven et skib. De satte det på en vogn og fik med øvrighedens tilladelse væverne til at trække det ved tove til Aachen, hvor en stor procession af mænd og kvinder kom det i møde. Herfra gik det videre til Maastricht, hvor der blev sat mast og sejl på. Turen fortsattes mod vest over Tongern, Looz og St. Trond. Overalt strømmede folk til, byportene blev åbnede for at modtage skibet, og hvor man holdt, var der glædesskrig, dans og musik til langt ud på natten. Mange af kvinderne dansede halvnøgne omkring det. I St. Trond nægtede abbeden, Rudolf, at lade skibet komme ind, men de gifte koner blev helt vilde, da de hørte sangen, sprang ud af sengen og løb halvnøgne skibet i møde og deltog derpå i dans og drik. Væverne måtte bevogte skibet, så ingen rørte ved det. Skibet blev mere end 12 dage i St. Trond, under gejstlighedens vrede. Derpå gik det videre over Duras til St. Léan, hvor det med magt synes at være stoppet af grev Louvain.

Man har antaget, at båden har været et par måneder undervejs og har skullet føres til havet over Louvain (Löwen) i forårstiden. Man har spekuleret over vævernes deltagelse i festen og har foreslået, at det skyldes at de har leveret sejlene til båden[15], at de har haft interesse i skibsfarten som transportmiddel for deres produkter (St. Nikolaj var deres skytshelgen), eller man har sat deres erhverv sprogligt i forbindelse med skibsfarten, da deres skyttel på tysk hedder »Schiffchen«. Alt dette lyder såre søgt, men nogen reel forklaring kan man ikke give, måske fordi man ikke kender de lokale forhold. I teksten forklares, at man vilde straffe dem på grund af deres selviskhed og overmod(!).

1235 ægtede kejser Friedrich II i *Köln* prinsesse Isabella. Hun kom fra Antwerpen og blev uden for Köln modtaget af et flot festtog, hvori der bl. a. var skibe, som blev trukket af heste, godt skjult under silketæpper. I disse skibe sad gejstlige, som på skøntklingende orgler spillede smukke melodier til tilskuernes store forbavselse[16].

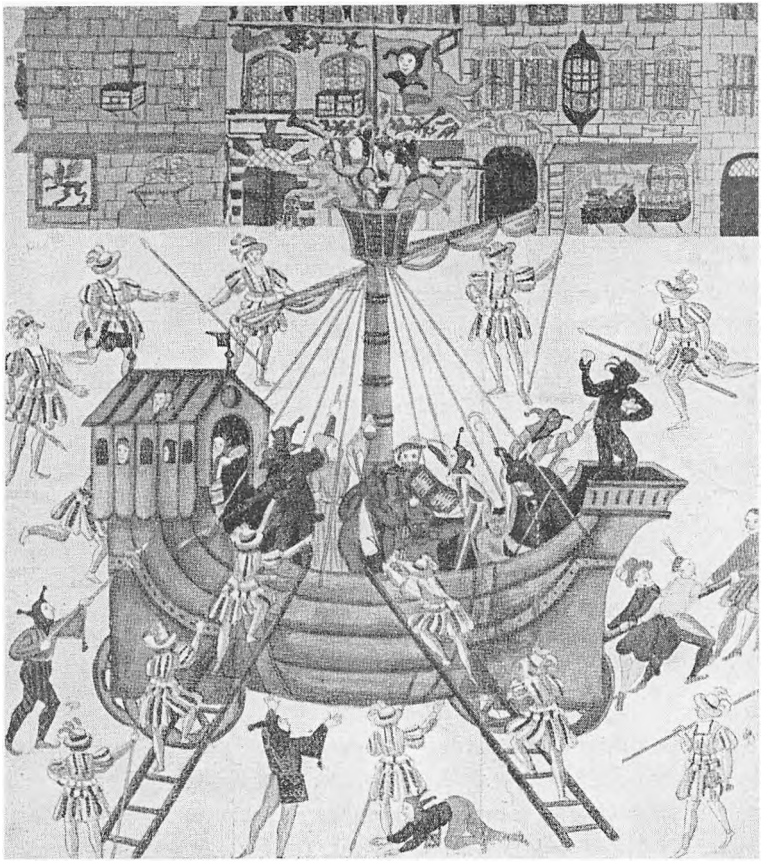

21. »Narreskibet« i fastelavnsoptog (»Schembartlaufen«) i Nürnberg 1539. Skibet, der er fyldt med narre og djævle, stormes. Tegning i samtidigt håndskrift (Ad. Spamer: Deutsche Fastnachtsbräuche).

En tysk helgenlegende beretter om den hellige Lubentius, der led martyrdøden i Cobern ved Mosel. Hans kiste blev sat i en båd, og denne sejlede op ad Rhinen til Lahnstein og bevægede sig derfra uden menneskelig hjælp over land til *Dietkirchen,* hvor helgenens lig endnu ligger[17].

I *Nürnberg* har man siden 1350, måske før, til fastelavn fejret vilde fester, den såkaldte »Schönbart-« eller »Schembartlaufen« (= maskeløben). Festerne var oprindelig foranstaltet af slagterlavet, men de rige patriciere lod sig optage i lavet for at kunne være med. Deltagerne, der var klædt i rige og fantastiske narre-

dragter — billeder fra 1400'ernes midte er bevarede — dansede sværddans, kastede med nødder og æg, holdt optog med vildmænd, klovner, narre, soldater osv.[18]. I hvert fald siden 1475 var der i optoget en fremstilling af helvede, trukket på en sluffe eller en vogn. Undertiden var dette helvede et skib på fire hjul. Et par afbildninger fra 1500'erne viser dette skib[19]. Det var et ret stort fartøj med for- og agterkastel, samt med en solid pælemast med en stor mastekurv; fra toppen vajede en narrefane. Skibet blev trukket af 15—20 mænd. Dets mandskab var ene narre og djævle, og skibet blev stormet af bevæbnede krigere, som satte stormstiger op ad skibssiden. Efter optoget blev skibet ofte brændt[20].

1494 udgav Sebastian Brant (f. 1457 i Strasborg, død 1521) sit berømte værk »Narrenschiff«[21]. I værket skildres med satiriske hentydninger til samtidige forhold, hvordan narrene drager til »Narragonien« på narreskibene. Der er næppe tvivl om, at Brant må have kendt det nürnbergske eller et lignende narreskib. De vedføjede illustrationer viser ganske vist ikke både på hjul, men sejlende på vandet, — et forhold der måske dog kan skyldes tegneren. Forøvrigt kendes fra endnu ældre tid narreskibslitteratur, som kan have påvirket Brant, bl. a. en flamlænder Jakop van Oestvorens »Die blauwe Schute« fra 1413[22].

Schembartoptogene blev forbudt 1539, men man har dog senere forsøgt at genoptage dem. 1761 nævnes således et sådant, hvor et skib og Venusbjerget førtes omkring[23]. I moderne tid har man atter, således i juli 1929, forsøgt at genfremstille skibet og festlighederne »historisch getreu«, med deltagere i gamle tyske landsknægte- og ridderdragter. Det meddeles dog, at det hele virkede lidt forlorent[24].

I *Lübeck* har man i middelalderens slutning haft fastelavnsoptog, som i pragt og opfindsomhed nok kan have målt sig med dem i Nürnberg[25]. Man har haft karnevalsoptog, »Schodüvel lopen«, svarende til de nürnbergske »Schembart laufen«[26]. En patricierkorporation, »Zirkelgesellschaft«, lod flere vogne køre omkring i gaderne; de kaldtes »borch« (= borg), og det har været små bevægelige scener (jfr. ordet »Schauburg« = teater). 1433 opførtes således et stykke »de krake« (= karrak, en senmiddelalderlig skibstype). Vognen har øjensynlig svaret til det nürnbergske karnevalskib[27].

Fra *Leipzig* meddeles om middelalderlige optog med skibe og plov[28]. I *Eger* skal bådeoptog (»Schiffziehen«) allerede omkr. 1402 have været en yndet fastelavnsforlystelse. På grund af udvist tapperhed fik slagterne og tøjmagerne 1402 privilegium på at svinge deres fane ni gange foran deres lavshus, holde en tre dages æresdans og drage omkring med skib[29], og 1475 nævnes, at tøjmagersvendene fik belønning af rådet for deres spil og skib askeonsdag[30]. 1483 omtales plovomgang i sammenhæng med bådeoptog[31].

1530 forbød rådet i *Ulm* skibsprocessioner på St. Nikolajaften (5. december) tilligemed plovgang og fastelavnsudklædning[32]. Også i *Tübingen* blev fastelavnsbåden forbudt 1584[33].

På øen Fœmern var der i *Burg* et gammelt skippergilde, de såkaldte »Segeler Bröder«, som i slutningen af 1500'erne sejlede med deres både på torvet og holdt »Utpeeken«, et slags dystløb til lands. Under optoget dansede de en gammel traditionel sværddans[34].

Fra hofoptogenes tid fortælles fra *Heidelberg*, at da Jakob I af Englands datter Elizabeth 1613 blev gift med pfalzgreve Friedrich, optrådte brudgommen til hendes ære i et skib, forestillende Jason med det gyldne skind[35].

I *Stuttgart* lod man i anledning af en prinsefødsel 1616 et mægtigt skib, udstyret med raketter og alskens andet fyrværkeri, futte af om aftenen. Skibet var forsynet med master og sejl og et tårn i flere etager[36].

Da Frederik III af Danmarks datter Anna Sofie blev gift med kurprins Johann Georg af Sachsen, var der i januar 1667 i *Leipzig* foranstaltet en slædetur. Det høje par sad i en af slæderne, der var tiltaklet som et »lykkeskib«[37].

Yngre beretninger.

Fra nyere tid kendes fra Tyskland en del beretninger om bådeoptog, især — som i Danmark — til fastelavn. Stoffet skal her for oversigtens skyld blive fremlagt topografisk: Nord-, Mellem-, Vest- og Sydtyskland, og derpå Østrig og Schweiz.

Nutildags findes der ingen efterretninger om fastelavnsbåd i Nordtyskland[38].

22. Den »lystige person« fra Lauenburg. Dragten, der tilhører skipperlavet, stammer fra 1763 og blev fornyet 1840 på foranledning af Christian VIII (fot. Museum für Hamburgische Geschichte).

I byen *Lauenburg* ved Elben, hovedstaden i hertugdømmet Lauenburg, der hørte til Danmark 1814—64, blev der allerede 1635 oprettet et skipperlav (»Schifferbrüderschaft«) af de talrige Elbskippere. Hvert år i januar fejrer dette lav efter gammel tradition stadigvæk sin fest, kaldet »Schipperhöge«. Den varer to dage. Lavets medlemmer vandrer i procession gennem byens gader; unge skippere bærer gamle skibsmodeller, smykket med grønt. I spidsen for optoget danser en nar (kaldet »Lustige Person« eller »Hanswurst«). Hans dragt, som består af lange bukser, en trøje og et slag derover, er besat med brogede knapper, frynser, galoner og påsyede dyre-, menneske- og ornamentfigurer; i hatten hænger en rævehale; han har en grinende maske for ansigtet og en briks i hånden. Dragten stammer fra 1763, men blev 1840 forsynet med ny udsmykning på

foranledning af kong Christian VIII, der besøgte byen. På den første festdag går narren fra hus til hus og overbringer lavets hilsen. Han får småkager, spec. bolcher, som han bagefter uddeler til de mange jublende børn, der følger ham. Efter det store optog er der bal[39].

I Sydslesvig har man i byen *Arnæs* haft et matrosgilde, som meget minder om fastelavnsbåden[40]:

> »Matrosgildet stod på hver vinter i hele 3 dage på skipperhuset. Der var liv i Arnæs i de dage, især om fredagen, thi da var det »de dolle Maskerade«. Den dag kom der en mængde fremmede til Arnæs... Fredagen var den dag, da matroserne skulde tjene penge til at holde gilde for. Den dag havde de derfor lov til at tage folk ved næsen. De trak da rundt med en vogn, der var tilrigget og dækket med sejl, så ingen kunde se, hvad der gemte sig bag sejlet. Men der hørtes en vældig larm inde bag sejlet, og der var altid nysgerrige nok, der skulde kigge ind, og det kostede en søsling. Var der først en, der havde betalt og kigget bag sejlet, så kom den næste af sig selv, thi ingen vilde vedgå, at han var taget ved næsen. Bag sejlet gemte sig hunde og katte, der sloges, så det battede, og desforuden lå der nogle skrigende og hylende matroser der. — En nar var gerne på færde denne dag. Det var den yngste matros, der var klædt i narredragt. I hånden havde han et »Britschholt« (=briks), et fladt stykke træ, og på hans bag sad der et par store briller. Narren havde ret til, hvor han kom ind, at spise det, han vilde, enten det så var på kroen, hos bageren, hos købmanden eller andet steds, og var der nogen, der ikke vilde lade narren komme indenfor, så havde han lov til at slå ruderne ind med sit »Britschholt«, uden at nogen kunde gøre ham noget for det.«

Der nævnes ikke noget om, at det er fastelavnsoptog. Der siges kun, at det er om vinteren. Fastelavnsmandag kan det ikke være. Der omtales ingen båd, men det siges, at vognen er tiltaklet. Har det ikke været nogen båd, er det dog klart, at vognen skulde betragtes som en sådan.

En særlig form for bådeoptog kendes fra de *nordfrisiske øer*[41]. Ungdomslavet fordrede en tribut af de fremmede, der kom for at fri til en af pigerne på øen. Aftenen før forlovelsen køres endnu den dag i dag i *Wyk (Føhr)* en båd på en vogn frem foran døren; båden er pyntet med flag og lygter, og i den sidder en, der skal holde tale for de forlovede. Undervejs skyder de unge fyre kraftigt salut, indtil det forlovede par kommer ud og giver dem drikkevarer og tobak samt penge til en lystig

aften i kroen. Derpå går optoget under musik og sang tilbage til havnen. Dette kaldes »Bootaufschleppen«. — Efter andre beretninger er det den fremmede friers båd, de unge mennesker slæber op til forlovelseshuset; de sætter pigen i den og giver hende først fri, når frieren lover dem en tønde øl.

I *Østfrisland* nævnes ingen bådeoptog[42]. Derimod berettes fra hertugdømmet *Oldenburg*, at man pinselørdag aften laver alskens løjer, bytter skilte, flytter redskaber og bænke om osv., og også sætter små skibe på en vogn og kører omkring dermed gennem gaderne næste morgen[43]. Måske hører bådeoptoget ikke direkte til løjerne, men er en selvstændig skik.

Et litografi fra 1833[44] viser, at man i *Hamborg* ved vintertide har kørt folk over Elbens is i både, sat på kaner. Ellers vides ikke noget om bådeoptog[45].

Fra egnen om Berlin kendes flere bådeoptog.

I *Stralau*, nu en forstad sydøst for Berlin, tidligere en fiskerby, samledes fastelavnssøndag gårdejerne og trak lod om fiskeriet i Spree-floden for det kommende år (fiskeriet var delt i tre afsnit, der gik på omgang). Næste dag, fastelavnsmandag, holdt karlene et optog gennem landsbyen fra hus til hus for at tigge penge, ledsaget af musik og af byens jublende ungdom; en af deltagerne bar et festligt smykket lille skib med brogede bånd og en grøn krans på en stang. En anden bar en ketcher. De indsamlede penge kom i skibet, gaverne i ketcheren. Skibet stammer fra 1805; tidligere var der intet skib i optoget. Om aftenen var der gilde og bal. Før i tiden drog man også rundt i omegnen, til Treptow, Rummelsburg osv.[46]. — På Bartholomæusdagen, 24. august, fejrer man endnu »Stralauer Fischzug«, første gang omtalt 1780[47], nu en stor folkefest, som det halve Berlin deltager i. Det var en både praktisk og symbolsk handling: kl. 5 morgen blev der foretaget tre fiskedræt i Spreefloden under trompetskrald. Hvad der var af fisk i nettet første gang, blev givet til magistraten, anden gang til præsten og tredje gang til landsbyens ældste. I forbindelse hermed nævnes dog ikke bådeoptog[48].

Fiskernes fastelavnstiggeri kendes også fra det nærliggende *Köpenick* og fra flere landsbyer i omegnen. I optoget synes der dog ikke at have været et skib med[49]. Et sådant har derimod forekommet i *Braunsdorf* ved Fürstenwalde[50]. I *Zehdenick* ved

Havel-floden, nord for Berlin, fejres endnu til fastelavn »Zehdenicker Schifferfest«, et slags håndværkeroptog med påfølgende skipperbal. Skipperne, prydet med skærf, men ellers i almindeligt tøj, bærer en model af deres flodpramme over skulderen på stænger, hvorfra der hænger et utal af brogede bånd. Der er flere faner[51].

I *Oderberg* (Mark Brandenburg), ved den såkaldte »gamle« Oder, førte endnu før første verdenskrig skibsbyggerne ved deres sammenkomster efter påske en skibsmodel gennem byen. Den blev båret af to svende og svunget frem og tilbage. De udlærte lærlinge bar brogede bånd, røde, blå osv. med deres navn og læretid påtrykt. Senere blev båndene sat fast på skibsmodellen, så skibet næsten var dækket. — Også Oderskipperne, som vinteren over lå stille i byen med deres lægtere, havde en lille skibsmodel, dog uden så mange bånd. Når de om foråret fejrede deres skipperbal, blev skibet hejst op på en mast foran det gæstgiveri i byen, hvor ballet afholdtes.

Lignende fester kendes fra mange småbyer langs Oder-floden, på hvilken der foregår en betydelig skibsfart med meget store lægtere og pramme, trukket af små slæbedampskibe. I *Hohensaaten* og det overfor liggende *Wutzen* fejrede man fest en hel uge. Om mandagen samledes skipperne i et gæstgiveri i Hohensaaten. De hentede to store master fra en Oderlægter og kørte dem med hestevogn over til Wutzen, hvor de blev opstillet foran et derværende gæstgiveri næste dag. Med stor højtidelighed hejstes skibsmodellen op mellem masterne, hvor den hang og svingede. Alle, der havde forbindelse med skipperne: skibsbyggere, rebslagere, købmænd, måtte forære skipperne øl, og der blev drukket bravt. Om onsdagen drog man omkring i de to landsbyer med skibsmodellen, hvorefter den atter blev hejst op mellem masterne. Om aftenen var det store skipperbal. Om torsdagen samlede man pølser, flæsk, skinker, æg osv. hos indbyggerne. Efter et tiltrængt hvil om fredagen tilbragte man lørdagen og søndagen med at fortære de indsamlede madvarer. Efter festen blev skibsmodellen højtideligt taget ned, og masterne blev om mandagen ført tilbage[52].

Fra *Magdeburg, Alsleben* (vest f. Magdeburg) og *Aken* (ved Elben, vest for Dessau) nævnes optog, hvor mandskabet er klædt i ægte matros- og søofficersuniformer[53].

I fiskerbyen *Glinde* (ved Elben, syd for Magdeburg) fejrer man til Kyndelmisse det første skibs »Ausfahrt«. Ungdomslavet lader et skib på hjul gå rundt. I moderne tid kan det være udstyret som et dampskib. Et stykke lærred med påmalede bølger er hængt om. Der medfølger flere komiske skikkelser i optoget: folk med barnevogn, klovner osv. Musikanterne er klovnklædte og trakterer storetromme, harmonika, vandkande og andre instrumenter. Der tigges gaver sammen til et gilde. De indsamlede pølser hænges på en lang stang, som bæres af to mænd. En sådan pølsestang kendes forøvrigt mange steder fra i Tyskland i ældre og nyere tid. Om aftenen holdes gilde[54].

I de sachsiske *Elbsandstensbjerge* foranstalter skipperlavene til fastelavn optog med gamle og nye skibsmodeller[55]. Festerne kaldes »Schifferbälle« eller »Schifferfastnachten«, og de medførte modeller er bygget efter lokale bådtyper. Gamle fastelavnsfigurer følger med i optoget, i *Wehlen* således en »Fleckelmann« i dragt med pletter (Fleckel) på, i *Rathen* en »Brezelmann« med kringler på tøjet[56].

I Vesttyskland føres både rundt i karnevalsprocessioner og håndværkeroptog, selv i steder, der ikke ligger ved vandet[57].

Berømt er karnevalsfestlighederne i *Köln*. Hvorlangt de går tilbage i tiden er uvist, men i større stil kendes de først fra 1823[58]. 1824 forestillede optoget et møde mellem prins Karneval fra Köln og prinsesse Venetia, der sagdes at komme fra den anden store karnevalsby Venezia. Først kom prins Karneval i en triumfvogn, formet som en delfin, derpå fulgte prinsessen i en venetiansk gondol i svaneform, trukket af 8 heste. Ved roret stod Oceanus med en gylden trefork i venstre hånd. På hovedet havde han en krans af siv[59]. Også i senere karnevalsoptog var der ofte, dog langtfra altid, både med.

I *Mainz, Köln* og andre *Rhinbyer* er der i vore dage jævnlig fastlavnsoptog med både, hvori Neptun eller hans lokale slægtning »Vater Rhein« som legemliggørelse af floden sidder[60].

Forårets indtog fejredes mange steder til midfaste (lætare) eller til påske langs *Rhinen*, i Schwaben, Pfalz, Bergisch-Land, ved nedre Rhin. Festerne prægedes af bådeoptog og ægtiggeri[61]. Det er dog ikke lykkedes at finde mange vidnesbyrd herom i den foreliggende litteratur. 1865 førte man en båd i procession i *Mannheim*[62].

I *Donauegnen* blev i begyndelsen af 1800'erne i mange byer og landsbyer til fastelavn store både sat på ruller og kørt rundt, bemandet med lystige figurer. Masterne hang fulde af madvarer, og i mastekurven, der var af jern, brændte om natten ild[63]. Det samme er stadig tilfældet i byer i Schwaben, selv om de ikke ligger direkte ved vandet [64]. Også i *Ulm* kendtes bådeoptog. Under jubel og musik kørte folk omkring i gaderne i deres skib. Var der sne, blev den sat på en slæde[65]. I *Memmingen* (ved Iller, syd for Ulm) har man fejret Bartholomæusdagen som almindelig »Fischertag«. 1891 holdt man en stor fest med et optog, hvori bl. a. håndværkere, bønder og udklædte soldater deltog. Fiskerne førte en vogn med Neptun og et sejlskib med mandskab rundt[66].

I *Wolfratshausen* (syd f. München) lod tømmerfløderne en tømmerflåde »sejle« gennem byen[67]. Fiskerne ved *Starnberger sø,* også syd for München, holdt dystløb om sommeren lige op til 1912. I forbindelse hermed førte de en »Einbaum« omkring, en primitiv båd, udhulet af en træstamme (= »knubskib«, »ege«), således som den i gammel tid var almindelig brugt af fiskerne selv ved søen. Fiskenet hang ned fra rælingen, og undervejs fangede man levende gedder, som man bragte med i en tønde, skjult i båden. Fiskere i gamle dragter dansede ved siden af. Den ældste omtale af et sådant optog er fra 1784[68].

I *Unterwessen* (syd f. Chiemsøen) har man i ældre tid o. hvert tiende år opført et slags festspil til fastelavn, »Die Chiemgauer Seeräuber« i anledning af, at landsbyens beboere efter sagnet engang havde slået nogle røvere, der kom over søen, på flugt, eller deltaget i et søslag mod marokkanerne (!). 1849 var der kun en gammel mand, der huskede optoget, som man så genoptog. Det arrangeredes 1849, 1865, 1886, 1897, 1911 og måske senere.

En vogn udstyres som skib med 3 master og sejl, faner og en havfrue som gallionsfigur. Den trækkes af 6 heste. I vognen sidder 12 »sørøvere« i græsk dragt, samt musikken. Foran optoget rider kongen, og maskerede personer til hest ledsager skibet. Der er både nar og vildmænd. Når skibet holder, springer sørøverne af og opfører en kampleg, der forestiller det nævnte overfald. Bagefter er der sværddans, »buedans«, »ringdans« osv. De følgende dage går skibet rundt i omegnen til Marquardstein, Reit im Winkel, Ruhpolding osv.[69].

I *Laufen,* n. f. Salzburg, holdtes til fastelavn bådeoptog, den såkaldte »Laufener-Hohenausziehen«[70]; »Hohenau« er betegnelsen for det største skib i den lange række af saltlægtere, der sejler op ad Donaufloden[71]. Optoget forestiller en vintransport (»Weinzug«) pr. skib, således som skipperlavet foretog dem i virkeligheden, måske helt tilbage i romertiden. Nu serveres der imidlertid øl undervejs til mandskabet og ikke vin. Vognen blev trukket af heste, og der var narre og udsmykkede skippere ombord[72].

Uafhængigt heraf synes skipperne mandag efter helligtrekonger at have båret en 3 fod lang skibsmodel omkring i gaderne. Om aftenen illuminerede de det og hængte det ud af vinduet[73].

Andetsteds[74] nævnes det, at man her i Salzburg-egnen fyldte et skib med sværtede skippere og fastlavnsnarre og lod en hest slæbe det gennem gaderne.

I *Maxglan,* et par km vest for Salzburg, kaldte man fastelavnsoptoget for »Hexenzug«. Der deltog i dette en båd, og mandskabet kastede fiskenet ud og lod som om de fangede fisk i luften[75].

Fra *Østrig* kendes ellers nutildags næppe bådeoptog[76]. Fra *Wien* foreligger en beretning fra 1767[77]. Nogle skibsfolk lod 14 af de trækheste, der trak lægterne op mod strømmen, slæbe en lastpram over land, da der lå sne. Optoget gik videre gennem gaderne op til slottet (»Hofburg«) og tilbage igen. I båden sad spillemænd. Skipperne lavede mad i båden og spiste undervejs deres middagsmad. — 100 år tidligere havde man ved et hofoptog 1667 i anledning af kejser Leopolds formæling ladet et skib »Argo«, ledsaget af 30 tritoner, deltage i de store festligheder[78]. — Fra andre østrigske skipperbyer kendte man lignende bådeoptog som i Wien i ældre tid.

1884 gik der et skib omkring i *Schwechat* ved Wien. Det menes dog at have været et karnevalskib, til hvilket ideen var lånt fra karnevalet i Köln[79].

I *Schweiz* skal der nutildags ikke kendes bådeoptog[80]. I *Aarau* var der dog 1911 et sådant[81]. Fra *Ermatingen* (vest f. Konstanz) kendte man for ikke så længe siden fastelavnsbådeoptog, den såkaldte »Groppenfastnacht« (Gropp er en fisk). Fiskerlavet kørte i en fiskerbåd på en vogn gennem landsbyen. Den var behængt

med net, og hjulene skjultes af et stykke lærred. Med nettene forsøgte nogle at fange pigerne. Andre fremviste store fisk til beskuelse. Smykkede fiskerpiger stod i stævnen[82].

BELGIEN OG HOLLAND

I det tyske materiale er beretningen fra St. Trond ca. 1133 gengivet. Båden kørte fra egnen syd for Aachen og ind i det nuværende Belgien.

Omtrent fra samme tid, 1113 eller 1118, fortælles om et andet bådeoptog[83]: Da biskop Otbert fra Liège foretog en sejltur til *Huy* ved Maas-floden, vestsydvest for Liège, spændte indbyggerne 30 heste foran hans båd og drog ham gennem gaderne op til markedspladsen; efter en anden beretning var det 37 unge søfolk, der trak båden. Bispen blev meget vred derover, skønt folk erklærede, at de blot havde villet more og ære ham. Til straf befalede han dem at slæbe båden over land til Liège, hvad de gjorde.

1202 nævnes, at borgerne i Huy erobrede en båd med krigsudrustning og slæbte den op på torvet til stor fortrydelse for bisp Hugo af Pierrepont, som ejede den. De måtte barfodede gå til Liège og bede om tilgivelse. Skibet blev begravet under bispepaladsets nye mure i Liège.

Fra 1400—1500'erne haves en lang række efterretninger om karnevalsoptog med både i Belgien. Mange byer har haft gilder, der under navnet »De blauwe schuit« (den blå skude) foranstaltede optogene[84]. Disse bådeoptog synes at have svaret nøje til de fra Nürnberg kendte narreskibsoptog.

1413 skrev digteren Jacop van Oestvoren som nævnt et fastelavnsdigt »Die blauwe Schute«[85], hvori han skildrer karnevalslystighederne, især de skibe, som bemandet med vilde og lystige folk drog omkring på landjorden. Han opfordrer »alle ghesellen van wilde manieren« at træde ind i karnevalsselskabet »der Blauwer Scuten ghilde«. Digteren selv er en »prins Carnaval«. Lignende fastelavnsgilder med narre og karnevalsprins (»prince des sots«) kendes også fra Frankrig, dog vistnok uden skibe[86]. Hvordan båden i virkeligheden har set ud, er aldrig nøjagtigt skildret. Udfra de nævnte billeder af narreskibene (se under Nürnberg) kan man dog nogenlunde slutte sig dertil. Et billede

fra en Schönbartbuch fra 1600'erne[87] viser et skib med for- og agterkastel og mast med mastekurv og beslået sejl; det er blåmalet, og fisk og krebs er malet på skroget. Hjulene er delvis skjulte. I flaget ses halvmånen. Skibet, der trækkes af flere mænd, er fyldt med djævle, vildmænd, narre, en professor med bog i hånd og flere andre karnevalsfigurer. Det stormes af udklædte folk med mærkelige våben. Man ser, at de sætter stormstiger op mod skibet.

1446 nævnes et gilde »De Blauwe Schuit« i *Utrecht*[88]. Det består af lystige drikkebrødre og løsagtige kvinder. Et par forløbne præster er også med. Til fastelavn parodierer de gejstligheden.

Vi ved, at »de Schuit« før 1534 kørte gennem *Bergen op Zooms* gader (Holland). 1564 nævnes, at byens »schipgesellen« til fastelavn kørte den blå skude omkring[89].

1540 nævnes i *Breda* et hus, kaldet »De Blauwe Schuit«. Huset har sandsynligvis været forsynet med et skilt, hvorpå skuden har været afbildet således som det kan ses på Pieter Breughel d. ældres maleri fra 1559 i Wiens kunsthistoriske museum: Kamp mellem Karneval og Faste. Her fører et værtshus et skilt med en blå båd og indskriften »Dit is ind blau scuit«[90].

1550 gav regeringen i *Nijmegen* en gave til de »scipgesellen«, som efter gammel sædvane kørte omkring med den blå skude[91]. Også i *Antwerpen* og *Hertogenbosch* forekom der »Gilden van de Blauwe Schuit«[92].

Endnu i 1600'erne blev der i Nederlandene stukket et kobber »Die blau schuyte« med fire mandlige og to kvindelige personer, liggende og siddende, syngende af en nodebog; en lam spillemand står ved roret[93]. — Karnevalsoptogene med båd er forlængst ophørte i Nederlandene. Dog har man i de senere år forsøgt at genoplive dem, således 1937 i *Hertogenbosch*, hvor man havde den blå skude med[94]. Forøvrigt er der kun få rester af karnevalsoptog tilbage i Nederlandene, således især i Nordbrabant og Limburg, i Nijmegen og i landsbyen Laren i Nordholland[95].

Foruden karnevalsgilderne fandtes andre skibsselskaber i middelalderen. Omkring 1450 dannedes der ved Nedre Rhin et selskab, »navicula S. Ursulæ« til minde om helgeninden Ursula.

23. Kermesseoptog i Antwerpen (1800'ernes midte). Man ser et tiltaklet skib med matroser, en båd med skønne damer, et vandspyende havuhyre, to gigantfigurer m. m. (træsnit i v. Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr (1898)).

Dette selskab førte Ursula-skibet omkring i processioner. 1557 nævnes det, at det blev håndværkerne, der sørgede for det, for bekosteligt[96].

Bådeoptog kendes stadig i Belgien, nemlig ved de store kirkefester (»Kermesser«, »Ommegang«), som i reglen finder sted i august måned[97]. Det synes, som om de verdslige fester er blevet erobret af kirken, — måske er kirkefesterne en afledning af fastelavnsfesterne[98]. Allerede 1520 så den tyske kunstner Albrecht Dürer den 19. august »den grossen Umgang von unser Frauen Kirchen zu Antorff« (*Antwerpen*). I det to timer

varende optog deltog håndværkere og købmænd, embedsmænd og præster, fiskere og skippere, og »do führet man viel Wagen Spiel auf Schiffen« osv. Hvad udtrykket nøjagtigt sigter til, kan ikke bestemt siges, men at det er bådeoptog er klart nok — måske med teaterforestillinger som i Lübeck?[99]. 1685 deltog en stor fuldrigger i optoget sammesteds, bemandet med matroser og fyldt med fløjtespillere og trommeslagere. Flere mindre skibe fulgte[100].

Da Napoleon 1803 besøgte Antwerpen, blev der til ære for ham foranstaltet en stor »ommeganck«. Skipperlavet udsendte et skib »Les deux Nêthes«, bemandet med skibsdrenge, og der var gigant, Neptunvogn, vandsprøjtende hval osv.[101]. Det samme optog fandt sted 1843 under dronning Victorias og prins Alberts besøg[102].

I senere tid har optogene (»de groote Ommeganck«) foregået på samme måde. De finder sted på den første søndag efter 15. august, og hvert lav sender sin vogn ud. Fiskehandlerne har Neptunsvognen, fiskerne hvalfisken, som sprøjter vand på folk; det tremastede handelsskib er bemandet med 50 matrosudklædte drenge, som står på ræerne eller arbejder på dækket, mens de synger. Fire mindre barkskibe, også bemandede, ledsager det store skib. Alle fartøjerne er omhængt med lærred[103].

Også i *Brussel* kendes bådeoptog. Et sagn lader jomfru Maria komme pr. båd over landjorden fra Antwerpen til Brussel[104]. En Mariastatue blev til minde herom ført omkring i et festligt, både lystigt-verdsligt og religiøst-kristeligt optog, hvori der forekom skibe trukket af heste, foruden giganter, drager, lykkehjul osv.

I ommegangen 23. august 1853 deltog bl. a. fiskehandlerne, som havde en vogn med et skib »Locquenghien« (opkaldt efter den borger landet har en af sine skønneste kanaler at takke for). I toget var der desuden en tiltaklet handelsbrig[105].

I *Malines* (Mecheln) har man ført skibe omkring ved forskellige lejligheder, således f. eks. i juni og juli 1825 til ære for byens skytshelgen, St. Rumolds martyrium, hvor et tremastet skib »La Prosperité du Pays« deltog, bemandet med St. Catharina, en engel, en amerikaner, to kinesere osv.[106]. I august 1838 deltog samme skib i en stor procession for Notre Dame

d'Answick[107]. Senere nævnes skibet, ledsaget af en række giganter og kæmpehesten Bayard, til kermesseoptogene[108].

I *Ath* kører et hushøjt skib omkring i gaderne under kermessen i august[109].

Den 7. august fejrer man i *Ypern* Notre-Dame-des-Thune's procession. 1683 deltog heri giganter, en stor hvalfisk, som bar Neptun på ryggen og sprøjtede vand på tilskuerne, og et skib, der bar Vor Frues billede[110].

I *Holland* forekommer bådeoptog næppe mere. De synes fuldstændig at være gået af brug[111].

ENGLAND

Det er naturligt, at der fra England foreligger en del beretninger om skibsoptog gennem tiderne.

Især fra *London* nævnes der mange eksempler. Da Edward III var født 1313, førte fiskehandlerne — måske deres lavssammenslutning — et skib fra Westminster til Eltham, medens de ledsagede dronningen. Det foregik den 4. februar. Da prins Arthur af England 1501 blev gift med prinsesse Katherine af Spanien, var der fest, hvor et fuldstændig udrustet skib kom sejlende på jorden, fyldt med maskerede personer, som opførte sig som rigtige søfolk. Skibet kastede anker foran et kunstigt slot, fyldt med skønne damer, og to ambassadører gik fra borde. Da de blev bortvist, angreb de slottet[112].

Ved Lord Mayor's Show, når den nyvalgte borgmester holdt sit indtog i byen, var der pragtfulde optog lige op til vor tid, med giganter, allegoriske figurer, masker, soldater osv. Ofte var der overdådige bådeoptog på Themsen når borgmesteren sejlede til Westminster, men det var heller ikke sjældent, at optogene foregik på landjorden som »land triumphs«, og at der deltog både heri. Ofte var det de forskellige håndværkslav, som viste deres arbejde i afvekslende optrin under toget. Undervejs blev der tit og ofte saluteret[113]. 1605 så man skibet »The Royall Exchange«, bemandet med kaptajn, sømænd og skibsdrenge. 1612 blev skibet trukket af de fire vinde; Neptun og tritoner deltog. Året efter sejlede en moriankonge med dronning og ledsagere ned ad Cheapside. 1616 havde fiskehandlernes lav udstyret en fiskerbåd, omgivet af et drapperi med påmalede bøl-

ger. I båden sad fiskerne og arbejdede, drog nettene op med levende fisk i og gav dem til tilskuerne. Båden var fulgt af en kunstig delfin. 1685 deltog i optoget en båd i form af en vogn, hvori Neptun og Amfitrite sad. De blev trukket af tritoner. 1687 så Frederik III's søn, prins Jørgen af Danmark, som blev prinsgemal i England, optoget. Til hans ære var skibet, »The Unity of London« en model af et skib, som sejlede med tømmer fra Norge og Danmark. Det var 145 fod langt og 45 fod højt, var bestykket med 22 kanoner og bemandet. Der blev skudt med kanonerne undervejs. 1841 var der en Ostindiefarer med, anbragt på en vogn, trukket af 6 heste. Mandskabet var elever fra sømandsskolen i Greenwich. 1850 deltog en båd, også trukket af 6 heste. I båden sad 4 sømænd samt figurer, som forestillede »Britannia« og »Happiness«. 1883, 1890 og 1891 sendte man en fuldstændig redningsbåd, med mandskab, raketapparat osv. ud, mens man 1884 viste en Nil-båd. 1902 deltog modellen af to krigsskibe, først »Victory«, eskorteret af mænd i datidens sømandsdragter, derpå et moderne skib, »King Edward VII«, ledsaget af moderne klædte søfolk.

Nærmest anekdotemæssigt og lidt udenfor de sædvanlige optog ligger nogle beretninger om enkeltpersoner, der har ladet sig transportere gennem Londons gader i båd. 1681 sejlede en grovsmed i Blackwall ad Themsen pr. færgebåd til Bow Bridge, hvor 16—20 færgemænd løftede båden op og bar den gennem gaderne, mens to kolleger sad i den og roede. En kaptajn, »gale Montagu«, der fik ordre fra admiralitetet om ikke at være længere borte fra sit skib, end han kunde sejle i sin gig, lod den sætte på sin vogn (1755), således at han faktisk overtrådte forbudet. Et parlamentsmedlem fra Barnstaple lod sig 1802 efter at være blevet valgt trække til sit hotel i en båd på hjul, bemandet med søfolk i hvide skjorter og styret af en søløjtnant i fuld uniform[114].

I *Chelsea*, nu en del af hovedstaden, optrådte 1662 en bådevogn til ære for dronningen. Den var trukket af havheste, og i den sad gudinden Isis[115].

I landsbyen *Garrat* mellem Wandsworth og Tooting, nu en del af Stor-London, forekom bådeoptog i forbindelse med en spøg, nemlig en slags parodi af de offentlige valg. Man foretog

med mellemrum den 20. maj valg af et narreparlament, »mayor« osv., og komiske figurer, bl. a. mester Jakel, »Lady Blaize« med en 3 fod høj uldparyk osv. optrådte. Mange vogne, deriblandt også 3—4 både på hjul, deltog i optogene under denne fest. I de flagsmykkede både sad roere med årer, samt andre personer. Festerne, der samlede et stort publikum, nævnes ofte mellem 1747 og 1796. 1826 synes man uden held at have forsøgt at genoplive dem[116].

I *Chester* bar man i ældre tid ved St. Hans et »bjerg« af pap rundt i procession. På det var et skib, som kunde drejes ved et håndtag underneden. 1661 nævnes, at skibet er blevet fornyet[117].

Ved kong William IV's kroning 1831 foranstaltede skibsbyggerne ved *Plymouth* Dock Yards et mægtigt optog, hvor der blev båret talløse skibsmodeller rundt tillige med modeller af ankre, master, gangspil osv. Foruden hele tre Neptun'er optrådte Noah med familje, evangelisten Lukas, Britannia, Peace, Fame, Tubal Kain, St. Clemens og mangfoldige andre figurer[118].

I havnebyen *Rye* i nærheden af Hastings ved sydkysten har man efter gammel tradition hvert år den 5. november ført en stor model af et vikingeskib rundt, hvorefter det er blevet brændt. Dette skete til minde om vikingetiden, da Ryes befolkning havde held med sig til at bekæmpe de nordiske vikingers flåder, som plyndrede kysten[119].

1886 førte man i *Ripon,* nord for Leeds, et vikingeskib, fyldt med »Norsemen« omkring i et historisk optog. I *Lichfield,* nord f. Birmingham, var der 1904 bådeoptog med to børn i båden, og i *Knutsford,* syd f. Manchester, kørte man 1914 to børn omkring i en båd ved majfesterne, »Royal May Day Festivities«[120].

I *Hull* har man i middelalderen på »Plough Monday«, første mandag efter Helligtrekonger, haft plovoptog med spillemænd, udklædte figurer, dansere og klovner. I forbindelse hermed var der også skibsoptog, hvor Noahs ark blev ført omkring. Et regnskab fra 1485 nævner direkte en udgift på 6 d. »to the waits for going about with the ship« og 7 d. »to a ship-wright for clincking Noah's ship«[121]. Mirakelspil om Noah kendes fra middelalderen fra *Coventry* (»Noah's Flood«)[122] og *Newcastle-upon-Tyne* (»Flood of Noah«)[123]. Det var skibsbyggerlavet, der lod spillene opføre på Plough-Monday; de kendes i hvert fald fra

1426—1589. Spillene havde bibelske emner; hver scene blev spillet på sin vogn (»pageant«), der kørte videre til næste sted, hvor samme scene blev givet, mens den følgende vogn indtog dens forrige plads og spillede næste scene[124]. Spillene i Lübeck har sikkert foregået på samme måde. Noahs ark har da sejlet gennem gaderne.

Også fra *Skotland* haves oplysninger om bådeoptog. Da Jacob VI's og hans danske dronnings søn, prins Henry, 1594 blev døbt, var der i *Edinburgh* et maskeoptog hvori der bl. a. deltog et skib, 18 fod langt og 8 fod bredt; ombord var Neptun, Thetis og tritoner, og musik og syngende sirener fulgte. Skibet sejlede lige op til det kongelige taffel[125].

På *Shetlandsøerne* har man ved julehelgens slutning, 29. januar (»Uphelly A'«, »Upholiday«, måske = slutningen på det hellige år) i ældre tid bortjaget en trold »Trows«, som tænktes at besøge menneskeverdenen i juletiden. Man har i den anledning ført en gammel båd, fyldt med tjære og stukket i brand, gennem gaderne[126]. Efter den lokale tradition kan skikken føres tilbage til slutningen af 8. århundrede og skal være en solhvervsfest.

Endnu har man bevaret optoget. Fra *Lerwick,* øgruppens hovedstad, beskrives det 1903 således[127]: Tidligt om aftenen trak skoledrengene en del såkaldte små »galleys« gennem gaderne, hvorefter de blev brændt, mens ungdommen opførte glædesdanse omkring bålet. Senere om aftenen førtes større både gennem byen, en stor model af et forsølvet og forgyldt vikingeskib med dragehoved og skjolde langs med lønningen. Ombord sad et violinorkester og spillede lystige melodier. Efterpå fulgte et mindre vikingeskib, lige så smukt udstyret. Som noget usædvanligt og nyt nævnes et tredje skib, en moderne brig med navnet »Viking«, 16'8" lang, bemandet med unge mennesker. Skibene var ledsaget af 300 fakkelbærere samt af klovner, tyrker og andre masker. Efter turen gennem byen samledes skibene på torvet. Deltagerne blev opstillet, og efter at »Auld lang syne« var afsunget, blev faklerne kastet om bord og skibet brændt. — Stadig sejler i vore dage et 30 fod langt vikingeskib med »The Guizer Jarl« i vikingeudrustning gennem gaderne[128].

Også i *Irland* har man kendt bådeoptog, dog vist ikke fra nyere tid[129].

FRANKRIG

I Frankrig synes skikken at føre en båd omkring, ikke blot til fastelavn, men også, måske hyppigere, til andre tider, at have været almindelig.

I et middelalderligt tysk ridderdigt af en anonym forfatter fortælles om den franske digter Moriz (Maurice) fra Craon, der elskede grevinden af Beamunt (Beaumont). Hun lovede ham sin gunst, om han vilde foranstalte en turnering for hende, — hun havde aldrig set en sådan. Han lod derfor bygge et skib, som kunde gå på hjul. Det var behængt med skarlagen, det havde messingankre og silketovværk, og fra masten vajede hans og Beamunts flag. Heste, skjult under tæppet, trak skibet gennem Frankrig op til grevindens slot, hvor han lod det opstille. Han red frem af det til kamp og vandt turneringen, hvorpå han forærede skib og udrustning til de farende folk. Digtet menes at gå tilbage til 1184 og skal være opstået i Mainzegnen[130].

Da kejser Karl IV 1378 var gæst hos kong Karl II af Frankrig, sejlede et skib med master og sejl, flag og fuld takkelage ind i salen, hvor taflet blev holdt. På dækket stod korstogskæmpen Gotfred af Bouillon og mange riddere. Skibet kæmpede med en model af Jerusalem, besat med krigere, — altså et skuespil visende en scene fra korstogstiden[131].

Den 17. februar 1453 gav Filip den gode, greve af Flandern og hertug af Burgund, en stor fest i *Lille*. I den flotte spisesal var der bl. a. et bord med fire enorme »machines«, deriblandt en karrak (jfr. denne skibstype, omtalt under Lübeck). Skibet var i anselig størrelse, med matroser i arbejde på dæk og i rig. I et andet af skibene, der blev trukket af en sølvsvane, stod en ridder i harnisk[132].

I topografisk rækkefølge fra nord til syd skal der gives en del oplysninger om bådeoptog i Frankrig.

I *Dunkerque* har man fejret St. Hans med den i engelsk version såkaldte »Cow-Mass Procession«. En skildring fra 1755 beskriver den[133]: Dagen indledtes med klokkeringning. Efter højmessen fulgte processionen: håndværkere i gamle dragter kom to og to, bærende vokslys; forskellige vogne fremstillede forskellige håndværk. Derpå fulgte præsteskabet. Foran et alter på gaden gjordes holdt, og abbeden løftede hostien, mens folk

faldt på knæ. Så kom der mange vogne med tableauer: himlen med nonner og munke, Adam og Eva, engle, den almægtige, helvede med djævle, Lucifer ført i lænker af St. Mikael, duen og jomfru Maria, de vise mænd o. s. fr. Derefter fulgte en række forskellige figurer: en lang fisk; Bacchus, en stor fed skikkelse, klædt i kødfarvet silke og omgivet af drikkende bakkanter; en slags søtriumf: Neptun med trefork og krone, siddende i en stor muslingeskal og omgivet af hvidklædte smådrenge, som hele tiden kastede loddet ud for at måle dybden. Derpå fulgte 6 skjorteklædte mænd med 25 fod lange stænger, prydet med klokker og blomster. Så fulgte et stort krigsskib på hjul, trukket af heste, med sejlene satte og flyvende flag; fra messingkanonerne blev der fyret kraftigt undervejs. På kommandodækket agter stod admiral, kaptajn og bådsmanden med sin pibe; på dækket var der søfolk, som dansede eller tog lodskud. I riggen klatrede skibsdrenge. Så fulgte på en vogn en hel skov med vildmænd, og til slut en hel familje af gigantfigurer.

1824 fejredes i Dunkerque hundredårsfesten til minde om søhelten Jean-Bart. Ad Byens hovedgader kørte et skib, som blev drevet frem af skjulte mænd. En mand, der forestillede helten, stod ved roret, omgivet af Mars på højre og Neptun på venstre side. I forstævnen stod Merkur. Kavalleri i gamle uniformer og fiskere i fordums dragter ledsagede toget, og der lød musik og kanonsalver[134].

I *Douai* har man efter sigende siden 1480 fejret en fest med skibsprocession hver sommer, i begyndelsen på tredje søndag i juli, dernæst i begyndelsen af juli. Efter 1770 forbød biskoppen af Arras festen, men efter 1801 fortsatte man dermed, påberåbende sig et ældre privilegium. Optoget 1770 skildres således: En mængde relikvier blev ført med. Derefter fulgte folk, der kastede aske og sukker på tilskuerne; så et lykkehjul (»roue de fortune«), gigantfiguren med kone og børn, og til slut skibsvognen, fyldt med udklædte og lystigt gestikulerende personer. — Fra senere tid nævnes giganterne, lykkehjulet og skibet, pyntet med slør og flag og bemandet, samt tre triumfvogne, hvori der sad skolebørn[135].

I *Rouen* holdt man i juni 1911 et »historisk« optog med drageskibe fyldt med vikinger, til minde om at kong Karl den enfoldige tusind år tidligere afstod Normandiet til høvdingen Rolf

(Rollo). Allerede 1558, da Marie Stuart blev gift med dauphinen i Rouen, havde man i et optog ved denne lejlighed ført 6 store skibe omkring i byen[136].

I *Brest* har sejrherrerne efter regattaerne ført et lille flagsmykket skib omkring, bemandet med to småbitte skibsdrenge, siddende ved roret. Skibet blev båret af fire kraftige matroser. Nogle af deltagerne var klædt i bretonske fiskerdragter[137].

Ved Henry IV's kroning 1589 var der i *Paris* et sølvskib med udspændte sejl, anbragt på St. Denis's skanse. I det sad der 12 personer, som råbte hurra for kongen[138].

I karneval'erne på midfaste søndag (»mi-carême«) kører endnu »le vaisseau de la ville de Paris« omkring med »la reine des reines« under en baldakin, omgivet af unge piger. Båden er fantastisk udstyret med et drage- eller løvehoved, hvorpå der står en figur af en basunblæsende engel; den har også vinger og trækkes af heste. Båden standser foran rådhuset, og dronningen får af republikkens præsident en ring[139] .

I *Tarascon* holdes især til pinse eller St. Hans store fester, »fêtes de la Tarasque«, hvor bl. a. dragen Tarasque føres om (se oversigten over det danske stof, under »hvalfisken«). I optoget, der kan føres tilbage til 1400'erne, er der en båd på en vogn, trukket af fem heste. Båden er bemandet med uniformerede sømænd[140].

I *Collioure* på Middelhavskysten tæt ved den spanske grænse fejres hvert år den 16. august fiskerlejets skytshelgen St. Vincents fest. Helgenen blev brændt levende på en lille holm tæt ved floden. Til minde herom brænder man en tjæretønde på stranden. Et skib med stedets præst og relikvier af helgenen sejler over til holmen, og når det kommer tilbage, trækkes det af kraftige hænder op på strandbredden og bæres af fiskerne i stærk fart op til kirken, ledsaget af fakkelbærere og hvidklædte fiskere, der råber »Sant Vicens beneit!«[141].

I *Fréjus,* hvor man fører et kirkeskib omkring (omtalt i kirkeskibsbogen), har man også en folkelig fest med en båd sat på hjul med takkelage og sejl. Optoget finder sted tredje søndag efter påske[142].

I *Nizza* har fiskerne ved visse offentlige folkeforlystelser slæbt en gammel båd, »laiit«, smykket med flag, gennem gaderne. Til sidst er de standset midt på en åben plads, hvor de har

brændt den, mens publikum udstødte glædeshyl, og kvinderne dansede rundt[143]. — Ved karnevalerne i Nizza kører man en båd, trukket af heste, omkring i det store optog. Båden er omhængt med lærred med påmalede bølger; i forstævnen sidder et udskåret vrængeansigt. Et musikkorps og fire årebevæbnede roere med kæmpemasker over hovederne sidder i båden, og i agterstævnen troner en lystig kæmpenar på en vældig papfisk[144].

Aftenen før Ste-Dévotes fest, den 27. januar, har man i *Monaco* hvert år brændt en gammel, palmesmykket båd på strandbredden til minde om helgeninden. Prinsen af Monaco eller en af hans repræsentanter stikker båden i brand[145]. — I *Mentone* har et lignende glædesbål, foranstaltet af fiskerne, fundet sted på St. Peters dag, den 22. februar[146]. I det hele taget har fiskerne i mange fiskerlejer langs Middelhavskysten på deres skytshelgens festdag udsøgt sig en gammel båd, overhældt den med petroleum og brændt den om aftenen på strandbredden[147].

ITALIEN

Det påstås, at bådeoptog til fastelavn er ret almindelige i Italien[148], men i litteraturen omtales de sjældent[149]. I de bekendte karneval'er i *Rom* synes der i de sidste to århundreder ikke at have deltaget både[150], men før midten af det 18. århundrede skal kvinderne i Rom dog til fastelavn have kørt omkring i skibsformede vogne[151]. I *Venezia,* hvor karneval'erne fejres med stor munterhed, har mangelen på brede gader vel forhindret »tørre« optog, men til gengæld er der fra ældre og nyere tid mange meddelelser om pragtfulde optog på kanalerne[152]. Derimod skal der i *Milano* forekomme karnevalskibe, »barconi«[153], ligesom i *Ceri,* vest for Rom[154]. Sandsynligvis er der en del flere karnevalskibe, men påfaldende er det, at de fleste oplysninger om bådeoptog er fra andre årstider.

Ved kirkefesterne i middelalderens Italien forekom skibsvogne ved fester af forskellige slags[155]. Ellers er der en del oplysninger om skibsoptog ved fyrstefester. Da hertug Borso 1453 kom til *Reggio* for at blive hyldet, blev han modtaget med forskellige optog, bl. a. en skibsvogn, som blev bevæget frem af skjulte personer[156]. Fra *Firenze* haves oplysninger om både-

optog, såvel på Arno-floden som på land[157] i anledning af fester ved Mediceernes hof. Ved Francesco Medicis bryllup 1579 kørte mange vogne frem, deriblandt en skibsvogn i skikkelse af en muslingeskal, med en nøgen Venus, med havmænd, gratier osv. Ved et andet bryllup 1608 trak en delfin en båd med flere personer i[158]. I *Bologna* omtales en turnering 1628 i nærværelse af storhertug Ferdinand II af Toscana. I det pragtfulde optog var der 15 vogne, hvoraf den ene førte et fuldrigget krigsskib[159].

I *Napoli* har man ved en procession til ære for St. Anna sat helgenindens kronesmykkede statue på et kæmpestort, farvestrålende skib, som bevægede sig gennem gaderne på usynlige hjul[160].

Ved en fiskerfest i *Santa Lucia* (Napoli) til ære for madonna, sidste søndag i august, har man lavet et pragtfuldt optog. Foran løb en skare fiskerdrenge, som slog kolbøtter og jublede. I spidsen for optoget red Neptun på et æsel, med hat og dragt af alleslags havplanter og brogede papirbånd. En lang række narre i fantastiske dragter bar lange stænger med frugter, fyrværkerisager osv. Den sidste af dem bar et stadseligt skib af papir med mast og sejl. Toget standsede, og Neptun trådte op på et bord, bukkede for det jublende folk, tog en stang med fyrværkeri, tændte dette og lod gnisterne fænge i de papirsbånd han bar. Ledsagerne hældte spande med vand over ham og sprøjtede ham godt til for at slukke ilden. Efterhånden steg narren op på bordet og tændte fyrværkerisagerne, og til sidst kom manden med papirskibet, som også blev antændt, brændte, slog gnister, knaldede osv. Festen sluttede med en almindelig vandgang, kapsvømning, vandsprøjten osv.[161].

Fra Syditalien og Sicilien kendes flere helgenfester, hvor helgenstatuer føres om på skibslignende vogne eller i skibe. I *Nola*, øst for Napoli, er det kirkeklokkernes opfinder, St. Paulinus, der føres om på et tremastet skib, hvis kaptajn er en vred tyrk; i *Bari* førte man 1887 St. Nikolaj-figuren rundt til minde om 800 års dagen for rovet af hans relikvier på et stateligt skib, bemandet med søfolk i dragter fra 11. århundrede; i *Palermo* trækker man St. Rosalies vogn — hun er byens skytshelgeninde — rundt på hendes dag, den 11. juli; vognen er i skibsform, med skibssnabel; i *Mazzara* på Vestsicilien bæres helgenen

St. Vitus's statue omkring på en med tæpper, lampioner og lys smykket båd i august. På Sicilien fejrer fiskerne mange steder St. Peters dag, den 22. februar ved sammen med sømænd og fiskehandlere at køre omkring i blomstersmykkede og illuminerede både[162].

ANDRE LANDE

I *Spanien* og *Portugal* har fastelavnsbådene været almindelige bestanddele af karnevalsoptogene[163]. I middelalderen — således 1424 — spillede man i *Barcelona* processionsdramaer til Kristi legemsfest, hvor skuespilvogne kørte rundt, bl. a. med Noahs ark, som i England[164].

I *Østeuropa* er bådeoptog sjældnere, og på Balkan kendes de såvidt vides ikke[165].

Fra *Rusland* haves flere oplysninger[166]. I *Archangelsk* kørte man, i hvert fald ved midten af forrige århundrede, om torsdagen i fastelavnsugen i store slæder med skibe, på hvilke der var ophængt forskellige flag med fisk, fugle, bjørne, ulve, ræve, tigre o. a. dyr med opspærrede gab. Bagefter fulgte maskefigurer og borgere i ekvipager. Under musik kørte man hen til nacalnik'en for at lykønske ham. De følgende dage satte håndværkerne deres præg på optoget.

I *Tichwin* i guvernementet Nowgorod (øst f. Leningrad) satte man i tiden mellem jul og helligtrekonger en stor pyntet flagsmykket båd på slæder og lod heste trække den gennem gaderne. På hestene sad maskefigurer, og i bådene var maskerede personer anbragt; under køreturen sang og spillede de og lavede fest. De velhavende borgere trakterede deltagerne med vin og mad.

I *Moskva* fejredes fastelavnen 1722 på følgende måde: om torsdagen begyndte optoget på et raketsignal. I spidsen gik 6 heste med narre som ryttere i gåsegang, så fulgte skibe, anbragt på slæder og trukket af forskellige dyr. I den første sad czar Peters drikkebroder Zotow, kaldet »narrebispen«, og ved hans side den drukne Bacchus. Næste slæde med maskerede personer blev trukket af fire svin. I den følgende slæde sad Neptun med trefork, trukket af to sirener. Så fulgte en stor båd, trukket af to bjørne; i den sad fyrst Cæsar Romodanowski med purpurkappe på skuldrene og fyrstekrone på hovedet. 16 heste trak et tremastet skib med 88 kanoner; i det sad Peter

den store selv, omgivet af sine officerer[167]. Efter ham kom en gondol med kejserinden i østfrisisk nationaldragt med et følge i arabiske dragter. I slæder fulgte så lystige personer, klædt som traner, svaner, ræve, ulve, bjørne og slanger. Fra Kreml hilste man toget med kanonskud. Festen varede fire dage.

Efter al sandsynlighed er skikken indført af Peter den store efter vesteuropæiske forbilleder (Holland?). Hans efterfølgere fortsatte med at indføre vesterlandske sæder i Rusland.

I *Sibirien* plejede de deporterede og fastboende russere i hvert fald i begyndelsen af forrige århundrede at føre et stort skib med udspændte sejl og takkelage omkring til fastelavn. I skibet sad frk. Masleniza, en russisk fastelavnsfigur, samt en bjørnefigur og en nar[168].

Fra *Finland* kendes en anden skik: for flere år tilbage plejede man ved bryllupper i Pyhämaa (mellem Åbo og Bjørneborg) at sætte et stort brændevinsbrænderikar på en vogn og forsyne det med et sejl, så det lignede en båd. Under råbet »Livets båd sejler godt!« blev det slæbt gennem landsbyen, mens de andre svarede »Gid de nyformælede må blive lykkelige!«[169].

Fra de *Forenede stater* i Amerika haves enkelte oplysninger om bådeoptog. 1787 fejrede man i *Philadelphia* 4. juli-festen med en lang procession med faner og musik, samt en lille sejlførende fregat, trukket af 13 heste på en vogn, bemandet med kommanderende og manøvrerende folk. Der var ovenikøbet en lodhiver. Fregatten affyrede salut[170]. Også 1882 var der den 22. oktober et optog med skibe i samme by. — 15. februar 1847 førte man i *St. Louis* en model af »Laclede«, som førte pionererne over til Amerika, omkring. I *Boston* fremstillede man 1880 »the Boston Tea-Party« i et historisk optog. 1914 førte man i *Little Compton* (Rhode Island) en hvalbåd omkring på hjul, ledsaget af en Neptungruppe[171].

I *Nordafrika* har der i nytårsfesten i *Fez* (Marokko) deltaget et træskib på hjul, »bábbor«[172]. I *Luxor* i Ægypten blev i forrige århundrede ført en båd i procession gennem gaderne ved den muhamedanske helgen Abû 'l-Haggâgs årlige fest[173].

Bådeoptog træffes også i *Indien*, hvor afgudsbillederne føres omkring. I *Kina* sejler til nytår »tørre« både, og til andre fester har man båret bambusbåde på skulderen. Ved den årlige shintofest i *Japan* køres der skibsvogne omkring, og ligeså til gionfesterne[174].

FORUDSÆTNINGER

Kultbåd?

I bogen om kirkeskibe er der fremlagt materiale vedrørende bådeoptog i oldtiden[1]. Det fremgår heraf, at der fra dette tidsrum foreligger en del stof, som, skønt det er spredt, dog viser, at der utvivlsomt har været kultiske optog med både, altså optog som stod i forbindelse med religiøs kult og tro. På helleristningerne fra den nordiske broncealder er der tydelige afbildninger af både, trukket af heste eller mænd. Fra Babylon kendes omtale af kultskibe ca. 2600 f. Kr., og fra Ægypten har vi stof om en del forskellige optog i templer. Specielt fæster vi os ved gudinden Isis's skib med hendes døde bror og ægtefælle Osiris. I det klassiske Grækenland overtog man denne Isiskult, men dèr førte man forøvrigt også både i optog ved Dionysosfesterne i Athen, Smyrna og på Eubøa og Lesbos, og ved panathenæerne, festerne for Athene hvert femte år i Athen. Også i Rom trængte Isisdyrkelsen ind, og man har sikkert også her ført gudindens båd rundt, sandsynligvis ved skibsfartens begyndelse til velsignelse for denne. Så sent som omkring 550 e. Kr. skal sømændene have fejret Isisfesten med processioner og båd. I Nordeuropa er gudinden måske blevet identificeret med gudinden Nehalennia, til hvem man i Holland-Belgien har ofret i hendes egenskab af skibsfartens gudinde[2]. Vi kender fra Tacitus's Germania (kap. 40) oplysninger om, at gudinden Nerthus blev ført omkring i vogn ved forårstide for at give vækst og grøde på markerne. På samme måde skal man i Autun i Frankrig i 5. århundrede have kørt gudinden Kybele, den »store moder«, omkring i en vogn i form af en båd[3]. — Der har altså foreligget flere oplysninger om en kultbåd i oldtiden og dens slutning.

De ældste middelalderlige skildringer, vi har af bådeoptog, er fra Huy, hvor beboerne 1113 trak bispen af Liège gennem byens gader i en båd, hvad han blev meget fortørnet over (se stoffet fra Belgien), samt fra St. Trond (se materialet fra Tyskland). Det første har næppe været et optog i egentlig forstand, og man kan aldrig vide, hvilke grunde bispen kan have haft til at blive sur derover; det andet optog har man villet tolke som en »survival« efter den gamle hedenske kultbåd. Den skulde være trukket omkring for at give velsignelse til jorden og til skibsfarten, hvis den da, som man har hævdet, skulde køres helt ud til havet[4]. Om man virkelig tør tro dette, er ikke nemt at afgøre; der er gået over et halvt årtusinde, hvorfra man vist ikke har overleveret meddelelser om lignende kultbåde, men det er muligt, at en sådan gammel hedensk skik kan have holdt sig sejgt i folket — eksempler på hedenske levn haves der som bekendt flere af (jfr. det meste af vor egen folketro), og de ekstatiske danse omkring båden kunde virkelig tyde på en religiøs besættelse. Men det kan jo også have været en verdslig båd, ledsaget af en så overdådig og umoralsk munterhed, at kirken har følt sig tvungen til at forbyde hele historien, således som det jo er sket mange andre steder senere. Vi kender faktisk ikke noget til de lokale forhold der kan have udvirket et forbud, og det fremgår ikke af beretningen, at optoget skulde være foregået i forårstiden, hvad der må siges at være en betingelse for, at det kan være en frugtbarbringende kultbåd. Ligeledes mæles der heller ikke et ord om, at der har været anbragt en hellig figur, en relikvie eller lignende i båden, hvad der også synes at være en betingelse for, at båden kan have været en kultbåd. Teksten er så mangelfuld, at man ikke med sikkerhed kan sige noget herom. Sætter man imidlertid, at det har været en sådan, er dermed jo langtfra bevist, at alle andre bådeoptog skulde være af samme slags, hvad man har villet hævde. I oversigten over det udenlandske stof er det forsøgt at give en gruppering af de forskellige arter af bådeoptog: håndværker- og standsoptog, fyrste- og hofoptog, skuespiloptog osv. At ingen af de her nævnte kan være kultbåde i egentlig forstand, siger sig selv, men derfor kan der måske godt være en indre sammenhæng og en påvirkning mellem de forskellige bådeoptog. Det er ikke let at sige, hvilke bevæggrunde der ligger bag den i det hele

taget noget bizarre idé at sætte en båd på en vogn. Er det glæden over det groteske og naturstridige eller lyst til at lave løjer og skuespil? Er det for sømændenes vedkommende, at de vil demonstrere standen, og for fyrsternes vedkommende, at de har måttet bruge deres fantasi for at gøre de forskellige vogne (»inventioner«) i triumftogene så afvekslende som muligt?

Prøver man så at analysere de specielt kirkelige optog, vil man nok kunne finde en vis artsmæssig forbindelse med den gamle kultbåd, f. eks. dèr hvor helgenfigurer føres i optog i skibsvogne — især hvor sømandshelgener føres ned til havet for at helliggøre søfart og fiskeri. Det vides dog ikke, hvor stærk en fornemmelse heraf deltagerne har. Men ser man på den anden side på kermesseoptogene i Belgien, som jo arrangeres under kirkens auspicier, må man sige, at der ikke er meget kirkeligt ved de mange optog, som snart viser hedenske giganter og antikke guder, snart Adam og Eva, snart kinesere, snart engle. Disse optog kan vist ikke med den bedste vilje kaldes efterkommere af kultbåden. Det er »skueoptog«, som mere er i familje med hofoptogenes brogethed og prunk og med fastelavnsoptogenes løjer og gøgl. Sendte kirken dem ikke ud, vilde folk nok selv kunne hitte på det. Kirken har blot taget dem til sig, men den har kun formået at sætte en svag kirkelig fernis på dem.

Man har også ment, at visse af bådene i optogene kan være oprindelige »*offerbåde*«, altså på sin vis også en slags kultbåde. Man tænker her særligt på de både, der bliver brændt efter omkørselen (Norge, Shetlandsøerne, Rye, rivierabyerne).

Til denne række kan føjes andre både, som også brændes ved visse lejligheder, selv om de ikke bliver ført rundt først. Især i Norge brænder man stadigvæk gerne både til St. Hans (jonsokk). Fra Mandal omtales en gammel mand, som var ivrig efter at få opsnuset en eller anden gammel ubrugelig »eke«, der stundom blev slæbt halve mile til det sted, hvor den skulde brændes, — de fleste gamle pramme endte faktisk på »St. Hansbakken«. Skikken kendes langs hele kysten af Norge den dag i dag[5]. Forøvrigt har man også herhjemme brændt både til St. Hans, når der var en gammel udtjent en til rådighed, således har forfatteren selv oplevet det ved Storebæltskysten i sin barndom, uden at det dog har været andet end en ren

tilfældighed. Også i Estland og Finland kendes det at brænde en gammel båd til St. Hans, ligesom østprøjserne i Nidden gør det[6].

Det er jo almindeligt med St. Hansbål i forskellige egne, og bådebrændingen må vel sandsynligst tolkes som et sådant eller for nogles vedkommende som parallelle bål. Nogen tanke om et offer ligger der ikke bag, — man ofrer heller ikke en gammel plimsoller, som ikke dur mere, men den brænder godt.

Visse forskere har også antaget, at der har været vis *magi* forbundet med bådeoptogene. *Frazer* har f. eks. hævdet at bådeoptogene muligvis kan opfattes som regnmagi (»raincharms«)[7], og til støtte herfor nævner han, at ainuerne i Nordjapan laver en båd af en suppeskål og går rundt med den for at skaffe regn. Men det er nok noget dristigt at slutte ud fra et så fjernt og isoleret tilfælde. Forøvrigt ønsker fiskerne ikke regn til deres håndværk[8].

En kuriøs tanke er udkastet af *Jungwirth*[9], der mener, at når fiskerne i bådeoptogene kaster nettene ud for at fange de unge piger, er det efterlignelsesmagi, for at de senere kan få fiskene i nettet. Da dette træk kun nævnes fra Ermatingen, og da der hvad enhver anden kan se kun er tale om at lave løjer, tør man roligt opgive denne teori.

Liungman mener[10], at bådeoptogene hænger sammen med en St. Nikolauskult og støtter dette på, at forbudet i Ulm 1530 mod skibsoptogene synes at gælde St. Nikolaj-aften, ligesom han mener at kunne fastslå, at helgenen særligt blev dyrket i de egne, hvorfra de ældste efterretninger om bådeoptogene foreligger, nemlig om Aachen og om øvre Donau og øvre Rhin. Faktisk er St. Nikolaj bl. a. sømændenes særlige patron ved siden af St. Clemens, og både i Holland, Belgien, Sydtyskland og Østrig sætter børnene på St. Nikolaus-aften, aftenen før den 6. december, små papirskibe ud foran døren, for at helgenen skal fylde dem med godter[11], — ellers er det i de øvrige egne mest sko —, ligesom man forærer hinanden marcipanskibe med bolcher i til St. Nikolajdagen i Belgien. Børnene i Bayern får på Nikolajdagen såkaldte »Schifferln«, små rude-formede honningkager. I Solothurn (Schweiz) siger man at St. Nikolaus kommer kørende i en båd og læsser gaver af til børnene[12].

Alt dette kan imidlertid ikke bekræfte Liungmans teori. Han har ikke kunnet operere med det stof, der her foreligger, ellers vilde han vide, at der er ikke så få andre middelalderlige oplysninger om bådeoptog end netop fra de egne, han nævner. Og endnu mere tungtvejende er det, at St. Nikolaj aldrig nævnes i forbindelse med bådeoptog (bortset fra Bari-optoget 1887, hvor man i et historisk optog viste, hvordan man i sin tid stjal Nikolausrelikvierne, — hvad der jo ikke har noget med Liungmans teori at gøre). Vi kender heller ikke bådeoptog i december måned bortset fra det i Ulm, som påstanden er opbygget på. St. Nikolaj opfattes almindeligt som de søfarendes helgen, men han er samtidig helgen for mange andre erhverv og befolkningslag, og det er yderst påfaldende, at han aldrig vises med noget skib eller anker eller lignende som attribut[13].

St. Nikolaus-kulten bredte sig fra Bari i Italien ad trafikruter og vandveje til Tyskland under byzantinsk kulturindflydelse, og der byggedes i tidsrummet 973—1024 flere kirker indviet til ham, ikke bare de steder, som Liungman udnævner til hans særlige dyrkeres egne, men også langs Mosel, i Franken, Sachsen og i Harzområdet[14]. Da han efter 1087 kom i ry som speciel sømandshelgen, trængte han, måske ved den nordtyske hansas formidling vidt omkring, langs Østersøkysten til Reval, til Skandinavien, til Island. Fra 11.—16. århundrede byggedes der over 2200 kirker til hans ære nord for alperne, alene i Danmark mindst 165[15]. Men der ligger intet fingerpeg om bådeoptogenes udbredelse heri, — tværtimod. — Fra anden side er det blevet påstået, at St. Nikolaj i virkeligheden er en forklædt hedensk gud, svarende til Nilguden, Neptun eller andre[16]. Det lyder ikke overbevisende.

En anden opfattelse har *Otto Höfler* gjort sig til talsmand for[17]. Han ser i bådeoptogene rester af »den vilde jagt«, som igen skal være fremgået af kultsamfund, hemmelige selskaber, som til visse tider er draget rundt i skrækindjagende optog. Håndværkernes andel i bådeoptogene kunde tyde på hemmelige sammenslutninger, siger han, ligesom de »vilde mænd« og andre frygtindgydende personer kan være minder om disse løsslupne optog. Sin formodning støtter han på en forestilling i østrigsk folketro, hvor man mener, at den vilde jagt kommer susende gennem luften med en slæde i form af et skib; dette skib træk-

kes af slette tjenestepiger, og det er fuldt af djævle, onde mennesker osv., ligesom karnevalskibet i Nürnberg. I Bayern kalder man deltagerne i den vilde jagt »wilde Schiffsleute«, — dog også »wilde Fuhrleute«.

Nogen grund til en sådan antagelse synes der ikke at foreligge. Det er svært at se nogensomhelst forbindelse med vort bådeoptog i denne skik i Höflers fantastiske udtydning.

Fastelavnsbåden specielt synes ikke at have megen tilknytning til nogen kultbåd; deltagerne har næppe andet i tankerne end at få så megen morskab og fordel (penge, mad) ud af den som muligt. Det gælder nu, og det gælder i middelalderen. En del forskere har dog ment, at ordet karneval (italiensk carnevale, carnovale; fransk, spansk, portugisisk carnaval) direkte betyder »carrus navalis«, skibsvogn, og har sit navn fra kultiske bådeoptog i forårstiden[18]. Imidlertid er der jo også fornøjelige og morsomme bådeoptog til andre årstider end fastelavnen, og omvendt er der langtfra altid både i alle karnevalsoptog, så det synes noget voveligt at godtage denne forklaring. Der er så mange andre skikke knyttet til karneval'et, at bådens rolle i det store perspektiv med al respekt for vort emne synes ret beskeden. De fleste forskere holder fast ved den gamle forklaring, at ordet betyder »carne vale!« = farvel kød! — en spøgefuld afskedtagen med den fede og gode tid[19].

Hoffesterne og de folkelige optog.

Som flere gange nævnt er der fra middelalderen og nyere tid mange beretninger om bådeoptog ved hoffester og -optog. Det er både tilfældet med udlandet og med Danmark. Sagen er den, at båden fik sin plads i de triumftog (»trionfi«), man efter antikt forbillede genskabte især i renæssancetidens rige og pragtelskende Italien som en værdig hyldest til fyrsten. Processionerne drog frem, hvergang der var fest i fyrstehuset; de bestod som nævnt af et utal af kostbare og sindrigt opbyggede skuevogne (»inventioner«), bærende konger og fyrster, udklædte som gamle helte, eller antikkens guder med ledsagende symbolske og allegoriske figurer og scener, ofte ganske fantastisk og søgt. Der blev udgivet bøger over sådanne optog med udtydning og beskrivelse af den ofte noget forskruede symbolik

i de brogede grupper. Store kunstnere som Brunelleschi, Lionardo da Vinci, Dürer, Rubens fandt det ikke under deres værdighed at medvirke ved udformningen af optogene, — og alligevel blev de efterhånden noget ensformige, skønt gudeverdenen og alle symboler måtte holde for. Allerede Dante lod sin Beatrice triumfere på en lysende vogn, der overgik solgudens. I 1400'erne tog bevægelsen stærk fart i Italien, — 1443 drog Alfonso således i fuld triumf ind i Napoli på en vogn, ledsaget af verdenskugle, Fortuna, Julius Cæsar, »dydernes tårn«, tyrker og mange andre figurer, og i 1500'erne nåede manien sit højdepunkt. I over 200 år beherskede disse »trionfi« Europa. Til Danmark kom de ret sent. Specielt må nævnes de allerede omtalte optog under Christian IV's kroning og ved hans søns bryllup 1634 — vel nok Danmarks største og dyreste fest. Men under Frederik III blev de sjældnere og sjældnere. Endnu er der i mange landes karnevals- og andre optog, ikke mindst i de også hos os kendte håndværkeroptog, et svagt minde om disse festoptog[20].

Vi kender også vandtriumfer, i Venezia, på Arno-floden, på Themsen[21], med hundreder af udsmykkede skibe og både. Men ellers var skibet på landjorden, som det fremgår af det fremlagte stof, en næsten fast bestanddel af triumftogene, enten som æresvogn for Neptun eller andre væsner, eller for at repræsentere handel, søfart eller lignende.

Det store publikum har næppe forstået de svært tilgængelige hentydninger til oldtidslitteratur og -mytologi, ejheller symbolikken og allegorien, men pragten har de ikke kunnet undgå at beundre.

De folkelig bådeoptog kan som antydet være opstået selvstændigt i middelalderen, måske før, idet det særligt har været søfolk og fiskere, der i lighed med de andre håndværkere i deres optog har villet vise det håndgribelige grundlag for deres eget erhverv, båden, i optoget. Forudsætter vi, at oldtidens kultbåd i afsvækket form kan have levet videre i middelalderen og nyere tid, især i visse kirkelige optog, kan vi dog vist næppe spore nogen indflydelse på de folkelige optog derfra. Langt mere indflydelse har nok hoffesterne haft, både ved de flotte og velbemandede skibe og ved de ledsagende figurer, spec. Neptun, der jo som påvist har optrådt i bådeoptog lige til vore dage, hvor mindet om hofoptogene forlængst er gået i glemmebogen.

Man må dog nok forudsætte, at de folkelige optog er ældre end hofoptogene, selv om disse nævnes ret tidligt — hvad der simpelthen kan skyldes, at skribenterne mere har interesseret sig for hvad fyrsterne har taget sig til, end hvad simple fiskere, sømænd og håndværkere har benyttet deres fritid til.

For en del folkelige festskikkes vedkommende gælder det at hoffester langt mere har bidraget til at bestemme dem, end man ellers har haft øjnene op for. Andetsteds er det blevet påvist, at skikke som dystløb og »stikke til stråmanden« må stamme fra fyrstefester[22].

Den danske fastelavnsbåd.

Måske endnu mere end tilfældet var med dystløbene har den danske fastlavnsbåd, trods de mange lokale småforskelligheder, et konstant præg. Det er ikke landkrabber, der sidder i båden, som f. eks. i Nürnberg-karnevalskibene, men søens folk: »admiral«, bådsmand, lodhiver, sluproere. Går vi til udlandet for at søge efter et sted, hvorfra vi kan have lånt skikken, finder vi heller ikke noget i den grad tilsvarende, at vi kan fastslå tydelige, tvingende lighedspunkter. Desværre svigter materialet fra Nordtyskland og Holland, — de steder man rimeligst venter en mulig påvirkning eller et lån fra. Har der i ældre tid været bådeoptog dèr, synes de at være sporløst forsvundne og glemt på et ret tidligt tidspunkt. Men det er faktisk slet ikke sikkert, at der har været bådeoptog disse steder i det hele taget. Den totale mangel på stof af ældre og yngre dato virker meget mistænkelig. Ganske vist er det påstået, at czar Peter den store i Holland lånte idéen til de bådeoptog, som han lod arrangere i Rusland, men den oplysning er vist mere end tvivlsom.

Går vi til Belgien og Nordfrankrig efter lignende optog, finder vi en vis ydre lighed mellem de tilriggede danske både i Danmark og i ommegangskibet i Antwerpen og i St. Hansskibet i Dunkerque. Her er tremastede skibe med kaptajn, bådsmand og søfolk i arbejde, ligesom der i optogene træffes en del figurer, som også kendes fra os: Neptun, Bakkus, vandsprøjtende hvalfisk. Da disse figurer imidlertid er fællesgods for flere optog, betyder dette intet, og iøvrigt træffer man også andre steder tremastede skibe med besætning. Grundlaget er for spinkelt til at hævde en påvirkning.

Bådeoptogene som håndværker-, altså her i landet som fisker-

og sømandsoptog, kan selvfølgelig være kommet til Danmark med mange andre fastelavnsskikke fra Nordtyskland, måske i slutningen af middelalderen, og have undergået en særlig udvikling gennem flere århundreder herhjemme, så de er blevet ret selvstændige i deres udformning, hvorved man ikke kan se de lighedspunkter med fremmede optog, som dengang kan have været til stede. Ejendommeligt vilde det dog unægteligt være, om man først fik besked om folkelige bådeoptog i vort land i 1720'erne, hvis de havde været kendt en 2—300 år før, men selvfølgelig er der i ældre tid sket meget, som ikke er blevet fundet antegnelsesværdigt, især når det gjaldt folkets fester og færden. At skikken synes temmelig ensartet de forskellige steder herhjemme, kunde i og for sig tale for en længere tid til at udvikle sig og fæstne sig, men det kan også forklares ved, at skikken har bredt sig fra ét bestemt sted, hvor den har været udformet kraftigt og fast.

Dog, disse overvejelser er ret værdiløse. Når vi lades i stikken på grund af manglende vidnesbyrd, hjælper fantasterier og teorier ikke noget. Vi véd positivt kun, at der 1729 i Kerteminde fandtes bådeoptog, som ikke så ud til at være helt nye, men ud over det kan vi kun opstille formodninger, som kan væltes omkuld i det øjeblik eventuelt nyt materiale skulde dukke frem.

I betragtning af at der faktisk ikke foreligger noget direkte vidnesbyrd fra udlandet, som stemmer overens med vore hjemlige optog, kan vi i det mindste uden fare for at sige for meget hævde, at selv om impulserne til at føre en båd i procession rimeligt nok, skønt det ikke kan bevises, må være kommet udefra — hvorfra det så end kan være —, er skikkens udformning dog så speciel dansk og så særpræget og slående selvstændig, at man indtil yderligere stof fra det nordlige Mellemeuropa måtte fremkomme, som eventuelt kan give helt andre perspektiver, tør stemple »fastelavnsbåden« som et hjemligt produkt, der ganske vist må have sine rødder i udlandet, men som har suget næring herhjemme. Den står selvstændigt ved siden af de andre fastelavnsoptog, som den dog har mange ydre træk tilfælles med (f. eks. i formål og figurer). Ligesom det var tilfældet med dystløbene og kirkeskibsprocessionerne er der her opstået noget karakteristisk og værdifuldt dansk, — et bevis på den selvstændighed og kraft, der præger den danske festtradition.

LITTERATURFORKORTELSER

(Supplement til listen i Dystløb i danske søkøbstæder, DF-m 57, s. 144ff.)

A.f.R-w. = Archiv für Religionswissenschaft I ff. (1898 ff.).
Bassett = Fletcher S. Bassett: Sea Phantoms: or Legends and Superstitions of the Sea (1892).
Bl.f.p.Vkde = Blätter für pommersche Volkskunde I ff. (1893 ff.).
Brunner = Karl Brunner: Ostdeutsche Volkskunde (1925).
Buschan = Georg Buschan: Die Sitten der Völker I-III (u.å.).
Chambers = R. Chambers: The Book of Days I-II (1869).
Clément = Mme Clément: Histoire des fêtes civiles et religieuses, des usages anciens et modernes du département du Nord (1836).
Creizenach = Wilh. Creizenach: Geschichte des neueren Dramas I-III (1893 ff.).
Enklaar = Th. Enklaar: Varende Luyden. Studiën over de middeleeuwsche groepen van onmaatschappelijken in de Nederlanden (1937).
Erich: Chr. IV = Aug. Erich: Klarlige oc Visse Beskriffuelse/ Om den stormectige/ Høybaarne Førstis .. Christians den Fierdis .. Kroning (1598).
Fairholt = F. W. Fairholt: Lord Mayors' Pageants I ff. (1843 ff.).
Festskrift Sydow = Nordiskt folkminne, studier tillägnade C. W. von Sydow $^{21}/_{12}$ 1928.
Flögel = Flögel: Geschichte des Grotesk-Komischen (udg. af Ebeling) (1862).
Folk-Lore = Folk-Lore, A Quarterly Review of Myth, Tradition, Institution & Custom I ff. (1890 ff.).
Frazer = J. G. Frazer: The Golden Bough I-XII (1911—15).
Geiger = Paul Geiger: Deutsches Volkstum in Sitte und Brauch (Deutsches Volkstum V, 1936).
Gregor = Jos. Gregor: Weltgeschichte des Theaters (1933).
Grimm = Jac. Grimm: Deutsche Mythologie I-III (4. udg., 1875—78).
Henningsen: Dystløb = Henning Henningsen: Dystløb i danske søkøbstæder og i udlandet (DF-m 57, 1949).
Henningsen: Kirkeskibe = samme: Kirkeskibe og kirkeskibsfester (Søhistoriske skrifter III, 1950).
Hone = Will Hone: The Every-Day Book and Table Book I-III (1840).

Höfler = Otto Höfler: Kultische Geheimbünde der Germanen I (1934).
Jahrb. V. f. n. Spr. = Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung I ff. (1875 ff.).
Krogh: Hofballetten = Torben Krogh: Hofballetten under Christian IV og Frederik III (1939).
Krogh: Teater = samme: Ældre dansk Teater (1940).
Kuhn = Adalb. Kuhn: Märkische Sagen und Märchen (1843).
Kuhn & Schwartz = samme og W. Schwartz: Norddeutsche Sagen, Märchen und Gebräuche (1848).
Ljunggren = Gustaf Ljunggren: Svenska dramat intill slutet av sjuttonde århundradet (1864).
LUF (+ nr.) = Lunds Universitets Folkminnesarkiv.
Mannhardt = W. Mannhardt: Wald- und Feldkulte I—II (1875—77).
Meisen = Karl Meisen: Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande (1931).
MM = Mariner's Mirror I ff. (1911 ff.).
Nyrop = C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark (1903).
Panzer = Fr. Panzer: Bayerische Sagen und Bräuche, Beitrag zur deutschen Mythologie I—II (1848—55).
Reinsb.-D.: Belgique = le Baron O. de Reinsberg-Düringsfeld: Traditions et Légendes de la Belgique I—II (1870).
Revue F. Fr. = Revue de Folklore Français VI (1935).
Rohr = Johs. Rohr: Tausend Jahre deutsches Leben (1931).
Sartori: Westf. = Paul Sartori: Westfälische Volkskunde (1929).
Schultz = Alwin Schultz: Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger I—II (1879—80).
Sébillot: Folk-Lore = P. Sébillot: Le Folk-Lore de France I—IV (1904—07).
Sepp: Altbayer. S. = Prof. Dr. Sepp: Altbayerischer Sagenschatz (1893).
top. + *tal* = sognenumre i DFS's topografiske registrant (tallet sættes foran stednavnet, f. eks. 854 Kerteminde).
Usener = H. Usener: Die Sintfluthsagen (1899).
Wolf = J. W. Wolf: Beiträge zur deutschen Mythologie I (1852).
Wolfram = Rich. Wolfram: Schwerttanz und Männerbund (1935 ff.).

Af pladsbesparende grunde er årstallet 1906 i DFS's kapselnumre udeladt, således at /43 = kapsel 1906/43.

KILDESTEDER OG NOTER

A. Danmark.

I. Oversigt over skikken.

[1] Spamer 42 ff. - [2] om tiggeriet se bl. a. Geiger 65 ff.; Meyer 86 ff. (han kalder det »Toten- und Opferbrauch« (!); Creizenach I, 407; J. Kinch: Ribe Bys Historie II (1884), 758 ff.; Vilh. Bang: Latinskoleliv og Studenterliv (1892), 122 f. - [3] Spamer 42. - [4] medd. fra Marineministeriet. - [5] Rasks Morskabslæsning (1839), 141, og efter ham J. Davidsen:

Fra det gl. Kongens Kjøbenhavn II (1881), 326; Kolding Avis 2/4 1904. - [6] se oversigtskortet i Henningsen: Dystløb 10. - [7] R. Broby-Johansen: Den danske billedbibel (1947), 56. - [8] Erich: Chr. IV, blad Tij-Tv, med afb.; J. Lauritsøn Wolf: Encomion Regni Daniæ (1654), 269 ff.; H. C. Bering Liisberg og A. Larsen: Christian IV (1890—91), 112 f. - [9] Triumphus Nuptialis Danicus (1648), 50 ff. (litra Y) og 116; afb. på tavlen. - [10] Krogh: Hofballetten 98, 106. - [11] Nyrop 128. - [12] Reinsb.-D. 63 ff.; Hwb VIII, 1396 s. v. Umzug (benyttet i det flg., hvor ingen andre kilder er angivet); talrige eks. i Isenberg. - [13] Schw. A. I, 127; XIV, 97. - [14] om fanesvingning se Sieber 335 f.; Wolfram 26 f.; Isenberg 49 f. - [15] Nork 811. - [16] Birlinger: Volksth. II 53 f. - [17] J. Scheible: Die gute alte Zeit, i Das Kloster IV (1847), 506 f. - [18] Nork 813 ff. - [19] f. eks. i byen *Caub:* Jos. Kehrein: Volkssprache und Volkssitte in Nassau II (1872), 188; i *Lauenburg:* Jahrb. Schl.-H. IV, 185. - [20] Ussing i Danmark i Fest og Glæde I (1935), 105. - [21] Grüner-Nielsen i Nord. kultur XXIV, 139 f. - [22] Historia de gentibus septentrionalibus XIII, kap. 42 (sv. oversættelse III (1916), 80). - [23] om fastelavnsløben og forbud derimod, se Troels-Lund VII (1885), 135 ff. - [24] forordning af 27/9 1639 i Troels-Lunds ekscerpter, Ny kgl. saml. 2945.8°. - [25] Krogh: Teater 304. - [26] Københavns Diplomatarium VI (1884), 798. - [27] Nyrop 124 ff. - [28] DF-m 27, udg. 1923 ved Jørgen Olrik. - [29] Nyrop 133; Rs. Berg: Snedkerlavet 1554—1904 (1904), 162 ff. - [30] Berg: Snedkerlavet 114 ff.; et kobberstik fra snedkernes skilteflytning 1770 i Müllers pinakotek på Kgl. bibl., bd. 25, plan 106. II. - [31] Nyrop 130, 150 f. - [32] Brudstykker fra en Udflugt i Sommeren 1829, Anderseniana VIII (1940), 14. - [33] O. Mensing: Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch II, 30 f., s. v. Fastelabend. - [34] Nyrop 130. - [35] Laur. Pedersen: Haandværksskik i Helsingørske Lav (1917), 174. - [36] DFS /43, top. 1023: Bohn-Jespersen 1942 (Fåborg). - [37] f. eks. *Dragør,* se Berlingske Tid. søndagstill. 5/3 1916; *Tilst,* DFS /43, top. 2067: Niels Henningsen 1946. - [38] se f. eks. Hwb. V, 1744 ff. s. v. Maske; VIII, 1382 s. v. Umzug; Spamer 25 ff.; Geiger 84 ff.; Møller II, 119 ff. - [39] Spamer 91. - [40] Creizenach I, 391 f. - [41] Wolfram 240 ff., 251. - [42] Birlinger: Volksth. II, 35 f. - [43] Bavaria IV b (1866), 389; C. Walther i Jahrb. V. f. n. Spr. VI, 11. - [44] Sartori III, 121 f. - [45] Nork 801. - [46] se f. eks. A. Uhrskov: Højtid (1924), 136 f.; Møller II, 19 ff.; Berl. Tid. søndagstillæg 5/3 1916, 4; Kolding Avis 1901 nr. 37 (fra *Ubby*). - [47] DFS /43, top. 882 (*Åsum*): Sv. Frederiksen 1920. - [48] Østsjæll. Folkeblad 17/2 1920. - [49] E. Tang Kristensen: Jysk almueliv IV, 59, 64, 87. - [50] E. Rostrup: To danske gaadefulde Skuespil (1918), 53. - [51] Nyrop 131. - [52] Hone I, 566 m. ill. - [53] Liungman 640 ff.; Hahne & Niehoff, tavle 128; Sieber 331. - [54] Henningsen: Dystløb 97 f., 102. - [55] K. Wikman i Budkavlen XV (1936), 38; Folkkultur III (1943). 231 f. - [56] Spamer 26. - [57] Burckhardt II, 36. - [58] Gl. kgl. saml. 2586.4° (håndskreven samtidig beretning); Zeitung Aus Dem Königreich Schottlandt Darin vermeldtt/ Was sich in ankunfft des newen Königlichen Fräwlin aus Dennemarck in Schottlandt ... zugetragen (1591). - [59] Krogh: Hofballetten 13. - [60] Nyrop 131. - [61] f. eks. *Marslev,* DFS /43, top. 905: Sv. Frederiksen 1921.

- [62] Reinsb.-D. 54 og 84, ekss. fra Alpeegnene. - [63] Nork 581. - [64] Geiger 49, 58, 81 o. fl. st.; Hwb. IV, 800 ff., s. v. Judas. - [65] Møller II, 497; Geiger 77 ff.; Hwb. VIII, 1393 ff. s. v. Umzug; Spamer 32 f.; Sartori III, 98 ff.; Höfler I, 110 ff.; Creizenach I, 214. - [66] bl. a. behandl. i Mannhardt I, 333 ff.; Liungman 1074 f.; Spamer i Pessler II, 43. - [67] Eisler i Bayr. Hfte I, 214 ff. - [68] Spamer 30; Liungman 926. - [69] Schw. A. I, 186. - [70] Liungman 926; Mannhardt I, 379 f. - [71] Erixon i Folkliv 1939, 63, tavle 16 c. - [72] Rich. Graul: Alt-Flandern (1918), 52, tavle 106: kamin fra 1529—31 i *Brügge;* C. W. Schmidt: Verborgene Schätze, Wunder und Kuriosa (u. å.), 114: slottet i *Büdingen.* - [73] Burckhardt II, 135. - [74] Fairholt I, 11. - [75] Strutt 28 f., 480, 482 f., m. ill.; Withington I, 72. - [76] Strutt 35. - [77] Erich: Chr. IV, bl Tiij. - [78] jfr. stikket i Triumphus nuptialis. - [79] Ljunggren 420; Krogh: Hofballetten 103. - [80] Andrup i Fra Arkiv og Museum V (1912—15), 586 - [81] Spamer 12. - [82] Liungman 925; Reinsb.-D. 90 m. ill.; Haberlandt 632 m. ill. - [83] Spamer 10; Panzer II, 247 ff. - [84] Isenberg 62. - [85] Sieber 329. - [86] Nyrop 131. - [87] J. V. Linds oversættelse II (1943), 331. - [88] Mannhardt I, 335. - [89] Marinus II, 69 ff. - [90] Hwb. Nachtrag 977, 980 s. v. Wilder; Hahne & Niehoff 10, tavle 203—04. - [91] C. v. d. Graft: Nederlandsche Volksgebruiken bij Hoogtijdagen (1947), 74, m. ill. - [92] Spamer 17. - [93] Spamer 29; Hwb. Nachtrag 978 s. v. Wilder. - [94] Reinsb.-D. 88; Hwb. Nachtrag 978 s. v. Wilder; Mannhardt I, 333 ff.; Sommer 155; Kuhn & Schwartz 356. - [95] Spamer, afb. 9. - [96] Dybeck: Runa (1842), 20; Mannhardt I, 337. - [97] Spamer 31. - [98] Mannhardt I, 333 ff.; Hwb. VIII, 1385 s. v. Umzug; Höfler I, 68 ff. - [99] f. eks. på Breughels billede, Spamer afb. 9. - [100] Liungman 1074 f.; Spamer 29. - [101] Sommer 155. - [102] Liungman 1052—85; Geiger 94 f.; Møller II, 129 ff. - [103] f. eks. *Idestrup* (Falster), DFS /43 top. 832: Mathisen 1948; *Beldringe* top. 604: Rønnekilde-Nielsen 1937; fra *Sønderjyll.:* udateret træsnit fra tysk ill. tidsskr. (ca. 1870—80) i DFS /160, tavle 56; *Slesvig:* Meyer 103. - [104] F. G. Waldt: Scener af Sømandslivet (1835), 44. - [105] DFS /46 top. 365 Korsør: Rimtoft 1934. - [106] Karin Danver: Folktraditioner kring vårdagsjämningen (1943), 76 ff.; Celander i Festskrift Sydow 27. - [107] Bl. f. p. Vkde I, 77. - [108] afb. f. eks. i Spamer fig. 10 efter stik fra Böhmen ca. 1825; Reinsb.-D. 84. - [109] Skattegraveren V (1886), 227. - [110] Hwb. II, 885 ff. - [111] Liungman 1061 ff. - [112] Krogh: Hofballetten 39. - [113] Liungman 1056 ff. - [114] Isenberg 27. - [115] Sartori III, 97; Reinsb.-D. 84; Spamer 18 ff.; Bl. f. p. Vkde I, 77. - [116] Meyer 87. - [117] Atlas für pommersche Volkskunde V (1936), 7. - [118] Sartori: Westf. 148. - [119] Liungman 1055; Haberlandt 627. - [120] Hwb. VIII, 1386 s. v. Umzug. - [121] Mannhardt I, 411, 612; Hwb. II, 886; VIII, 1386 s. v. Umzug; litt.-henv. i Møller II, 130. - [122] J. Olsen: Fra Sydsjælland, DF-m 12, 40; DFS /43 top. 421 *St. Peders landsogn:* Olsen 1899; Zak. Nielsen: En Rævejagt (ca. 1850, top. 435 *Stillinge)* i Udv. Fortællinger (1928), 151 ff.; DFS /43, top. 443 *Lundforlund:* Rønnekilde-Nielsen 1933; top. 446 *Sørbymagle:* Gunnar Knudsen 1911; top. 448 *Gimlinge:* Andersen 1940, stk. 2; Fra Dansk Folkemindesamling VI (DF-m 44, 1938), 111 (m. henv.); A. Rønnekilde-Nielsen: Sjællandske

Folkeminder (1943), 13; DFS /46 top. 609 *Ørslev:* Jens Nielsen. - [123] Gudm. Schütte: Hjemligt Hedenskab (1919), 124 f. - [124] Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur II (1933), 44. - [125] således f. eks. Spamer 29; Hahne & Niehoff tavle 6. - [126] Sartori: Westf. 148. - [127] Spamer 8. - [128] Liungman 258; Mannhardt I, 312 ff; Sartori: Westf. 148; Wolfram 9, tavle 1, 42. - [129] Berl. Tid. 8/2 1894. - [130] Ellekilde: Det sidste neg, i DF-m 44, 51 f. - [131] DFS /43 top. 2227: Secher 1948. - [132] København 18/3 1909. - [133] Strutt 461; Reinsb.-D. 169, m. ill.; Nilsson 77 ff., m. ill. - [134] Mannhardt I, 315. - [135] jfr. Frazer XI, 34; Mannhardt I, 314. - [136] Panzer II, 81 ff.; Bavaria I a (1860), 375 ff.; Mannhardt I, 312; Birlinger: Volksth. II, 114 ff., Sartori III, 198 m. henv.; Hahne & Niehoff tavle 96—97. - [137] Mannhardt I, 313. - [138] Sigfr. Svensson i Nord. kultur XXII, 80; Olrik-Ellekilde: Nordens gudeverden I, 680; Arill i Festskr. Sydow 9 ff.; Mai Fossenius: Majgren, majträd, majstång (1951), 73 f. - [139] Mannhardt I, 313. - [140] Liungman 1044 f. - [141] Gregor 178. - [142] Reimann 125. - [143] afb. i Reinsb.-D.; H. Pfannenschmid: Germanische Erntefeste (1878), 279. - [144] Reinsb.-D.: Belgique II, 84. - [145] Hwb. V, 1811 s. v. Maske; Marinus I, 109. - [146] Fairholt I, 41. - [147] Fairholt I, s. XVI ff. - [148] Nichols II, 326. - [149] Fairholt I, s. XXXVI. - [150] Buschan III, 329. - [151] Angelo Solerti: Musica, Ballo e Drammatica alla Corte Medicea del 1600 al 1637 (1905), 49. - [152] medd. af C. O'Danachair, Dublin. - [153] Trad. pop. II, 89 ff.; Louis Dumont i Bulletin des Musées de France XII (marts 1947), 17 ff., m. ill.; Dumont: La Tarasque (1951), m. ill. - [154] J.-B.-S. Guiet: Explication Nouvelle des Jeux de la Fête-Dieu d'Aix (1851). - [155] en historisk-folkloristisk undersøgelse af linjedåb og sødåb, Neptun og de øvrige figurer osv. er under udarbejdelse. - [156] en undersøgelse af skikken under forberedelse. - [157] en undersøgelse af denne skik ligeledes under forberedelse.

II. Det danske stof.

[1] Rasks Morskabslæsning for den danske Almue 1839, 141. - [2] Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn II (1881), 326. - [3] Morgenbladet 2/3 1882. - [4] hverken hans eller N. Jacobsens collectanea på Kgl. bibl. har stof fra ældre tid. - [5] litografi i DFS /60 c, top. 1. - [6] medd. af V. Lee Knudsen, Kbhvn. - [7] Gamle Dage i Helsingør 1800—1830, Museum I (1892), 156. - [8] Laur. Pedersen: Haandværksskik i Helsingørske Lav (1917), 175 f.; samme: Helsingør i Sundtoldstiden II (1929), 456, Årbog Frederiksborg amt 1908, 125; M. Galschiøt: Helsingør omkring Midten af forrige Aarhundrede (1921), 139, 320. - [9] Helsingørs Skilderi febr. 1841. - [10] Nakskov Avis 5/3 1853; Laur. Pedersen: H-ør i Sundtoldstiden II, 457. - [11] fotos i Helsingør byhistoriske arkiv; medd. af B. Seiffert, H-ør, 1952. - [12] efter selvsyn. - [13] se note 7. - [14] J. C. Stochholm: Det som forsvinder (1924), 96. - [15] DFS /43, top. 6 (Hillerød), 1910; trykt i A. Uhrskov: Højtid (1924), 140. - [16] medd. af fisker Peder Møller, Humlebæk. - [17] DFS /43: Olsen 1885. - [18] Morgenbladet 2/3 1892. - [19] DFS /43: Rønnekilde-Nielsen 1937. - [20] medd. af arkivar Hans Ellekilde efter selv-

syn; forf. Knud Andersen, havnefgd. i Vedbæk. - [21] DFS /43: lærer Strange Nielsen. - [22] medd. af telefonfmd. A. Lund, Køge; havnefgd. L. Larsen, Køge; Østsjæll. Folkeblad 1/3 1943. - [23] medd. af ordbogsredaktør, mag. art. Kaj Bom, Kbh. - [24] Aftenposten, fastelavn 1923; han var født i 1840'erne uden for Kall. - [25] medd. af havnefgd. R. J. Rasmussen. Kall. efter fisker From Hansen; bogholder A. C. Nielsen, Kall.; kredslæge J. S. Møller, Kbhvn., jfr. samme: Fester og Højtider II, 23; Jul i Kalundborg 1946, 37. - [26] Landet 26/9 1946. - [27] medd. af havnefgd. Hjorth-Jensen, Korsør. - [28] Fakse Avis 1898 (udat. udklip på DFS); Kvinden og Hjemmet marts 1913; medd. af fiskehdlr. H. Hille, Korsør. - [29] Sorø Amtstid. 28/2 1938, 4/3 1946, 5/2 1951. - [30] Korsør Avis 5/2 1951; Sorø Amtstidende 14/7 1951 (m. ill.). - [31] medd. af fhv. realskolebestyrer O. Guldberg, Skelskør. - [32] medd. af lærerinde frk. Nanna Ingerslev, Præstø, f. 1865, efter samtale med Præstø-borger, f. 1848. - [33] medd. af havnefgd. E. A. Larsen, Masnedø, og C. J. Hansen, sst. - [34] DFS /23: Emborg 1922. - [35] DFS /43: Fugl 1910. - [36] DFS /43: Nielsen 1926 (top. 609). - [37] medd. af sognepræst H. Hansen, Stege; DFS /43: samme 1938; Henningsen: Kirkeskibe 74; Vikingen 1932, nr. 2. - [38] medd. af havnefgd. P. H. Bille, Stubbekøbing og gdr. Kargaard Svan, Bogø. - [39] Aalborg Stiftstid. 5/3 1858; Henningsen:Kirkeskibe 74. - [40] medd. af herreekv.-hdlr. Jul. Jensen, Kbhvn., f. 1869 i Nakskov; pens. lærer Vict. Rasmussen, Nakskov; havnefgd. Sørensen, Nakskov. - [41] DFS /23: Westrup Gleie 1927, bl. 11. - [42] medd. af bådebygger Carl Nielsen, Fejø havn, f. 1886; Jørgen Grymer, Femø, f. 1855. - [43] Folketidende, Nyk. F. 2/2 1937. - [44] medd. af pens. maskinm. Chr. Nielsen, Nyk. F. - [45] Lolland-Falsters Folketid. 6/2 1953. - [46] medd. af havnefgd. C. Mortensen, Holbæk, der henlevede sin barndom fra 1900—14 i Gedser; overfartsleder J. Nissen, Gedser. - [47] Johan Hansen: En bornholmsk Haandværkers Erindringer (1943), 118. - [48] M. K. Zahrtmann: Det gl. Rønne, i Bornholmske Samlinger XIII (1920), 25; jfr. sammes: Rønne By og Borgere (1927), 228. - [49] medd. af rentier Peter Thorsen, Pedersker, f. 8/7 1872 i Nylars; optegnelse 1952 af mag. art. Aage Rohmann, Kbh. - [50] medd. af havnefgd. Vald. Andersen, Rønne; lektor Th. Lind, Lyngby, efter fisker Martin Holm. - [51] medd. af P. Thorsen. - [52] medd. af havnefgd. W. Maribo, Allinge; de nævnes ikke i Joh. Hansen: En bornh. Haandværkers Er., 97. - [53] medd. af lektor Th. Lind, f. i Svaneke. - [54] medd. af mag. art. Aage Rohmann efter postkontrollør Johs. Kofoed, f. i Neksø 1875. - [55] Odense Adresse-Contoirs Efterretninger 24/2 1775. - [56] Anderseniana VIII, 13. - [57] udg. af Hans Brix 1926, 28. - [58] II, kap. 19; Saml. Skrifter[2] III, 240. - [59] frk. Rita Karmark, f. ca. 1870 i Nyborg. - [60] Mit eget Eventyr uden Digtning (udg. Topsøe-Jensen 1942), 17; Mit Livs Eventyr, Saml. Skr.[2] I, 7. - [61] H. St. Holbech: Odense Bys Historie 425. - [62] P. V. Jensen i Skattegraveren VII (1887), 224; jfr. Henningsen: Dystløb 43 ff; samme i Da. Stud. 1945, 140. - [63] V. Woll i Årbog Odense amt II, 468 ff. - [64] DFS /43: H. R. Petersen 1946; Woll i Årbog Odense amt IV, 672 f. og VI, 234 ff.; Kr. Kragh: Kerteminde 1413—1913, 99 ff.; I. C. Stochholm: Det som forsvinder (1924), 174 ff. - [65] skildringen beror dels på

selvsyn, dels på medd. fra gl. Kertemindefiskere, især Hans Rudolf Petersen; også opl. af politim. V. Woll, Kerteminde; C. Møller i Folkekalender for Danmark 1855, 116 ff.; A. Uhrskov: Fynsk Landsbyliv (1932), 48; Stochholm: Det som forsvinder 179; gramm.-plade (fisker Rs. Thygesen 1941) i Udvalg for folkemål, arkivnr. L 208; Paludan-Müller: Ivar Lykkes Historie I (1866), 139 ff., 153 f.; Henningsen: Dystløb 46 ff., Fyns Tid. 4/2 1951. - [66] DFS /43: Sv. Frederiksen 1920. - [67] Årbog Odense amt II, 468 ff. - [68] Skattegraveren IX (1888), 208. - [69] medd. af fhv. havnefgd. H. Johansen, Bogense, efter samtale med gl. søfolk og fiskere. - [70] medd. af havnefgd. Th. Jacobsen, Assens. - [71] H. T. Manicus i udat. udklip (fra 1923?) fra Assens Avis (DFS); medd. af A. Møller, Kbhvn.; H. Offer Jensen, Assens. - [72] efter foto i Sømandsforeningernes billedsamling. - [73] medd. af Peter Plum, f. i Assens. - [74] medd. af museumsdir. Chr. Behrendt (f. 1868), frk. Marie Nissen Wiis (f. 1868) og bådfører J. Nielsen Kongebro (f. 1859), alle Middelfart; DFS /43, top. 964: Karen Andersen; Fyns Soc.-Dem. 15/2 1947. - [75] medd. af museumsinsp. Ove Marcussen, Svendbg. - [76] medd. af samme efter Johs. Hansen, f. 1871, og Jens Mortensen, f. 1867. - [77] Manicus i Fyens Stiftstid. 6/2 1921. - [78] Kbh. Tidender 5/2 1768; mus.-insp. mag. art. Victor Hermansen har gjort mig opmærksom på dette sted. - [79] DFS /43: Bohn-Jespersen 1942, efter P. M. Jørgensen (Thrane), f. 1860 i Fåborg; medd. af M. J. Hansen, Fåborg, og cand. pharm. H. Brandt, Fåborg byhistoriske arkiv. - [80] medd. af rugbrødsbager Hans Jørgensen, Nyborg, f. 1876, og fhv. stat.forstander Georg Larsen, Kbhvn., f. 1866 i Nyborg. - [81] medd. af fhv. søminem. H. M. Pristrup, f. 1864 i Nyborg; samme i Nyborg Soc.-Dem. dec. 1943. - [82] medd. af frk. Rita Karmark, Odense, f. 1866 i Nyborg. - [83] medd. af tandlæge Chr. Kiilsgaard, Rudkbg., efter skomager Jul. Meyer, f. ca. 1855; denne har igen hørt det af sin far. - [84] medd. af pens. lærer Carlin Klæsøe, Lindelse; DFS /43: J. M. Jensen 1925. - [85] Fyens Stifts Adresseavis 18/2 1823, genoptr. i Fyns Tid. 27/8 1926, dog fejlagtigt dateret til 1721. - [86] medd. af kollektør N. R. Petersen, Ærøskbg., f. ca. 1870; jfr. Ærøboen febr. 1945. - [87] medd. af havnefgd. R. M. Jensen, Marstal. - [88] medd. af havnefgd. C. F. Strøm, Sæby; DFS 1940/4: P. Chr. Pedersen, Sæby, s. 170, nr. 85. - [89] medd. af bundgarnsfisker Søren Bjerregaard, Fr.-havn. - [90] medd. af postm. C. Klitgaard, Hjørring; havnefgd. Andersen, Thyborøn; frisør Carl E. Voxnæs, Skagen. - [91] Thisted Amtsavis 26/2 1846, 7/2 og 14/2 1850, 1/3 og 6/3 1851, 8/2 1934; Holstebro Dagblad 7/2 1940; Thisted Sømandsforenings 50 Aars Stiftelsesfest 12/2 1934 (festskrift). - [92] Morgenbladet 2/3 1882, af H. V. Lund. - [93] medd. af forf. A. Fuglsang, Kbhvn., f. 1874 i Thisted. - [94] medd. af togfører A. C. Svalgaard, Thisted, f. 1882. - [95] medd. af havnefgd. Th. Madsen, Thisted, som flere gange har været kaptajn på båden. - [96] Love for Nykøbing Bombebøsse paa Mors (1857—1932), 25; Bombebøssens Regnskab gennem 75 Aar; Morsø Folkeblad 22/2 og 3/3 1949; medd. af toldbetj. M. Hyldig Andersen, Nyk. M. - [97] Illustr. Tidende 1883—84, 284 m. ill.; Ved Bombebøssens 50 Aars Jubilæum i Nykøbing M. den 17de Februar 1907 (sang); Morsø Aarbog 1920,

93 ff.; Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gamle Dage I, 198; Troels-Lund VII (5. udg.), 90 (ill.); DFS /46, top. 1436: S. Detlevsen 1913; medd. af fru Inga Eriksen, Vejle, f. i Nyk. M. - [98] Limposten marts 1933; Aalborg Stiftstid. 19/1 1937 og 1/3 1949; medd. af havnefgd. C. Olsen, Ålborg; boghdlr. Stig Madsen, Ålborg; fhv. Politim. V. Woll, Kerteminde; postm. C. Klitgaard, Hjørring. - [99] Otto Schou: Nordjysk skibsfart, ms. på Handels- og Søfartsmuseet (K. 3945). - [100] Aalborg Stiftstid. 16/2 1947. - [101] medd. af havnefgd. Mortensen, Nibe; Soph. Svendsen, Løgstør, f. i Nibe. - [102] Ved Løgstør Sømandsforenings 50-Aars Jubilæum den 17de Januar 1911; jfr. Viser af -h og -e (1854), 3 ff. - [103] medd. af sparekassedir. Kai Simonsen, Løgstør; havnefgd. J. L. Jakobsen, Løgstør; havnem. K. Buus, Thyborøn, f. i Løgstør; red. L. Thorning-Lund, Brønderslev. - [104] medd. af Fiskerifor.'s fmd. Jul. Jensen, Hadsund. - [105] Skive Folkeblad 15/2 1947; medd. af færgefører P. C. Mouritzen, Sallingsund. - [106] Randers Bombebøsses Regnskab for 1862; Fanø Ugeblad 27/3 1915; Henr. Pontoppidan: Drengeaar (1933), 12; DFS /43 top. 2057: Clemmensen 1935; medd. af V. H. Nisted, Randers; snedker Bjørn Appelon, Vejle, f. 1912 i Randers. - [107] medd. af havnefgd. J. Nielsen, Hobro; fru lokomotivfører Loft, Helsingør, f. i Hobro. - [108] medd. af fhv. fiskeribetj. A. S. Larsen og havnefoged Th. Jensen, Mariager. - [109] medd. af havnefgd. H. A. Arvid og viceskoleinsp. C. Svendstrup, Grenå; Grenaa Avis 24/2 1870; Ill. Tidende 1894—95, 349 m. ill. - [110] medd. af havnefgd. A. Jensen, Ebeltoft. - [111] Sluploven og aktstykker til rekonstruktionen (utrykt), lånt gennem overbibl. Em. Sejr, Århus; opl. af mus.-dir. Helge Søgaard, Århus; medd. af V. H. Erup, Kbh., f. 1890 i Århus; havnefgd. A. Jensen, Århus, efter den nuv. »admiral«, fisker Ant. Rasmussen; DFS /43: Karoline Berthelsen 1936 (fra 1880'erne); /46 top. 1172 Mikkel Andersen; 1912/25. VI bl. 18 f.: Mikkel Sørensen, Iowa; /23 top. 2065: Dagny Paulsen 1922; Årbog Århus stift XVIII, 152; XXVII, 49 ff.; XXVIII, 110 f.; XXXIX, 14 f.; Gottl. A. Jensens erindr. i Svundne Tider III (1943), 75 f. (f. 1838); Den gl. Bys Aarbog 1938, 40; Ude og Hjemme 1880—81, 226 (m. ill. af Chr. Blache); Politiken 23/2 1887; anonymt udklip 19/2 1898 (DFS); et do. i DFS /44 B.I.; Verdensspejlet 1905—06, 372 m. ill.; Aarhus Stiftstid. 3/3 1935; B.T. 17/2 1950; Aarhus-bogen 1905, 296 ff.; Aarhus gennem Tiderne III (1941), 321 ff.; P. Holm: Seks af Frederik Visbys Akvareller II (1933), m. ill.; Demokraten 24/2 1952; Aarhuus Stiftstid. 15/2 1953 (med angivelse af ruten gennem byen). - [112] Aarhus-bogen 1905, 296. - [113] medd. af tobaksspinder Clemmensen, Horsens (1857—1946); havnefgd. S. Knudsen, Horsens, efter samtale m. gl. Horsensborgere. - [114] A. I. Gejlager: Nord for Horsens Fjord (1946), 158. - [115] DFS /43; Rønnekilde-Nielsen 1946. - [116] medd. af havnefgd. Rs. Færgemann, Hov, f. ca. 1885. - [117] medd. af lærer Bent Rasmussen, Tranebjerg, efter havnefgd. Chr. Larsen, Ballen, og skipper Fr. Madsen, Ballen; billede i DFS /56. A. 3. - [118] medd. af havnefgd. Johs. Hermansen, Vejle; snedker B. Appelon, Vejle; fhv. skoleforst. C. V. Petersen, Vejle; DFS /43: Hans Smith 1948; Vejle Bys Historie (1927), 260. - [119] Gamle Minder (1904), 15 f. - [120] medd. af fhv. rektor J. Alsted, Vejle, efter lektor Has-

sing, f. i Vejle ca. 1866. - [121] medd. af rektor Alsted efter snedkerm. Lütken Müller, f. i Vejle 1886; førstelærer Marius Hansen, Bredballe, i Årbog Vejle amt 1941, 110 f. - [122] medd. af overass. Kjellerup og frue, Nyborg; fhv. havnefgd. P. M. Schmidt, Fredericia, efter ældre fiskere i byen. - [123] medd. af foreningens fmd. H. Hansen; havnefgd. C. Fink, Kolding, efter foreningsprotokollen; Ludv. Thomsen: Kolding Sejlskibe (1933), 63 f. - [124] Kolding Folkeblad 26/2 1895; medd. af apoteker Arn. Hansen, Børkop, f. i Kolding; forf. A. I. Gejlager, Horsens, f. i Kolding. - [125] efter foreningsprotokollen; Kolding Avis nr. 42 1901. - [126] medd. af blikkenslagerm. Henry Jensen, f. 1901 i Kolding; Kolding Avis 17/2 og 20/2 1912; Kolding Folkeblad 19/2 1912; Kolding Soc.-Dem. 19/2 og 20/2 1912. - [127] medd. af færgefører P. C. Mouritzen, Sallingsund, 1951; Nat.-tid. 20/2 1950. - [128] brev 10/7 1893 fra kap. J. I. Barfod, Esbjerg, til Pietro Krohn; ill. i DFS /55. - [129] Esbjerg Avis 18/2 1947. - [130] J. Raben: Sønderborg Skipperlav (1934), 30 ff.

B. Udlandet.

I. Oversigt over skikken.

[1] Voigt i Paul: Grundrisse II[2], 337. - [2] Rob. Eisler i Bayr. Hfte I, 213 ff. - [3] Reinsb.-D. 58. - [4] eks. med ukendt proveniens i MM II, 29 f. - [5] Höfler I, 294. - [6] Krogh: Teater 205 ff. - [7] Henningsen: Kirkeskibe 111 f.

II. Det udenlandske stof.

[1] Ljunggren 406. - [2] medd. fra LUF; Landsmålsarkivet i Uppsala; Nordiska museet, Stockholm; Västsvenska folkminnesarkivet, Göteborg. - [3] medd. af prof. C. W. von Sydow, fil. lic. fru Anna Birgitta W:son Rooth, LUF; havnekapt. Gottfr. Lindgren, Trälleborg. — Forf. har selv studeret stoffet i LUF. - [4] medd. af havnekapt. V. W. Winck, Hälsingborg, efter ca. 80-årig fisker. - [5] LUF acc. nr. 9685, 21 ff., og 9686, 1 f. efter Karl Karlberg, f. 1873 i Ängelholm, og Axel Bengtsson, f. 1857 i Helsingborg. - [6] Nicolovius: Folklivet i Skytts härad (1924), 135 ff.; C. W. v. Sydow: God Afton, om I hemma är (1917). - [7] Nicolovius 128; Nilsson 283; Erik Jönsson i Folkminnen och folktankar VIII (1922), 48; medd. af havnekapt. Winck, H-borg. - [8] Sigfr. Svensson i Nord. kultur XXII, 65; Rig IX (1926), 15 ff. - [9] medd. af dr. Kjell Bondevik, Sauda; dr. Reidar Th. Christiansen, Norsk folkeminnesamling, Oslo; Bergens sjøfartsmuseum. - [10] Almgren 62. - [11] Grannen (1915), 27, fort. af Tolleiv Eftestøl, f. 1817. - [12] DFS /45. b: Kari Mortensson; Ibsens barndomserindringer cit. i Henrik Jæger: Henrik Ibsen (1888), 15 f. - [13] medd. af frk. Borghild Frimannslund, Bergens museum. - [14] Grimm I, 213 ff.; Mann-

hardt I, 593 ff.; Liungman 1086 ff. - [15] Bayr. Hfte II, 84. - [16] Schultz I, 483; Burckhardt II, 143. - [17] Usener 136. - [18] Herm. S. Rehm: Deutsche Volksfeste und Volkssitten (1908), 24; Panzer II, 247 ff.; Gregor 225 f. - [19] Höfler I, 87, efter Cod. Nor. K 444 i Nürnbergs Stadtbibl.; Spamer, titelbillede efter original fra 1539; Enklaar 78. - [20] Höfler I, 94. - [21] udg. bl. a. af Fr. Zarncke 1854; Kgl. bibl. ejer originaludg. og flere andre ældre udgaver. - [22] Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte II, 446, s. v. Narrenliteratur; Seb. Brants Narrenschiff (ed. Zarncke), LXIII. - [23] Grimm III, Nachtrag, 86. - [24] Hahne & Niehoff 9, tavle 42—44. - [25] Gregor 226. - [26] C. Walther i Jahrb. V. f. n. Spr. VI, 10 f. - [27] C. Wehrmann i Jahrb. V. f. n. Spr. VI. 1 ff.; Schiller & Lübben: Mittelniederdeutsches Wörterbuch II (1876), 555 s. v. krake. - [28] Sieber i Mitteldeutsche Blätter f. Volkskunde VII (1932), 13. - [29] Reinsb.-D. 63. - [30] Creizenach I, 425. - [31] Spamer 51. - [32] Grimm I, 213 ff. - [33] Bassett 422. - [34] meddelt af Peter Wiepert, Femern, 1947. - [35] Nichols II, 619. - [36] stik af Math. Merian afb. i Rohr 84; et lign. fyrværkeriskib, se MM II, 29 f. - [37] Andrup i Fra Arkiv og Museum V (1912—15), 588. - [38] medd. af prof. Otto Lauffer, Hamborg. - [39] Jahrb. Schl.-H. IV, 185; meddelt af Th. Götze, Heimatmuseum, Lauenburg; samme i Die Heimat 1933, nr. 6, 146—150; Hus og Hjem 10/1 1952 (m. ill.). - [40] DFS /43: Andr. Lorenzen 1937, eft. skipper Klaus Kuschert, f. 1857; tr. i Sønderjy. Maanedsskrift XIV (1937—38), 79. - [41] Jahrb. Schl.-H. IV, 188; Meyer 22, tavle 6. - [42] således ikke i W. Lüpkes: Ostfriesische Volkskunde (1907). - [43] L. Strackerjahn: Aberglaube und Sagen aus dem Herzogthum Oldenburg II (1867), 47; Volkskunde, Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore XVII (1905), 43. - [44] af Peter Suhr, afb. i Carl Schellenberg: Das alte Hamburg (1936), tavle 23. - [45] medd. af prof. Hävernick, Mus. f. Hamburgische Geschichte. - [46] Ad. Kuhn i Märkische Forschungen I (1841), 298 ff.; Nork 800; Kuhn 309 f. - [47] Brunner 235. - [48] Kuhn 336; Reinsb.-D. 306 ff.; Reimann 254 ff. - [49] Kuhn i Märkische Forschungen I, 296 f. - [50] Kuhn & Schwartz 369. - [51] Brunner 211, tavle 26; medd. af Fritz Dossmann, Oderberg/Mark, f. 1882. - [52] medd. af Fritz Dossmann, der for ca. 50 år siden overværede skipperfesten i Hohensaaten-Wutzen. - [53] Spamer i Pessler II, 215. - [54] Hahne & Niehoff 6, tavle 14 ff. - [55] medd. af dr. Otto, Landesmuseum, Halle; Spamer i Pessler II, 48. - [56] Spamer i Pessler II, 215. - [57] medd. af dr. Otto, Halle. - [58] C. Clemen i A. f. R-w. XVII, 139. - [59] Reimann 85 ff., spec. 125 ff. - [60] Schell i A. f. R-w. IV, 322; Clemen sst. XVII, 147; medd. 1952 af W. Gronen, Offenbach. - [61] Montanus (= Vinc. von Zuccalmaglio): Die deutschen Volksfeste (1854), 24. - [62] Bassett 422; Folk-Lore XII, 315. - [63] E. L. Rochholtz: Schweizersagen aus dem Aargau I (1856), 52; samme: Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz (1857), 227. - [64] Spamer 52. - [65] E. Meier: Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben I (1852), 374. - [66] Karl Reiser: Sagen, Gebräuche und Sprichwörter des Allgäus II (u. å.), 159. - [67] Sieber 342. - [68] Bayr. Hfte I, 221 ff. - [69] Rob. Eisler: Der Chiemgauer Schiffsumzug vom 28. Februar 1911, i ZVfVkde XXI, 352; jfr. samme i Bayr. Hfte I, 209 ff. m. ill.; Wolfram 24. - [70] Hwb. IX, Nachtrag 160, s. v. Schiffsum-

zug. - [71] Panzer II, 229 f.; en sådan er malet på rådhusgavlen i Ulm. - [72] Sieber 342; Bayr. Hfte II, 76. - [73] Sieber 344. - [74] Grimm III, 86; Liungman 1090 f. - [75] Bayr. Hfte I, 223. - [76] medd. af fru Ricki Strøbech, f. ca. 1916 i Wien. - [77] Sieber 342; Leopold Schmidt: Wiener Volkskunde (1940), 43 f. - [78] Gregor 401 ff., ill. s. 416. - [79] Schmidt: Wiener Vkde 44. - [80] prof. Junod, Lausanne, medudgiver af det svejtsiske atlas for folklore, kender 1947 intet dertil. - [81] medd. af tømrerm. Sørensen, Vejle, efter selvsyn. - [82] E. Hoffmann-Krayer: Feste und Bräuche des Schweizervolkes (1913), 74, 127; Buschan III, 223 m. ill.; Hwb. II, 1563. - [83] F. Liebrecht: John Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen ... (1851), s. X (anm.). - [84] Enklaar 35 ff. - [85] Seb. Brants Narrenschiff (ed. Zarncke 1854), s. LXIII; Reallexikon der deutschen Literaturgesch. II, 446 s. v. Narrenliteratur; Enklaar 37 ff. - [86] Enklaar 53. - [87] Enklaar fig. 5, efter K. Drescher: Das Nürnbergische Schönbartbuch (1908), fig. 3; orig. i Staats- u. Universitätsbibl., Hamborg. - [88] A. le Cosquino de Bussy i Jaarboekje van Oud-Utrecht (1925), 72 ff. - [89] Enklaar 48. - [90] Th. Enklaar: Uit Uilenspiegel's Kring (1940), 111 f. - [91] J. ter Gouw: De Volksvermaken (1871), 193; Enklaar 50. - [92] Enklaar 45 ff. - [93] Seb. Brants Narrenschiff (ed. Zarncke), s. LXVII. - [94] skriftl. medd. af dr. Enklaar; det menes, at hans bog »Varende Luyden« har bevirket genoplivelsen. - [95] medd. af dr. Enklaar. - [96] Sepp: Altbayer. S. 271; Niessen i Pessler II, 451. - [97] Wolf I, 153. - [98] Mannhardt I, 594. - [99] Albrecht Dürer: Tagebuch der Reise in die Niederlande, Inselbücherei nr. 150, 18 ff. - [100] Fairholt I, XVI. - [101] Fairholt I, XXXV; Withington I, 254. [102] Withington I, 256. - [103] Fairholt I, IX og XVIII; Reinsb.-D.: Belgique II, 111; Reinsb.-D. 287 f., m. ill - [104] Sepp: Altbayer. S. 271; Seb. Brants Narrenschiff (ed. Zarncke), s. LXIII; Bassett 422; Wolf I, 152 f. - [105] Bidrag til Tidshistorien (Odense 1853), 173 f. - [106] Clément II (1846), cit. efter Withington I, 13. - [107] Withington I, 12, note 3. - [108] Reinsb.-D. 292. - [109] Marinus I, 84. - [110] Reinsb.-D.: Belgique II, 83 f. - [111] medd. af dr. P. J. Meertens, Amsterdam; i Jos. Schrijnen: Nederlandsche Volkskunde I—II (1930—33) omtales de heller ikke. - [112] Withington I, 113 f., 126. - [113] Fairholt I, 30, 35, 104, 139, 176; Chambers II, 563, 565; Withington II, 32, 63, 115, 121 ff., 129. - [114] MM III, 383; IV, 59, 92, 159; VI, 317. - [115] Withington I, 249. - [116] Hone II, 853 ff.; Chambers I, 659-64, begge med ill. - [117] Strutt 31. - [118] MM XXXII, 108, tavle 7. - [119] Verdens Gang (Oslo) 5/11 1946; Skive Folkeblad 5/11 1946. - [120] Withington II, 153, 154, 160. - [121] Gutch: Examples of Printed Folk-Lore Concerning the East Riding of Yorkshire (County Folk-Lore VI, 1912), 88. - [122] Volkskunde, Tijdschr. voor Nederl. Folklore XV (1903), 50. - [123] W. Andrews: Old Church Life (1900), 32; Balfour & Thomas: Examples of Printed Folk-Lore Concerning Northumberland (County Folk-Lore IV, 1904), 160 ff. - [124] Gregor 262. - [125] Withington I, 218. - [126] Almgren 63. - [127] efter Shetland Times $^{31}/_{1}$ 1903, aftrykt i Folk-Lore XIV, 74 ff. - [128] Berlingske Aftenavis $^{31}/_{1}$ 1949 (m. ill.); Regnar Knudsen sst. $^{20}/_{10}$ 1950; Billedbladet $^{20}/_{2}$ 1951 (m. ill.) - [129] Sepp: Religion 55; medd. af prof. S. O'Duilearga, Dublin. - [130] Schultz II, 100; Moriz von

Craon (ed. M. Haupt), Festgabe für Gust. Homeyer (1871), vers 621—1080; Wilh. Scherer: Geschichte der deutschen Literatur (1889), 151. - [131] Flögel 283. - [132] Clément 72; Flögel 294. - [133] The Gentleman's Magazine Library III (u. å.), 245 ff.; Folk-Lore IV, 307. - [134] Clément 175. - [135] H. Gaidoz i Revue archéologique 3. rk. IV (1884), 32 ff.; Clément 199 f. - [136] Withington I, 98; II, 163 f. - [137] Trad. pop. XXIII, 117, efter L'Illustration 1882, 92. - [138] Withington I, 139. - [139] Le monde illustré 12/3 1921, ref. og afb. i Almgren 25, 296; Berl. Tid 1896, nr. 71. - [140] medd. 1947 af L. Dumont, Paris; jfr. sammes: La Tarasque (1951), m. ill. - [141] Sébillot: Pêcheurs 100 ff., samme: Folk-Lore II, 169, efter H. Chauvet: Légendes du Rousillon, 83. - [142] F. Benoit i Revue F. Fr. VI, 86. - [143] L. Roubaudi: Nice et ses environs 342, cit. i Mélusine II (1884—85), 453 f.; Sébillot: Folk-Lore II, 169. - [144] afb. i Buschan III, 329. - [145] Revue F. Fr. VI, 95. - [146] Trad. pop. IX, 219; Sébillot: Pêcheurs 97. - [147] Le Siècle 3/4 1894, cit. i Sébillot: Pêcheurs 97. - [148] således Thomas i Folk-Lore XVI, 259; Haberlandt 270; Revue F. Fr. VI, 108. - [149] således ikke i Trede III, 1—34 (om karneval); samme: Das geistliche Schauspiel in Süditalien (1885); Joh. Heinr. Fischer: Beschreibung der vorzüglichsten Volksfeste ... I (1799), 60—108. - [150] Goethes Italienische Reise og H. C. Andersens forskellige beskrivelser nævner dem ikke, ligesom de heller ikke omtales i Alb. Zacher: Römisches Volksleben der Gegenwart (1910). - [151] Usener 119. - [152] Burckhardt, II, 125. - [153] A. András: A Festival of Isis, Diss. Pannonicæ, ser. II, fasc. 7, 57. - [154] Folk-Lore, XVI 259. - [155] Burckhardt II, 138. - [156] Burckhardt II, 136 f. - [157] Burchkhardt II, 125. - [158] Gregor 204; Angelo Solerti: Musica, Ballo e Drammatica alla Corte Medicea del 1600 al 1637 (1905), 49. - [159] Giacinto Lodi: Amore Prigioniero in Delo (1628). - [160] Trede IV, 95. - [161] Trede I. 282 ff. - [162] Henningsen: Kirkeskibe 87 f. m. kildehenvisninger. - [163] Usener 119. - [164] Creizenach I, 173. - [165] fra Bulgarien nævnes de således ikke i G. Kazarow: Karnevalbräuche in Bulgarien, A. f. R-w. XI, 407 ff.; i Czekoslovakiet kendes de ikke efter opl. af minister Zd. Nemecek; Liungman 1095. - [166] jeg skylder doc. Wald. Liungman, Stockholm, stor tak for disse oplysninger. - [167] Flögel 334. - [168] medd. af Wald. Liungman; W. R. S. Ralston: The Songs of the Russian People (1872), 209. - [169] medd. af Wald. Liungman efter Uno Harva: Varsinais-Suomen henkistä kansankultturia 101. - [170] MM II, 60 f. - [171] Withington II, 237 ff. - [172] Liungman 857, 1099. - [173] Sayce i Folk-Lore XI, 386. - [174] Henningsen: Kirkeskibe 89 f.

Slutning.

[1] s. 93—102, m. litt.-henvisn. - [2] Hwb. VI, 992 s. v. Nehalennia. - [3] Revue F. Fr. VI, 78. - [4] Grimm I, 213 ff. - [5] J. Th. Storaker: Tiden i den norske folketro, No. Folkeminnelags skr. II (1921), 215 f.; jfr. Bugge i Folk-Lore XXXI, 149; Ivar Aasen: Skrifter I (1911), 233; medd. af dr.

Reidar Th. Christiansen og dr. Svale Solheim, No. Folkeminnesamling, Oslo. - [6] Almgren 59 ff.; Sartori III, 226. - [7] Frazer I, 251. - [8] Eisler i Bayr. Hfte II, 92. - [9] i Hwb. II, 1564. - [10] Liungman 1090. - [11] Meisen 405 f. - [12] Höfler i ZVfVkde XII, 201 f. - [13] Meisen 245: Hwb. VI, 1086 ff. s. v. Nikolaus; D. H. Kerler: Die Patronate der Heiligen (1905), 458. - [14] Meisen 504 ff. - [15] Hwb. VI, 1086 ff.; Henningsen i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1950, 140 ff. - [16] Sepp: Religion 345 ff. - [17] Höfler I, spec. 84 ff.; Seidl i Wolfs Zeitschr. f. deutsche Mythologie II (1855), 32. - [18] jfr. bl. a. K. Simrock: Handbuch der deutschen Mythologie (1855), 400; Usener 119; Herm. Güntert: Kalypso (1919), 62; v. d. Leyen: Deutsches Sagenbuch I (1924), 64; Bornhausen i Pessler I, 222; András: A Festival of Isis (1937), 58; Höfler I, 86. - [19] C. Merlo: Die romanischen Benennungen des Faschings, i Wörter und Sachen III (1912), 92; C. Clemen: Der Ursprung des Karnevals, i A. f. R-w. XVII, 148; Spamer 21; J. P. Schmidt: Fastel-Abends-Sammlungen (1742), 43, note 22. - [20] Gregor 1162 ff.; Krogh: Hofballetten 4 f., 49. - [21] Gregor 168. - [22] Henningsen: Dystløb 121 ff.; samme: Stråmand, Roland og Quintan, i Da. Stud. 1949—50, 1 ff.; det gælder også Bakkusoptog og Neptunoptog, som det andetsteds skal påvises.

SUMMARY

Some years ago the author published a book about a maritime custom, the *dystløb* (i.e. boat-tournament, "joust"), which is still rather common in Denmark, especially on Shrove-Monday (*Dystløb i danske søkøbstæder og i udlandet,* in the series *Danmarks folkeminder* No. 57, 1949). Another book dealt with the ex-voto ship-models in churches, both in Denmark and in foreign countries, and the almost unique Danish processions *(kirkeskibsprocessioner)* with such models *(Kirkeskibe og kirkeskibsfester,* in the series *Søhistoriske skrifter* No. 3, published by the Handels- og Søfartsmuseum (Trade and Maritime Museum) at Kronborg 1950).

In the present book a third maritime festival tradition is dealt with, viz. processions with boats on wheels (*fastelavnsbåd,* i.e. Shrove-time boat). Like the boat tournament it is almost always held on Shrove-Monday (*fastelavnsmandag*), sometimes in connection with the *dystløb,* but more frequently as an independent function. When it is held in summer we may undoubtedly assume that the tradition is very young at the place in question. Like the *dystløb* the boat-processions are organised by sailors and fishermen, privately or through their corporations. In modern times the members of Naval societies *(marineforeninger),* charitable associations, the pupils of Navigation schools etc. have cften taken over the traditions, because of the altered conditions for sailors, who nowadays also sail in winter — in the age of sailing-ships they regularly had to lie up during the winter.

In connection with these processions the participators collect money as they march through the streets. This money nowadays is used for charitable purposes, as for instance for the benefit of old sailors and sailors' widows, for building asylums etc., or for other public-spirited purposes. In the old days the sailors collected for themselves, victuals, tobacco, beer, brandy etc., and the gifts were used in the evening as a feast for the sailors and their families.

The show and its characters. — The main object in the procession is the boat itself, a common rowing-boat. It is placed on a car or on wheels (or on a sledge, when there is snow) and is adorned with flowers, green garlands and red-and-white ribbons (the Danish colours). Sometimes a fishing-net hangs from the rail, and often a piece of canvas on which

blue waves are painted surrounds the sides. There may be a mast with sails and flags, and also a little tent for the musicians. Generally two or four horses draw the car. In the boat the "admiral", in a marvellous uniform, is the main person, who commands his officers (second master, boatswain, mate etc.), also dressed in uniform, and the crew, 4—6—8 or 10 rowers, manoeuvring their oars. They are usually dressed in the traditional gala dresses: white shirts with blue collars, black trousers, red sashes round the waist and black caps. There may also be a "look-out", a sailor with a boat-hook, a ship's boy hoisting the flag, a cook etc. A very important man is the "leadsman" (*lodhiver*) who heaves the lead and announces how deep the "water" is. Occasionally the occupants of the boat act as fishermen, in oil-skin dresses.

In front of the procession there may march a "pilot" in oilskins, a "captain" with a drawn sword, a man with a big speaking-trumpet, a "savage", a dancer etc. The leader is followed by some sailors with flags on long poles, the money-collectors with boxes for the coins, the musicians, some soldiers or "policemen" as a guard, various comic figures, and the boat itself. After this some old retired members of the sailors' society may follow.

Of the various participating figures or masks—most of them we also find in other Danish processions on Shrove-Monday—the following may be mentioned:

1. Fools and clowns in various costumes — traditional or invented by the people themselves —, with long pasteboard-noses, humps etc. Shrovetime is also the feast of fools in Protestant Denmark, and they enjoy themselves making fun, mocking the good citizens of the town, cracking jokes, and shouting. So it is to-day, and so it was centuries ago, here and in foreign countries.

2. The beggar and his wife (stodder og kælling) — a "married" couple, fantastically dressed, drinking, fighting with each other, making fun. In many countries these figures are known (Sweden, Norway, Germany, England — "mad Moll and her husband").

3. Moors, Turks and Indians — similar masks have been popular in all countries since the time of the Renaissance.

4. The Savage ("Wild Man") — a type who has been known since antiquity and always opposed by the Church as representing the paganism in man. Yet he has survived as a character in both court festivals and popular pageants. We meet him in every European tradition.

5. The bearleader with his bear — the animal dressed up in fur or straw, and dancing while the master makes music. The characters were known in Italy as early as 1142 and are still quite popular in some countries.

6. Straw-men — people dressed in straw, looking like big sheaves. Such figures have been known since the middle ages; they are to a certain extent similar to the English "leaf-people", dressed in green leaves, like "Jack in the Green" or the "Queen of May".

7. Whales. — In a few towns they drive around a big whale of timber-

work and sackcloth; some sailors sit inside, moving the jaws and making noise or music. The animal is "fed" with small boys, brandy etc. — Similar big animals, fish or dragons are known in a number of countries, especially Belgium and France.

8. Very often *Neptune*, the god of the Ocean, sits in the boat, equipped with a long beard, a crown and a trident. Probably he has been taken over from the ceremonies still in use, when ships cross the Line and the sailors are shaved and baptized. In fact such shaving is shown during the procession in various Danish towns.

9. Bacchus on the wine-barrel is a popular character in Shrove-processions in the southern part of the Danish islands, and the Roman wine-god also appears in some boat-festivals. He sits on a barrel, from which he draws water in his cup and throws it at the onlookers.

10. Giants. — In a few towns people with gigantic pasteboard heads are seen in the procession. They are related to the well-known giants in Belgium, Northern France, England and other countries.

Ceremonies. — Early in the cold Shrove-Monday morning the procession starts from a small inn near the harbour, and during the day it wends its way through all the streets of the town. The first visit is often paid to the burgomaster and other high officials; they pay their tribute and are greeted with music and cheers. After this the boat sails through the main streets and then through the lesser streets and lanes. Before every shop or house of quality the leadsman announces that the water is so shallow that they cannot proceed. The procession then stops, and the collectors visit the people in the house. When they have got their gifts, the admiral makes a short speech, e.g. "May Mr. Hansen live long in joy and happiness!" or "Long live the inhabitants of the houses Nos. 9 — 11 — 13!" The rowers raise their oars in honour, the music plays and the sailors give three cheers. When the gift is a big one, they also dance a reel or lower the flag of the boat in salute. After this they sail on to the next halting-place. The leadsman in the boat is allowed to say any amusing things he likes; he mocks the people of the town, which of course is greatly enjoyed by the spectators.

In old times the sailors got so much brandy during the day that they were often quite drunk, for which reason the processions were now and then prohibited by the authorities. When they fell asleep they were placed at the bottom of the boat and covered with a woollen blanket.

In the afternoon when the sailors are tired and cold and the admiral can no longer speak the procession turns back to the inn, and in the evening they hold a "skipper's dance", where the victuals are consumed and the collected money divided among the participators according to some agreed scheme.

History of the Danish boat-procession. — In the Renaissance the European courts liked to arrange magnificent pageants, the so-called *"trionfi"* (triumphs), with several cars, each representing an allegory,

a symbolic character, an ancient god or goddess etc. Such pageants were introduced rather late into Denmark, viz. in 1596, when King Christian IV was crowned. Among numerous "inventions" there was on this occasion a Venetian galley and a small man-of-war with 12 real guns. Later on similar "triumphs" were occasionally seen in Copenhagen.

We do not know how old the sailors' boat-processions are in Denmark. The sources do not mention them before the years 1729 and 1734, when the bigoted curates of *Kerteminde* denounced the participators. The next mentions are from *Fåborg* in 1768, from *Stige* near Odense in 1775 and about 1800 from *Elsinore* (Helsingør). It must be clearly understood that we hear of them only occasionally — no scholar, no author, no official felt inclined to write an account of plain sailors' festivals, and the very few existing newspapers did not print such kind of news. Consequently we are not able to say exactly how old the custom is, but as the procession in Kerteminde 1729 seems to be much like the custom to-day, we may assume that it must be at least so old that a fairly constant tradition had had time to form. The next examples (from 1768 and 1775) show that the tradition was not a local one, but common at least over the island of Funen, where the towns in question are situated.

In the 19th century there are a lot of witnesses to the custom in the Danish islands, in East-Jutland and the towns round the Limfjord in Northern Jutland. In our century the tradition has died out in many places where it was known earlier, but on the other hand several towns in Jutland where is was unknown have taken it over. Our evidence shows that boat-processions are known or have been known in about 65 to 70 towns or fishing-villages. The only part of Denmark where it is still unknown is South-Jutland (North-Sleswick). We may claim that the custom is still alive in about 15 to 20 towns. The oldest and most regular traditions are to be found in Kerteminde and Århus.

Boat-processions in foreign countries. — As a contrast to the rather uniform tradition in Denmark we find a wide diversity of boat-processions abroad. It is convenient to divide them into the following groups:

1. The *Carnival-boat,* especially in Catholic countries. During the middle ages we hear about Shrove-time ships in Nuremberg (1350), Eger (1402), Lubeck (1433) and in many towns in the Netherlands. They were not organised by sailors, but by artisans and patrician merchants; in Belgium and Holland there were several special "Guilds of the Blue Barque". There are boats still in the Carnival festivals of Cologne, Nice etc.

2. *Artisans' processions.* — In 1133 the weavers of St.-Trond in Belgium drew a boat on wheels coming from Inden (near Aix-la-Chapelle) to St.-Léan, where it was halted. The butchers of Nuremberg (1350) and the clothmakers of Eger (1402) held processions with a boat. Later appear several accounts of similar artisans' processions, e.g. in Dunkerque, London and Engelholm (Sweden). Mostly the boat forms only one item in a large procession, where each guild has its own car.

3. *Sailors' processions.* — Where the boat is the central object of the procession, the sailors and fishermen of course are the organisers of the festival, often in connection with, for instance, fish-mongers, ship-builders, ropemakers and — near the rivers — raftsmen. It is not necessary for the towns where such processions are held to be situated on the coast, in fact most of them are inland; for we must remember that the big rivers with many canals, e.g. in Germany, France and the Netherlands, offer good facilities for shipping and fishing. Old accounts of sailors' processions are known from Huy in Belgium (1113), the island of Fehmarn in the Baltic (16th century), Nijmegen (1550), Bergen-op-Zoom (1564), etc.

4. We have mentioned the Danish *Court festivals,* the triumphs. From wealthy foreign courts many older examples of boats in such shows are recorded: Cologne (1235), London (1313, 1501), France (1378), Lille and Reggio (1453), Rouen (1558), Florence (1579), Paris (1589), Edinburgh (1594) etc. In Lord Mayors' Shows in London there was often a ship included in the pageantry. After the middle of the 17th century such court entertainments died out.

5. In Catholic countries, especially in the Netherlands and Northern France, but also at the Mediterranean, in Southern France and in Italy, there are boats in *Church-processions,* e.g. in the "kermesse"-festivals in Belgium and in Saints' festivals, when shipping and fishing are blessed by the priest, or a saint's statue is driven through the town in a boat on a car. On such occasions ship-models (ex-voto ships) are often carried by the sailors. — Many of those festivals are by no means Christian, but the Catholic church has taken charge of them in order to control them.

6. It may be mentioned that plays in mediæval times were often shown from *Theatre- or Stage-cars* (the so-called *pageants).* The actors on each car played one scene to a given audience, and when they had finished a new car came rolling on and played the next scene, while the first one drove on in order to play its scene at another point for a new audience. Such cars in boat-shape are mentioned from Barcelona (1424), Newcastle and Hull (1426, 1485), where a Noah-play was shown. In Lubeck a performance, called "de krake" (the carrack), was given in 1433, and from Nuremberg (1475 and the following years) a presentation of Hell was given. In later centuries the pageants showed tableaux, i.e. fixed presentations of one scene, each different, and the boat-car was one among many other cars.

7. Without tradition is the group of *Historical pageants,* showing a certain historical event, e.g. the landing of the Vikings in Rye (near Hastings), the Vikings in Lerwick (Shetland Islands), processions in Dunkerque 1824 in memory of the French naval hero Jean Bart, and in Boston (USA) 1880 in remembrance of the "Boston tea-party". —

The following survey of boat-processions in foreign countries is by no means complete, but presents a short summing up:

Sweden: court-procession in 1650. No popular tradition is known, with the exception of the artisans' procession on Shrove-Monday in Helsing-

borg and its neighbourhood (opposite Elsinore). Here it is likely to have been influenced by or borrowed from Danish tradition.

Norway: at Midsummer a few processions with an old boat that is afterwards burned are known to take place in some towns on the coast.

Germany: the oldest description of a boat procession is the above-mentioned one from Aix-la-Chapelle to Belgium in 1133. Several mediæval records exist of court-festivals and artisans' Shrove-time shows in Nuremberg, Lubeck, Leipzig, Eger, Ulm etc. Popular processions are not known in Northern Germany nowadays, but occur inland along the rivers Elbe, Oder, Rhine and Danube, and in South German waters.

Austria: court procession in 1667, and a few records of Danube skippers' festivals (18th century).

Switzerland: only one or two examples in modern times.

Belgium: in the 15th and 16th centuries many accounts of Carnival-processions (like the Nuremberg-ship), arranged by the Corporations of the Blue Barque ("Gilden van de Blauwe Schuit"). In the 16th and the following centuries there were often boats in the church-festivals ("kermesse", "ommeganck"), together with giants, whales and other figures.

Holland: in a few places similar processions as in Belgium; no living tradition.

Great Britain: court processions (London, Chelsea, Edinburgh) known from 1313 (arranged by fish-mongers) and the following centuries; miracle-plays about Noah with pageants, mentioned in Hull, Coventry and Newcastle-upon-Tyne; numerous Lord Mayors' shows in London with boats and many other pageants (at least from 1605 up to 1902); Viking ships in historical processions from Rye, Ripon (1886), Lerwick ("Uphelly A'", on January 29th).

France: court festivals (1378, Lille 1453, Rouen 1558, Paris 1589). Popular processions are still common in Dunkerque ("Cow-Mass Processions" at Midsummer), Douai (from 1480, in July, similar to the Belgian "kermessen"), Paris (carnival-boat, "le vaisseau de la ville de Paris", with a young "queen"), Brest (in connection with the regattas), Tarascon (in the Tarasque processions, where a big dragon is drawn through the town), Nice (carnival-boat). The fishermen on the Mediterranean coast at some places carry their saint around in a boat that is often burned afterwards.

Italy: court festival in Reggio (1453), Florence, Bologna (1628). Only a few records of popular boat processions. Carnival boats were known in Milan and Ceri (near Rome), saints' processions in Naples, Santa Lucia, Bari and Sicily.

Spain: Noah-plays mentioned 1424 in Barcelona; modern carnival boats.

Russia: court festivals under the Czar Peter (Moscow 1722). Popular processions in Archangel, Tichwin, and Siberia.

United States: processions in Philadelphia in 1787 and 1882, St. Louis in 1847, Boston in 1880, Little Compton in 1914, both popular and historical festivals.

Africa: at New Year's celebrations in Fez (Morocco) and at a Mohammedan saint's festival in Luxor (Egypt) boats are drawn round.

Asia: boat processions, mostly religious, are known in India, China and Japan.

It is obvious that our material must be of unequal value, as it comes from various countries and ages and is of different origins. As in Denmark we find in the court processions very carefully designed and fine ships, and in the popular ones simpler boats. Ship models are frequently used. The dressing of the participants differs also fairly considerably. Money is collected at some of the popular processions, but of course not at the more show-like performances. At the carnival festivals the players have sometimes been intoxicated and too free in their behaviour, and the processions have now and then had to be prohibited. In Catholic countries Carnival really means a "good-bye" to the flesh ("Carne vale!"), the last big feast before the time of fasting.

The processions are accompanied by music, flags and a number of comic masked figures, such as clowns, fools, devils, savages, dancing bears, giants, Neptunes, dragons, whales etc. In the court festivals many gods and goddesses (especially Neptune and his queen Amphitrite), together with symbolic and allegorical figures, were to be seen.

Many of the processions take place at Shrove-time, but stille more are held at other seasons and dates, in spring-time and summer.

Explanations. — From antiquity several sporadic statements of a religious cult-boat are known. On the rock-carvings (*helleristninger*) from the bronze age in Scandinavia we see representations of boats drawn by horses or men. From Ancient Babylonia cult-boats are mentioned about 2600 B.C. In Ancient Egypt the goddess Isis' ship was led round in the temples; in Greece there were boats on wheels at the celebrations of Dionysos etc. Tacitus tells in his *Germania* about the goddess Nerthus' procession round the fields in springtime. The question arises now: is our modern boat procession a "survival" of the old religious cult-boat? From the middle of the 6th century till the beginning of the 12th century we have no reports of boat processions, and it seems likely that our procession in the middle ages and later were quite independent of the religious processions of ancient times. The various groups of boat processions are mentioned above, and only one of them seems to be of a religious nature, viz. the group "Church processions", where a saint is driven round in a boat by the fishermen. On the other hand the kermesse festivals in Belgium are not at all of a religious character, although the church has taken over the direction.

We saw that sometimes old boats were burned after the procession, e.g. in Norway, in the Shetland Islands, in Rye, in Southern France. Some scholars have thought that such burned boats represented a sacrificial fire. But is not this rather far-fetched? We know much about popular bonfires, especially on May-Day and at Midsummer, and the burning of the boats can most likely be associated with such customs.

Other scholars have found other explanations. *Frazer* thought that the processions were rain-charms, *Jungwirth* that they were fishing-charms; *Liungman* interpreted them as a special Saint Nicholas cult, and *Höfler* urged that they were originally arranged by secret societies in order to terrify the peaceful population of the neighbourhood — a sort of terrible "wild hunt" in the dark nights.

When we examine our material we are forced to the conclusion that these opinions cannot be right. Nothing confirms them. We admit that a few boat processions may be of religious nature and may with some right be claimed as cult boats, but by far the greater number of them are surely ordinary processions like other popular shows, in order to amuse the participants and the public, and to collect money for a feast; or again they are professional processions, arranged by sailors, fishermen and artisans. Some of them were show processions and court entertainments — and such magnificent shows have strongly influenced the popular processions and most likely evoked them here and there.

Comparison with Danish and foreign boat processions. — When we compare foreign boat pageants with the Danish ones we realise that they are quite different. Our boat processions are at all events more seaman-like than most of the others. In Belgium and Northern France we find the strongest connections, but yet they differ very much. We would conjecture that the Danish custom might have come to us from North Germany, like many other festival customs, or perhaps from Holland, because of the maritime connections through many centuries, but from those parts, precisely, no records of the custom are known. Perhaps the custom existed there and died out some centuries ago: we do not know. As long as no further evidence is found we may say that the custom probably has reached us from abroad (although there is no proof of it), but has been developed in a unique way; it must have had a rather long life-time in Denmark, because it has its own form. We may have a right to claim it today as a special Danish entertainment — just like so many other spectacles, especially during merry Shrove-tide.

The author will be glad to receive any additional evidence from foreign scholars (address: *Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Elsinore, Denmark).*

Henning Henningsen.

Danmarks Folkeminder Nr. 62

NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKIÆR)
KØBENHAVN